

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนาเครือข่ายการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์โดยใช้กระบวนการ 1S2C ของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และขอนำเสนอรายละเอียดตามลำดับ ต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย
 - 1.1 ความหมายของเครือข่าย
 - 1.2 การสร้างเครือข่าย
 - 1.3 ประเภทและรูปแบบของเครือข่าย
 - 1.4 องค์ประกอบเครือข่าย
 - 1.5 กระบวนการปฏิบัติงานของเครือข่าย
 - 1.6 ลักษณะบ่งชี้เชิงคุณภาพความเข้มแข็งของเครือข่าย
 - 1.7 ผู้นำเครือข่าย
2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์
 - 2.1 ความหมายของประวัติศาสตร์
 - 2.2 วิธีการทางประวัติศาสตร์
 - 2.3 การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
 - 2.4 ครูกับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์
 - 2.5 การวัดและประเมินผลการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์
3. แนวคิดเกี่ยวกับการคิดวิเคราะห์
 - 3.1 ความหมายของการคิดวิเคราะห์
 - 3.2 องค์ประกอบของการคิดวิเคราะห์
 - 3.3 ขั้นตอนการคิดวิเคราะห์
 - 3.4 ประโยชน์ของการคิดวิเคราะห์
 - 3.5 การสร้างแบบประเมินความสามารถในการคิดวิเคราะห์
4. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการ 1S2C
 - 4.1 ความหมายของทักษะทางประวัติศาสตร์ 1S2C
 - 4.2 กิจกรรมเสริมสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น
5. จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
 - 5.1 ประวัติความเป็นมาจังหวัดประจวบคีรีขันธ์
 - 5.2 แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นจังหวัดประจวบคีรีขันธ์
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 งานวิจัยเกี่ยวกับการการพัฒนาเครือข่าย
 - 6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการคิดวิเคราะห์

6.3 งานวิจัยที่เกี่ยวกับวิธีการทางประวัติศาสตร์และการใช้แหล่งเรียนรู้ในห้องถื่น

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่าย

1.1 ความหมายของคำว่าเครือข่าย

ประเวศ วะสี (2545 ; อ้างถึงใน ศิริพร ตันตติยมาศ, 2550 : 59) กล่าวถึง เครือข่ายทางสังคมที่มีการขยายตัวออกไปว่าเครือข่ายทางสังคมจะคล้ายเครือข่ายในสมอง โดยโครงสร้างของสมองนั้นจะทำให้เกิดการเรียนรู้ในระดับที่สูง เพื่อการมีชีวิตรอดและโครงสร้างทางสังคมจะมีวิวัฒนาการไปเหมือนโครงสร้างทางสมองมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของสังคม จากสังคมใช้อำนาจไปเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้และการที่จะเกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ได้นั้น โครงสร้างทางสังคมต้องปรับเปลี่ยนจากโครงสร้างอำนาจในแนวดิ่งไปเป็นเครือข่ายสังคมที่มีการโยงใยความสัมพันธ์ในทุกทิศทาง และสรุปว่าเครือข่ายทางสังคมแห่งกัลยาณมิตรหรือเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ (learning social networks) โดยเครือข่ายสังคมจะต้องมีความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องหรือมีการขยายแนวคิด กระบวนการออกไปจึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้

Wheatley (1999 ; อ้างถึงใน ศิริพร ตันตติยมาศ, 2550 : 59) กล่าวว่า สรรพสิ่งต่างก็มีการพึ่งพาอาศัย มีการดำรงอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก่อนเป็นสายใยแห่งความสัมพันธ์มีความเป็นอิสระต่อกันและมีตัวตนที่แท้จริงกล่าวคือสิ่งต่างๆ เป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยง มีการขยายผลและเติบโตอย่างต่อเนื่อง สามารถปรับเปลี่ยนรูปร่าง รูปทรงและเปลี่ยนพลังงาน เพื่อการเข้าสู่สภาวะที่เหมาะสม

เครือข่ายความสัมพันธ์เชิงระบบ จัดเป็นความสัมพันธ์ในมิติของความเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยง และได้ถูกนำมาอธิบายในรูปแบบของแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ที่มองถึงกระบวนการของสรรพสิ่งว่า มีการประสานสอดคล้องกันอย่างเป็นระบบ เพื่อกำกับความเป็นไปของการทำหน้าที่ตามระบบนั้นๆ ให้มีความสัมพันธ์และมีความเป็นปกติยิ่งขึ้น ซึ่งความเป็นปกตินี้มีได้หมายถึงความสมดุลที่หยุดนิ่ง แต่เป็นองค์การที่สามารถจัดการตัวเองได้ และมีความลื่นไหลเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว การเข้าไปจัดการและแก้ไขปัญหาอย่างเป็นองค์รวมและมองสรรพสิ่งอย่างบูรณาการ ซึ่งเป็นเหมือนเรื่องของสมการทางคณิตศาสตร์ที่ยากๆ และทับซ้อนกันอยู่อย่างมากมาย โดยที่มีสมการย่อยแต่ละอันไม่เหมือนกัน แต่เมื่อสามารถแก้สมการย่อยนั้น สมการใดสมการหนึ่งก็สามารถนำไปสู่การแก้สมการใหญ่ที่ยากๆ นั้นได้ในเวลาชั่วพริบตา

Boissevain and Mitchell (1973 ; อ้างถึงใน พิชรินทร์ จันทาพูน, 2555 : 49-50) เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่แตกต่างไปจากกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก ใครไม่ใช่สมาชิก มีความเป็นรูปธรรม มองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นและมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ สาระของการเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะช่วยให้มองเห็นรูปธรรมของเครือข่ายมี 3 ลักษณะ คือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่ายไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน/กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละคน/กลุ่มองค์กรต่างก็เป็น

ศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอๆ กัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่ม/องค์กรมากนัก

Paul Starkey (1997 ; อ้างถึงใน พชรินทร์ จันทาพูน, 2555 : 50) ให้ความหมายของ "เครือข่าย" ว่า คือ กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกันหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่บุคคลหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตน การสร้างเครือข่ายเป็นการทำให้บุคคลและองค์กรที่กระจัดกระจายได้ติดต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ อีกทั้งให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการ คบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง

จากการสังเคราะห์เครือข่ายในหลายประเทศ พบว่า เครือข่ายอาจจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการจากหน่วยราชการหรือหน่วยงานพัฒนาเอกชน หรืออาจเกิดขึ้นแบบไม่เป็นทางการ ด้วยการวางแผนและการทำงานร่วมกันของบุคคลหรือองค์กรที่สมัครใจ โครงสร้างของเครือข่ายมีได้หลายรูปแบบ แต่ก็มีความสำคัญน้อยกว่ากระบวนการติดต่อกันหลายทิศทางของสมาชิกภายในเครือข่าย เครือข่ายไม่ใช่การส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อเท่านั้น แต่ต้องมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน ช่องทางการแลกเปลี่ยนและร่วมมือภายในเครือข่ายสามารถจัดขึ้นในลักษณะการประชุม การประชุมเชิงปฏิบัติการหรือการทดลอง การสัมมนา การเผยแพร่เอกสารและการทำกิจกรรมร่วมกัน

Adam Burke (1999 : 76-79 ; อ้างถึงใน วสันต์ มงคลลักษณ์, 2552 : 14) กล่าวว่า การที่เครือข่ายดำรงอยู่ได้ก็ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เพื่อเป็นศูนย์รวมของการสนับสนุน เพื่อให้เกิดประโยชน์จากการมีประสบการณ์แตกต่างกัน เพื่อเป็นช่องทางสำหรับแหล่งทุน เครือข่ายเป็นเวทีในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ หน่วยงานส่งเสริมสนับสนุนการสร้างเครือข่ายด้วยเป้าหมาย 2 ประการคือ 1. เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและสนับสนุนการเสริมสร้างอำนาจแก่ประชาชน และ 2. เพื่อเป็นช่องทางสำหรับการให้บริการแก่ประชาชน

ธนา ประมุขกุล (2547 : 3) ให้ความหมายของคำว่า “เครือข่าย” คือ ภาพสายใยแมงมุม ซึ่งแสดงให้เห็นการถักทอโยงใยกันของเส้นใยที่พาดผ่านกันมาหลายเส้นหลากทิศทาง ดังนั้นคำว่า เครือข่าย คือ “การเชื่อมโยงอย่างมีเป้าหมาย” เป็นการเชื่อมโยงระหว่างระบบที่ปฏิบัติการอยู่เข้าด้วยกัน เช่น การเชื่อมโยงคอมพิวเตอร์เป็นเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นต้น หรืออาจเป็นการเชื่อมโยงระหว่างบทบาทของบุคคล/องค์กรต่างๆ ภายใต้วัตถุประสงค์ร่วมใดๆ ของภาคีสมาชิก ดังนั้น เครือข่ายจึงเป็นรูปแบบการทำงานในลักษณะสร้างความร่วมมือ ประสานงานกันในแนวราบระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยสรรพกำลัง อันรวมถึงคนสติปัญญา ความสามารถและทรัพยากรในการทำงานเพื่อเอาชนะภาวะคุกคาม ที่เป็นจุดอ่อนของระบบราชการ และเป็นแนวทางที่ตรงกันกับแนวคิดของการพัฒนา ปัจจุบันที่ยึดพื้นที่ประสานภารกิจ และรวมทรัพยากร (Area, Function, Participation) เป็นกลยุทธ์ในการพัฒนา

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2547 : 12) กล่าวว่า เหตุปัจจัย และสายใยแห่งความสัมพันธ์ ในมิติต่างๆ คือ

1. สายใยชีวิต หมายถึง ระบบแห่งความสัมพันธ์ที่เป็นสภาวะจริงตามธรรมชาติ มีการเชื่อมโยงอย่างต่อเนื่องและสลับซับซ้อน โดยที่ไม่มีรูปแบบแห่งความสัมพันธ์ที่แน่นอน เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นความสั่นไหวไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ และตามเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้น
2. เครือข่าย ได้แก่ ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงเป็นสาย หมายถึง การปฏิสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์ หมายถึง เครือข่ายของระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เช่น ระบบน้ำประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ Internet หรือระบบเทคโนโลยีโทรคมนาคมที่เป็นโครงสร้างทางกายภาพ ซึ่งมีการ โยงใยเป็นเครือข่ายที่ต่อเนื่องที่มีการกำหนดแบบแผน และมีได้กำหนดแบบแผนแห่งความสัมพันธ์ เอาไว้ รวมทั้งมีขนาดและรูปแบบความสัมพันธ์ หรือการเชื่อมโยงที่แตกต่างและหลากหลาย
3. เครือข่ายทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจก บุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย โดยเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรม และความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฯลฯ

ฐานคติที่สำคัญของ คำว่า “เครือข่าย”

1. เครือข่าย คือ ธรรมชาติที่แท้ของสรรพสิ่ง
2. เครือข่าย เป็นความสัมพันธ์เชิงกระบวนระบบ
3. เครือข่าย คือ โครงสร้างที่ออกแบบและโครงสร้างตามธรรมชาติ

ฐานคติ ทั้ง 3 ประการเป็นการอธิบายถึง เครือข่ายในฐานะของสายใยชีวิต และความเป็นเครือข่าย ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและการปฏิสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ โดยเป็นการอธิบายถึงความสัมพันธ์ที่โยงใยกับสรรพสิ่ง แล้วสร้างภาระหน้าที่เชิงปฏิสัมพันธ์ต่อกันจน เป็นความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน เสมือนตาข่ายที่โยงใยและซับซ้อน และเหมือนห่วงโซ่ของสิ่งต่างๆที่มีการ สานต่อกันอย่างแนบแน่น แต่มีความยืดหยุ่นและมีความเป็นอิสระในตนเอง โดยเป็นกระบวนการที่มีความ เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

4. เครือข่าย เป็นระบบความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์
 - 4.1 ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม
 - 4.2 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ
 - 4.3 ความสัมพันธ์ในกระบวนการเรียนรู้
5. เครือข่าย คือ การขยายผลและเติบโตอย่างมีพลัง

ฐานคติข้อที่ 4 – 5 เป็นการอธิบายถึงเครือข่ายทางสังคม (social network) ที่ กล่าวถึง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ทั้งในด้านความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อกัน ในเชิงวัฒนธรรมความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีทั้งในด้านการพึ่งพา การขัดแย้ง และการครอบงำสิทธิ และประโยชน์แล้วพัฒนาระบบความสัมพันธ์นั้น ด้วยกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งแนวคิดทั้ง 5 ประการนั้น มีความสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจถึงความเป็นเครือข่าย โดยเฉพาะการนำฐานคติสายใยชีวิตมา อธิบายเครือข่ายทางสังคมที่เกี่ยวข้องกันในมิติของความสัมพันธ์ที่โยงใยไม่มีสิ่งใดจะอยู่หรือเกิดขึ้น อย่างโดดเดี่ยว สรรพสิ่งเกิดขึ้น อย่างมีเหตุปัจจัย มีการเชื่อมโยงเกาะเกี่ยวกันอย่างเป็นองค์รวม

สิ่งใหญ่และสิ่งเล็กล้วนเป็นองค์ประกอบของกันและกันถ้าเราเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เราก็จะเข้าใจถึงความเป็นเครือข่ายที่โยงใย ดังนั้นการเข้าใจชีวิตและเครือข่าย ก็คือ การเข้าใจในความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งที่มีต่อกัน โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่จะต้องอาศัยความยืดหยุ่น และการยอมรับจากฝ่ายต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ลงตัวมากที่สุด เช่น เครือข่ายประชาสังคมที่มาจากกลุ่มคนที่หลากหลายอาชีพ หลากหลายความคิดเห็น และมาทำงานร่วมกัน ซึ่งจะได้มุมมองวิธีคิด และกระบวนการทำงานที่หลากหลายและเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

ความหมายของเครือข่ายโดยนัยต่างๆ ซึ่งมีความสอดคล้องกับความคิดเห็นของนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้ทำงานด้านเครือข่าย ดังนี้

1. เครือข่าย : นัยคุณค่าแห่งความสัมพันธ์ หมายถึง ความสัมพันธ์ของหน่วยต่างๆ ในสังคมและข่ายของงานมิติแห่งความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกันของผู้คนในบางงานหรือบางโอกาสเท่านั้นซึ่งสามารถมองเห็นความเชื่อมโยงได้ชัดเจนในสถานการณ์ที่เป็นอยู่

2. เครือข่าย : นัยแห่งการประสานความร่วมมือ คือ ความเป็นเครือข่ายเกิดขึ้นจากความ ร่วมมือและการเปิดรับเพื่อให้เกิดความรู้และกระบวนการใหม่ กล่าวคือ การที่ปัจเจกบุคคลกลุ่มองค์การแต่ละฝ่ายได้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน

3. เครือข่าย : นัยภารกิจและกระบวนการ ภายใต้ยุทธศาสตร์ของความเป็นเครือข่าวนั้นภารกิจและกระบวนการทำงานของฝ่ายต่าง ๆ เป็นสิ่งที่จะช่วยให้ความเป็นเครือข่าวนั้นมีความต่อเนื่อง การทำภารกิจต่อกันโดยมีการขยายภารกิจและอุดมการณ์นั้นออกไปสู่กลุ่มอื่น เครือข่ายอื่น ๆ เป็นการสร้างเครือข่ายให้เกิดขึ้นดังนั้นเครือข่ายจึงเป็นนัยของการทำภารกิจที่กระบวนการกลุ่มที่เป็นการระดมทรัพยากรในการสร้างพลังและอำนาจในการต่อรองให้สูงขึ้น

จากความหมายดังกล่าว จะเห็นว่า เครือข่ายนั้น หมายถึง ความร่วมมือและเปิดรับของฝ่ายต่างๆ ที่จะมีข้อตกลงร่วมกันในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ซึ่งข้อกำหนดที่เกิดขึ้นนั้น เป็นความพยายามที่จะระดมทรัพยากรกระบวนการความรู้ และวิธีการต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จจากการร่วมมือและเปิดรับในสิ่งใหม่นั้นเสมอ

สรุปความหมายของเครือข่าย

เครือข่าย หมายถึง การเชื่อมโยงระหว่างระบบการปฏิบัติงานหรือเชื่อมโยงบทบาทของบุคคลองค์การต่างๆ ที่เป็นหน่วยย่อยรวมตัวกันด้วยความสมัครใจ ภายใต้ความต้องการในวัตถุประสงค์ร่วมกันจัดโครงสร้างและรูปแบบการทำงานด้วยระบบใหม่ ในลักษณะสร้างความร่วมมือประสานงานกันในแนวราบ ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยการระดมสรรพกำลัง และมีกลยุทธ์ในการพัฒนาด้วยการให้สมาชิกได้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมติดตาม ประเมินผลและร่วมรับผลประโยชน์

การสร้างเครือข่าย

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543 ; อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554 : 29) ได้สรุปกระบวนการสร้างเครือข่ายไว้ดังนี้

1. ขั้นตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย

เป็นขั้นตอนที่ผู้ปฏิบัติงานหรือฝ่ายจัดการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายเพื่อที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย รวมทั้งพิจารณาองค์กรต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมเข้าเป็นเครือข่ายในการทำงาน คำถามในขั้นตอนนี้ คือ 1. จะเข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับองค์กรใด 2. จะได้รับประโยชน์หรือต้องสละประโยชน์ด้านใดบ้างในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย และ 3. ระยะเวลาใดในการเข้าร่วมเครือข่าย

คำตอบสำหรับคำถามเหล่านี้ อาจมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อระยะเวลาในการทำงานผ่านไประยะหนึ่งแล้ว

2. ขั้นติดต่อกับองค์กรที่จะเป็นเครือข่าย

หลังจากที่ได้ตัดสินใจในองค์กรที่เห็นว่าเหมาะสมในการเข้าร่วมเครือข่าย จะเป็นขั้นตอนของการติดต่อสัมพันธ์เพื่อชักชวนเข้าร่วมเป็นเครือข่ายในการทำงาน ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อองค์กรมีความต้องการเหมือนกัน และต้องการกระทำกิจกรรมตอบสนองความต้องการเหมือนกัน ดังนั้นจะต้องสร้างความคุ้นเคยและการยอมรับ รวมทั้งความไว้วางใจระหว่างกัน เป็นขั้นตอนของการปลูกจิตสำนึกโดยการให้รางวัล กระตุ้นให้อยากแก้ปัญหาร่วมกัน อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่าเป็นขั้นตอนการเตรียมกลุ่มหรือเตรียมเครือข่าย

3. ขั้นการสร้างพันธมิตรร่วมกัน

เป็นขั้นตอนของการสร้างความผูกพันร่วมกัน ซึ่งหมายถึง การตกลงในความสัมพันธ์ต่อกันในขั้นตอนนี้องค์กรจะเข้าสู่การตกลงที่จะทำงานร่วมกัน ซึ่งในการที่จะทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหา กลุ่มองค์กรจะต้องมีความรู้ที่จำเป็น ซึ่งอาจจะทำโดยการแลกเปลี่ยนความรู้ และอาจเรียกขั้นตอนนี้ว่ากลุ่มศึกษาเรียนรู้ (Learning Group) หากพิจารณาในประเด็นของระดับการสร้างเครือข่ายก็จะเป็นขั้นตอนของ informal cooperation

4. ขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์

เป็นขั้นตอนที่การสร้างเครือข่ายปรากฏผลงานเป็นรูปธรรม เป็นขั้นตอนการเริ่มทำกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีการตกลงในเรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งเริ่มต้นด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กำหนดกิจกรรม จัดวางข้อตกลงในการทำงาน กำหนดบทบาทของสมาชิก รวมทั้งสิทธิหน้าที่ของหัวหน้ากลุ่ม เป็นต้น ในขั้นกลุ่มกิจกรรม (Action Group) หากพิจารณาในประเด็นระดับการสร้างเครือข่ายเรียกว่าเป็นขั้นตอนของ Formal Agreement

5. ขั้นตอนการขยายกิจกรรมหรือขยายกลุ่ม

หลังจากขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์จนนำไปสู่การทำกิจกรรมร่วมกัน จนมีผลงานปรากฏเป็นที่เด่นชัด องค์กรเครือข่ายรู้สึกว่าได้ตนได้รับผลประโยชน์จากการเข้าเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์จะแน่นแฟ้นขึ้น การเรียนรู้ร่วมกันนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานฝ่ายปฏิบัติการณ์แล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความสัมพันธ์ด้วยความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ซึ่งจะนำไปสู่การขยายกิจกรรมหรือขยายกลุ่มตามพื้นที่หรือตามลักษณะกิจกรรม ในด้านระดับการสร้างเครือข่าย ขั้นตอนนี้อาจอยู่ใน

ระดับการเข้า “ลงทุน” ในองค์กรใหม่ (Minority Investment) และ การจัดตั้งองค์กรใหม่ร่วมกัน (Joint Venture)

6. ขึ้นติดตาม และประเมินผล

เป็นขั้นตอนการประเมินผลการดำเนินงานตามแผน ที่เกิดจากเครือข่ายความร่วมมือเพื่อไปสู่การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงแผนการดำเนินงานนั้นอีก

เจือจันท์ จงสถิตอยู่ (2536 ; อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554 : 31) การสร้างเครือข่ายจะเป็นลักษณะของการส่งต่อ การสืบทอดการสื่อสารซึ่งกันและกัน เช่น การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของประชาชน คงจะต้องอาศัยบทบาทจากหลากหลายหน่วยงาน โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐจะช่วยประสานเสริมสร้าง สนับสนุนการเรียนรู้ของประชาชนในวิถีชีวิต ซึ่งผู้นำจะเป็นผู้ประสานงานการเรียนรู้ต่าง ๆ ในระดับชุมชน มีการใช้วิธีการสื่อสารที่เหมาะสมเพื่อให้สมาชิกเกิดแนวความคิด (Concept) ที่ไม่ใช่วิธีการสั่งการ เป็นการสื่อสารในระดับที่ก่อให้เกิดความเข้าใจแบบยืนยันได้ (Positive Approach) และที่สำคัญที่สุดก็คือ ไม่ว่าจะเป็นการประสานงานระหว่างบุคคลภายในหรือจากหน่วยงานภายนอก จะต้องสร้างจิตสำนึกร่วมกันว่าจะทำอะไร มีคุณค่าอย่างไร เมื่อประสานแล้วผลที่ตามมาจะต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการทั้ง คน องค์กร และชุมชน

สุทธิย์ อาภากร (2547 ; อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554 : 31) ได้จำแนกการก่อตัวของเครือข่ายออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. เครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้งและสนับสนุนของภาคส่วนต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายที่ภาครัฐหรือหน่วยงานบางแห่งต้องการส่งเสริมหรือเข้าไปจัดตั้ง เพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาตามแนวนโยบายของภาครัฐ และเพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนในการพึ่งพาตนเอง เช่น เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน เครือข่ายพัฒนาชุมชน เป็นต้น จะมีโครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวดิ่งซึ่งเป็นไปตามกระแสของแหล่งทุนและนโยบายของหน่วยงานนั้น ๆ

2. เครือข่ายที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากความสมานฉันท์ การร่วมแรงร่วมใจของฝ่ายต่าง ๆ ที่มองเห็น ความจำเป็นในการเรียนรู้และการแก้ปัญหาร่วมกัน แล้วมารวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ ตลอดจนการพึ่งพาอาศัย โดยเป็นเครือข่ายที่มีการสื่อสารและความผูกพันที่มีชีวิตชีวา มีกระบวนการที่ประสานสอดคล้องกับความสนใจและความต้องการอย่างแท้จริงของสมาชิกมีแนวทางการดำเนินการที่เป็นอิสระจากการครอบงำของฝ่ายต่าง ๆ และมีโครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวนอน

3. เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยสถานการณ์เป็นตัวกำหนด ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดจากสถานการณ์และประเด็นปัญหาที่ทุกฝ่ายเห็นว่า จำเป็นต้องใช้ความเป็นเครือข่ายในการแก้ปัญหา และสร้างพลังในการเรียนรู้หรือต่อรอง เพื่อให้เกิดการพัฒนากิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง และมีผู้ประสานงานเพื่อให้เครือข่ายมีความต่อเนื่อง เช่น เครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของภาครัฐ

ประเภทและรูปแบบของเครือข่าย

ประเภทและรูปแบบของเครือข่ายมีความแตกต่างกันไปตามนิยาม และกิจกรรมที่แต่ละกลุ่มหรือผู้ใช้กิจกรรมเครือข่ายกำหนดขึ้น

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2545 ; อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554 : 35) ได้แบ่งเครือข่ายออกเป็นประเภทต่างๆ โดยใช้เกณฑ์บางประการประยุกต์เครือข่ายเพื่อปฏิรูปการศึกษาสรุปได้ตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 ตารางการแสดงประเภทของเครือข่าย

เกณฑ์การแบ่ง	ประเภทของเครือข่าย
1. ขนาดของกลุ่ม	1. เครือข่ายร่วม (Total Network) 2. เครือข่ายย่อย (Sub Network)
2. พื้นที่	1. เครือข่ายระดับหมู่บ้านในพื้นที่ตำบล 2. เครือข่ายระดับหมู่บ้านข้ามพื้นที่ตำบล 3. เครือข่ายระหว่างตำบลในอำเภอใดอำเภอหนึ่ง 4. เครือข่ายระดับตำบลข้ามพื้นที่อำเภอ 5. เครือข่ายระดับอำเภอในจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง 6. เครือข่ายระดับอำเภอข้ามพรมแดนจังหวัด 7. เครือข่ายระหว่างจังหวัดในภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่ง
3. ประเด็นที่สนใจร่วมกัน	เครือข่ายประเด็นที่สนใจอาจแบ่งได้หลากหลาย เช่น เครือข่ายการศึกษาทางเลือก เครือข่ายการเรียนรู้ ฯลฯ
4. วิชาชีพของสมาชิกกลุ่ม	เป็นเครือข่ายที่แบ่งตามวิชาชีพของสมาชิก เช่น เครือข่ายนักการเมือง เครือข่ายนักวิชาการ เครือข่ายครูและบุคลากรทางการศึกษา เครือข่ายนักธุรกิจ ฯลฯ
5. บทบาทของกลุ่ม	เป็นเครือข่ายที่พิจารณาแบ่งตามบทบาทหน้าที่ที่ดำเนินการอยู่ เช่น เครือข่ายการศึกษาวิจัยเพื่อปฏิรูปการศึกษาเครือข่ายผู้สนับสนุนด้านการเงิน ฯลฯ
6. ลักษณะภาคีที่ร่วมในเครือข่าย	1. เครือข่ายแนวนอน 2. เครือข่ายแนวตั้ง
7. ระดับความผูกพัน	การแบ่งด้วยเกณฑ์นี้ ใช้ระดับความผูกพันระหว่างบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางของเครือข่ายกับภาคีต่าง ๆ ซึ่งอาจแบ่งได้ในลักษณะเครือข่ายที่มีความผูกพันใกล้ชิดในระดับ รองลงไปตามลำดับจนถึงความผูกพันในระดับห่างไกล

สหทัยา วิเศษ (2547 ; อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554 : 36) ได้แบ่งประเภทของ เครือข่ายออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่

1. เครือข่ายที่แบ่งตามลักษณะการเกิดของเครือข่าย โดยเครือข่ายประเภทนี้ อาจ แบ่งเป็นเครือข่ายในด้านต่าง ๆ คือ

1.1 เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งของภาครัฐ เช่น เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน เครือข่ายอาสาพัฒนาชุมชน เป็นต้น ซึ่งเป็นเครือข่ายที่มีกระบวนการทำงานและโครงสร้างที่ค่อนข้าง เป็นทางการ มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่กำหนดมาจากภาครัฐ และได้รับการสนับสนุนจากภาคภาครัฐใน ด้านต่าง ๆ

1.2 เครือข่ายที่เกิดจากการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งมีการรวมกลุ่ม เครือข่ายตามประเด็นปัญหาสาธารณะที่เกิดขึ้น เช่น ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการเงินชุมชน ด้านสุขภาพ ด้านเกษตรกรรม โดยที่ลักษณะของเครือข่ายประเภทนี้จะกลุ่มเครือข่ายที่เกิดขึ้น ตามธรรมชาติมีลักษณะไม่เป็นทางการ มีการจัดโครงสร้างที่ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ซึ่งอยู่ในลักษณะ แนวนราบ (Horizontal) ไม่มีประธาน มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทในการนาเพื่อพัฒนาศักยภาพของตน

1.3 เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการก่อตัวของภาคประชาชน หรือเครือข่ายภาค ประชาชน โดยเป็นเครือข่ายที่เกิดจากการเรียนรู้ การสั่งสมประสบการณ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและ เชื่อมโยงกระบวนการนั้นเป็นเครือข่าย เช่น เครือข่ายวัฒนธรรมพื้นบ้าน เครือข่ายปราชญ์ท้องถิ่น เป็นต้น

2. เครือข่ายที่แบ่งตามลักษณะของกิจกรรม ได้แก่ เครือข่ายที่ดำเนินการโดย ยึดภารกิจหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งเครือข่าย โดยเป็นการรวมตัว กันเพื่อทำกิจกรรมเป็นครั้งคราวตามสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น เครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายผู้ได้รับ ผลกระทบจากโครงการพัฒนาของภาครัฐ เป็นต้น

องค์ประกอบของเครือข่าย

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2545 ; อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554 : 37) กล่าวถึง องค์ประกอบของเครือข่าย 7 องค์ประกอบ ได้แก่

1. การรับรู้มุมมองด้วยกัน (Common Perception) ที่ถือว่าเป็นหัวใจของเครือข่าย สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่ายต้องมีความรู้สึกนึกคิดและรับรู้ร่วมกันถึงเหตุการณ์การเข้าร่วมเป็นเครือข่าย เช่น มีความเข้าใจในปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ปัญหาร่วมกัน มีประสบการณ์ในปัญหาร่วมกัน และมีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น

2. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Common vision) เป็นการมองเห็นภาพของจุดหมาย ในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มที่รับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกัน และการมีเป้าหมายที่จะไป ด้วยกันจนทำให้กระบวนการเคลื่อนไหวมีพลังและเกิดเอกภาพ

3. การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (Mutual Interest/Benefit) เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับโอกาสในความก้าวหน้า ความสุข ความพึงพอใจ ฯลฯ

4. การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (all stakeholders participation) เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างแท้จริง

5. การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementary Relationship) โดยใช้จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ปัญหาจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง

6. การพึ่งพิงอิงร่วมกัน (Interdependence) ระหว่างสมาชิกของเครือข่าย เพื่อเป็นการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน และยังส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

7. การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (Interaction) สมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกันที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายด้วย

ธนา ประมุขกุล (2547 ; อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554 : 38) กล่าวถึงองค์ประกอบของเครือข่ายว่า ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ดังนี้

1. สมาชิก ได้แก่ สมาชิกแกนหลักที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับผลงานตามเป้าหมายเครือข่าย และสมาชิกเสริมที่เป็นฝ่ายสนับสนุน

2. กรรมการผู้ประสานงาน เพื่อให้เกิดการจัดการที่ดีสามารถนำพาเครือข่ายขับเคลื่อนไปด้วยพลังร่วมของสมาชิก

3. เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ ถือเป็นจุดร่วมสำคัญของการเป็นเครือข่าย ถ้าเป็นเป้าหมายต้องชัดเจนและมีความเป็นไปได้ ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมและคงอยู่ของสมาชิก

4. กิจกรรม การจัดกิจกรรมจะต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ โดยการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมทรัพยากรของสมาชิกด้วยกันเอง

กระบวนการปฏิบัติงานของเครือข่าย

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร (2547 ; อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554 : 39) ยังได้กล่าวถึงกระบวนการทำงานของเครือข่ายต่าง ๆ ว่ามีลักษณะร่วมกันใน 4 ประเด็น คือ

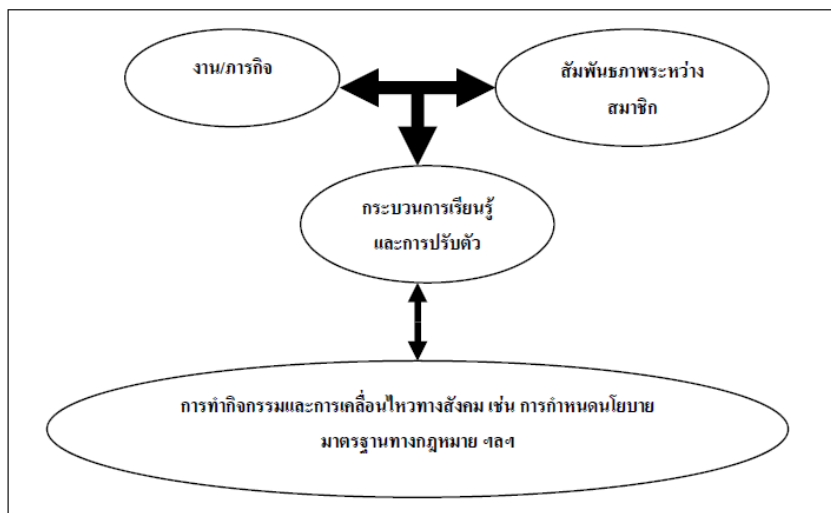
1. กระบวนการทำงานที่เชื่อมประสานจุดเล็ก และขยายไปสู่หน่วยใหญ่

2. การรักษาสัมพันธ์ภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมกัน

3. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัว

4. การพัฒนากิจกรรมและความเคลื่อนไหวเพื่อสร้างกระบวนการทางนวัตกรรมและวาทกรรมในการพัฒนา

จะเห็นได้ว่า กระบวนการทำงานของเครือข่ายดังกล่าวเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการประสานความร่วมมือ เป็นการทำงานด้วยถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างสมาชิกและภาคร่วม โดยมีจุดเริ่มต้นจากการทำงานในพื้นที่และประเด็นเล็กๆ แล้วขยายกระบวนการเป็นเครือข่ายที่กว้างขวางออกไป พร้อมทั้งแสวงหาความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ที่เหมาะสมกว่าโดยมีระบบการสื่อสารและนวัตกรรมใหม่เป็นเครื่องมือที่จะสร้างความหมายและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

ภาพที่ 2.1 แสดงกระบวนการทำงานของเครือข่าย (สุทิพย์ อาภากร, 2547)

สรุปกระบวนการปฏิบัติงานของเครือข่าย ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน คือ 1. กำหนดวิสัยทัศน์ 2. กำหนดเป้าหมาย 3. กำหนดวิธีการสื่อสาร 4. กำหนดบทบาทหน้าที่ 5. วางระบบการประเมินผล 6. ให้ความรู้ความเข้าใจ และ 7. พัฒนาแผนปฏิบัติการ

ลักษณะบ่งชี้เชิงคุณภาพความเข้มแข็งของเครือข่าย

ธนา ประมุขกุล (2547 ; อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554 : 41) ได้กล่าวถึงลักษณะบ่งชี้เชิงคุณภาพความเข้มแข็งของเครือข่ายดังนี้

1. สัมพันธภาพ คือ ความใกล้ชิดสนิทสนม กลมเกลียว เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และมีความอะลุ่มอล่วย ยืดหยุ่น ที่เป็นไปตามธรรมชาติของกลุ่มที่มีความเข้าใจ และความจริงใจเป็นพื้นฐาน
2. ความชัดเจนของเป้าหมาย ซึ่งมาจากความคิดเห็นของสมาชิก เป็นเสมือนเข็มทิศนำทางให้สมาชิกในเครือข่ายได้เข้าใจตรงกัน และเดินทางไปในทิศทางเดียวกัน โดยไม่หลงใช้เวลา และทรัพยากรกับการกิจที่ไม่สอดคล้องกับเป้าหมายของเครือข่าย
3. กระบวนการเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจ เครือข่ายต้องมีความเป็นประชาธิปไตย ให้สมาชิกเสนอความคิดเห็น ให้สิทธิ์ในการตัดสินใจอย่างเป็นอิสระเต็มที่ยอมบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของเครือข่าย
4. ลักษณะกิจกรรมและความต่อเนื่อง ดำเนินกิจกรรมด้วยสมาชิกในเครือข่ายเอง ไม่ใช่การพึ่งพิงจากภายนอก นอกจากนี้ความสม่ำเสมอต่อเนื่องของกิจกรรม ก็เป็นสิ่งช่วยบอถึงความเข้มแข็งของเครือข่ายด้วยเช่นกัน
5. แหล่งของทรัพยากร/ศักยภาพ การที่เครือข่ายสามารถแสวงหาและดึงศักยภาพ/ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในเครือข่ายมาใช้ เป็นความเข้มแข็งของเครือข่ายที่สามารถพึ่งตนเอง แต่ไม่ได้หมายความว่า เครือข่ายจะปฏิเสธการสนับสนุนจากภายนอกโดยสิ้นเชิง

6. การเรียนรู้และนวัตกรรม ความหลากหลายที่มารวมกันของสมาชิกควรก่อให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ สามารถนำไปสู่การพัฒนาจนเกิดการสร้างสรรค์นวัตกรรมตามมา คุณภาพใหม่ที่เกิดขึ้นนี้จึงอาจเป็นสิ่งที่เหล่าสมาชิกเกิดเป็นการเรียนรู้ขึ้นในตนเอง อันเป็นผลจากการมีปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม หรืออาจเป็นผลปรากฏรูปธรรมในกิจกรรมที่มีการพัฒนาการไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงการเป็นนวัตกรรมต้นแบบให้กับผู้อื่นต่อไป

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2547 ; อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554 : 42) ได้จำแนกบทบาทและหน้าที่ของเครือข่าย ในสังคมไทยออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1. ระดับกิจกรรม/การทำงาน (ทีมทำ) ได้แก่ เครือข่ายที่เน้นกระบวนการทำงานในระดับพื้นที่หรือในประเด็นปัญหานั้น ๆ เป็นสำคัญ โดยเป็นเครือข่ายที่มีโครงสร้างความสัมพันธ์ไม่ซับซ้อน มีแบบแผนการปฏิบัติงานที่เป็นลักษณะคล้ายงานประจำ มีกระบวนการจัดการและการทำงานที่เน้นการพึ่งพาอาศัยและทรัพยากรในพื้นที่ เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ เครือข่ายแม่บ้านเกษตรกร เครือข่ายประชาตำบล ฯลฯ ที่มีการรวมตัวกันเพื่อทำงานในกิจกรรมนั้นอย่างจริงจัง

2. ระดับการสนับสนุนและประสานงาน (ทีมนำ) ได้แก่ เครือข่ายที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงานระหว่างเครือข่ายและภาคีต่าง ๆ มีบทบาทในการส่งเสริมการทำกิจกรรมของเครือข่ายย่อยในพื้นที่ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และให้ข้อมูลทางเลือกในกระบวนการทำงาน ซึ่งเครือข่ายในระดับนี้อาจเป็นทั้งเครือข่ายเชิงพื้นที่ที่มีการทำงานครอบคลุมในระดับจังหวัดหรือภูมิภาค และเครือข่ายเชิงประเด็นที่ทำงานเฉพาะด้าน ตัวอย่างเช่น การรวมตัวของเครือข่ายกลุ่มอีกเมืองน่านในจังหวัดน่าน เป็นต้น

3. ระดับการส่งเสริม/และการให้คำปรึกษา (ทีมหนุน) ได้แก่ เครือข่ายขององค์การสถาบัน และหน่วยงานหลักทางสังคมที่เป็นผู้ให้การสนับสนุนให้เกิดกระบวนการพัฒนาและพัฒนาเป็นเครือข่าย เช่น การสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) สถาบันพระปกเกล้า สถาบันที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น ซึ่งการส่งเสริมของเครือข่ายดังกล่าวจะเป็นลักษณะของการให้คำปรึกษา และให้แนวทางการปฏิบัติแก่เครือข่ายอื่น ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ

ผลสัมฤทธิ์ของความเป็นเครือข่ายที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ได้แก่

1. เกิดกระบวนการเรียนรู้ คือ ผู้เข้าดำเนินงานเครือข่ายทุกคนมีความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์มากขึ้น หลังจากที่ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีการทำงานร่วมกัน โดยกระบวนการเรียนรู้นั้นจะช่วยให้บุคคล และองค์การมีการปรับตัวในการแสวงหาความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ และแนวร่วมใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลให้การทำงานในด้านต่าง ๆ ของเครือข่ายมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2. การเพิ่มโอกาสในการแก้ปัญหา กลุ่มเครือข่ายพยายามผลักดันในการแก้ปัญหาภายในกลุ่มองค์การของตนเอง การรวมกลุ่มและการประสานงานกับภาคีที่เกี่ยวข้องจะเป็นการเพิ่มโอกาสในการแก้ปัญหา เพราะเป็นการระดมความคิดเห็นและความร่วมมือจากฝ่ายต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหายังเป็นรูปธรรม

3. เกิดการพึ่งพาตนเอง เมื่อเครือข่ายมีกระบวนการทำงานที่เข้มแข็ง และสามารถแก้ไขปัญหาของเครือข่ายได้แล้ว เครือข่ายและสมาชิกในเครือข่ายก็สามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ในเรื่องของทุน ทรัพยากร ความรู้ และการจัดการ ที่จะไปสู่การพัฒนาสังคมและการพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายที่ต่อเนื่อง

4. เกิดการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น เป็นความสำเร็จของเครือข่ายในการที่จะร่วมกันพัฒนา และจัดการกับทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นนี้มีพลังขับเคลื่อนในหลาย ๆ พื้นที่ เช่น เครือข่ายสิ่งแวดล้อมในอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เครือข่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชาวบ้านหิกรูดและบ้านบ่อนอก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น

5. เกิดกระบวนการผลักดันเชิงนโยบาย ปัจจุบันประเด็นปัญหาสาธารณะจำนวนมากน้อยที่เกิดขึ้นและสามารถนำไปสู่ข้อยุติ ด้วยพลังของเครือข่ายและการจัดการในเชิงนโยบาย ตัวอย่างเช่น การรวมตัวกลุ่มองค์กร เครือข่ายที่ทำงานในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่พยายามผลักดัน พ.ร.บ. ป่าชุมชนฉบับประชาชนให้มีการนำเสนอต่อการพิจารณาของรัฐสภา และการจัดทำมาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศ เป็นต้น

6. เกิดอำนาจหรือพลังอำนาจแฝงเกิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มองค์กรและเครือข่ายอำนาจ หรือการต่อรองนี้จะไม่มีการเกิดขึ้นได้หากไม่มีการรวมกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เข้าด้วยกัน พลังอำนาจของการรวมกลุ่มนี้บางครั้งอาจไม่ส่งผลที่เป็นรูปธรรมโดยตรง แต่เป็นพลังหรือประโยชน์ในทางอ้อมที่บรรดากลุ่มหรือเครือข่ายอื่น ๆ ให้ความเกรงใจและสามารถนำมาเป็นการต่อรองในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองได้

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธิรพันธ์ (2546 ; อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554 : 46) ได้กล่าวถึงแนวคิดของการจัดการ เครือข่าย ก่อให้เกิดประเด็นเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการจัดการเครือข่าย มี 6 ประการโดยมีการประสานสอดคล้องกันเหมาะสมเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงเป็นแสงสว่างแห่งดวงดาว คือ

1. จุดมุ่งหมายร่วม การทำงานเครือข่ายจะเกิดประสิทธิภาพสูง ทุกฝ่ายสามารถกำหนดจุดหมายร่วมกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดหมายที่ทุกฝ่ายเห็นและต้องการให้เกิดขึ้น

2. บุคคลในเครือข่ายจะต้องมีจิตสำนึกร่วม มีความถนัดในงานที่ทำและมีส่วนร่วมในกระบวนการทำงาน รวมทั้งได้รับผลประโยชน์จากความเป็นสมาชิกในเครือข่าย

3. การเชื่อมโยง โดยอาจเชื่อมต่อกันผ่านการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีศูนย์ประสานงานและการเชื่อมต่อโดยเทคโนโลยี

4. การสร้างความรู้สึกร่วม หลังจากการเข้าร่วมเครือข่ายแล้ว ทุกฝ่ายจะต้องมีความรู้สึกร่วมกับกระบวนการทำงานของเครือข่าย เพื่อให้เกิดพลังในการผลักดันสู่เป้าหมาย

5. การพัฒนาระบบที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ ระบบการทำงานของเครือข่ายจะต้องสามารถและพัฒนาให้เกิดระบบการบริหารจัดการที่โปร่งใส และตรวจสอบได้ทุกฝ่าย ซึ่งจะเป็นการสร้างความรู้สึที่ดีต่อทุกฝ่าย และผู้ที่มาร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย

6. การจัดระบบข้อมูลข่าวสาร ระบบการติดต่อสื่อสารและสารสนเทศเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อความยั่งยืนของเครือข่าย เพราะจะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทราบถึงกิจกรรมความเคลื่อนไหวของเครือข่าย

แนวคิดการจัดการเครือข่ายทั้ง 6 ประการ สามารถนำมาเป็นเป้าหมายของการทำงานในเชิงรุกของเครือข่ายได้

ภาพที่ 2.2 แสดงการเชื่อมโยงของเครือข่าย “พันธมิตรแห่งดวงดาว”

ผู้นำเครือข่าย

ผู้นำเครือข่ายเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในการกำหนดความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของเครือข่าย ดังนั้นผู้นำเครือข่ายซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้บริหารเครือข่ายซึ่งจะต้องมีคุณลักษณะที่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ ตลอดจนการมีภาวะผู้นำที่จะเป็นปัจจัยหลักสำคัญในการพัฒนาองค์การให้มีความเจริญก้าวหน้าและยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ (กนกอร สมปราชญ์, 2546 ; Cunningham and Gresso, 1993 ; Glathorn, 1994 ; Leithwood, 1999 ; อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554 : 51) ทฤษฎีภาวะผู้นำแนวใหม่หรือกระบวนทัศน์ใหม่มุ่งเน้นภาวะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ (Vision) มีการกระจายอำนาจและเสริมพลังอำนาจให้กับสมาชิก (Empowerment) เป็นผู้ที่มีจริยธรรม (Ethical personhood) คือทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เหมาะสม เป็นที่ยอมรับในสังคมนั้น ๆ และปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สามารถทำให้ประสิทธิภาพของงานและองค์การสูงขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2550 ; Smyth, 1994 ; อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554 : 51) ผู้บริหารสถานศึกษานอกจากต้องเป็นผู้บริหารมืออาชีพแล้ว ยังต้องมีภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมเพื่อนำองค์การบรรลุความสำเร็จตามภารกิจ บทบาท หน้าที่ขององค์การ ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาต้นทุนในมนุษย์และสังคมต่อความอยู่รอดและสันติสุขของชุมชนและประเทศชาติ

ในการปฏิรูปการศึกษาของหลายประเทศ ได้มีการขับเคลื่อนเพื่อการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ประสบผลสำเร็จ Michael Fullan (2006) ได้นำเสนอแรงผลักดันการเปลี่ยนแปลงไว้ 8 ประการ ได้แก่ 1. สร้างเป้าหมายคุณธรรม (Moral purpose) 2. สร้างศักยภาพคน (Capacity Building) 3. สร้างความเข้าใจกระบวนการเปลี่ยนแปลง (Understanding the Change Process) 4. พัฒนาวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ (Developing Culture for Learning) 5. การพัฒนาวัฒนธรรม

การประเมิน (Developing Culture of Evaluation) 6. การเน้นความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Focusing on Leadership for Change) 7. การเสริมสร้างให้เกิดการเชื่อมโยงและรวมพลังเป็นหนึ่งเดียว (Fostering Coherence-Making) และ 8. การเสริมสร้างให้เกิดการพัฒนาสามระดับ (Cultivating Tri-level Development) คือ ระดับโรงเรียนและชุมชน ระดับเขตพื้นที่การศึกษา และระดับประเทศ

2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์

2.1 วิชาประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์จัดเป็นวิชาสำคัญวิชาหนึ่ง ที่เน้นการศึกษาเหตุการณ์ทุกอย่างที่ผ่านมาในอดีต รวมทั้งเหตุการณ์ปัจจุบันและที่กำลังจะเป็นอดีตด้วยวิชาประวัติศาสตร์จัดเป็นวิชาที่เก่าแก่ที่มีความสำคัญและมีพัฒนาการของศาสตร์สืบต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาช้านาน เพราะอดีตที่ถูกนำมาเรียนรู้ในฐานะที่เป็นวิชาประวัติศาสตร์เป็นบทเรียนที่มีคุณค่าและสำคัญต่อการสร้างสังคมมาก

ความหมายของวิชาประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ (history) มาจากคำในภาษากรีก “Historia” ซึ่งความหมายว่า การไต่สวนหรือค้นคว้า ประวัติศาสตร์คือการศึกษาประวัติความเป็นมาของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จากการที่ได้บันทึกเก็บไว้หรือประสบการณ์จากผู้มีอาวุโส ความหมายของคำนี้เกิดจากการสมาคำศัพท์ภาษาบาลี “ประวัติ” ซึ่งหมายถึง เรื่องราวความเป็นไป และคำศัพท์ภาษาสันสกฤต “ศาสตร์” ซึ่งแปลว่าความรู้สำหรับศัพท์ “ประวัติศาสตร์” ในภาษาไทยได้รับพระราชทานบัญญัติศัพท์จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเทียบเคียงกับคำว่า “History” และเพื่อให้มีความหมายครอบคลุมมากกว่าคำว่า “พงศาวดาร” (Chronicle) ที่ใช้กันมาแต่เดิม

แต่เดิมคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับเรื่องราวในอดีต จะใช้คำว่าตำนานและพงศาวดาร โดยตำนาน หมายถึง เรื่องแสดงกิจการอันมีมานานแล้วแต่ปางหลัง เรื่องราวมนานที่ถ่ายทอดกันปากต่อปาก โดยมากมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือประวัติบ้านเมือง ส่วนพงศาวดาร หมายถึง เรื่องราวของเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น ประวัติศาสตร์จึงเป็นคำที่บัญญัติขึ้นใหม่เพื่อใช้เรียกชื่อวิชาที่เกี่ยวข้องกับอดีต ตรงตามความหมายของคำว่า “History” (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2544 : 283-284)

สมศักดิ์ ชูโต (2527 : 19) ได้สรุปว่า “วิชาประวัติศาสตร์พยายามที่จะบันทึกและทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่างๆ ในโลกอันเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ทุกด้าน”

จากนิยามของประวัติศาสตร์ที่กล่าวมานั้น จะเห็นว่า ความหมายของประวัติศาสตร์อาจแยกเป็น 2 นัย กล่าวคือ ประวัติศาสตร์หมายถึงเหตุการณ์หรือเรื่องราวของมนุษยชาติในอดีต และอีกความหมายหนึ่ง หมายถึงเหตุการณ์ในอดีตที่ได้มีการศึกษา วิเคราะห์ และได้มีการบันทึกไว้อย่างเป็นระบบระเบียบ ดังที่ สืบแสง พรหมบุญ (2527 : 21-22) ได้ชี้ให้เห็นถึงความหมายของประวัติศาสตร์ ตามนัยดังกล่าวข้างต้น ดังนี้ 1. ประวัติศาสตร์ ในความหมายกว้างที่สุด หมายถึงประสบการณ์ทั้งหมดในอดีตของมนุษย์ ซึ่งก็ไม่มีใครสามารถจะหาข้อเท็จจริงหรือทราบได้ทั้งหมด

แต่สิ่งที่เกิดจากพฤติกรรมมนุษย์ทั้งหลายทั้งปวงนั้น เป็น “ประวัติศาสตร์” ของมนุษยชาติ ประวัติศาสตร์ในความหมายแรกนี้ไม่มีความสำคัญหรือมีประโยชน์อะไรนัก เพราะเราไม่มีทางจะทราบ สิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตได้ทั้งหมดนั่นเอง และ 2. ประวัติศาสตร์ ในอีกความหมายหนึ่งยังมีความสำคัญ กว่าความหมายแรก หมายถึง การเรียนรู้ข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ และประสบการณ์ในอดีตที่ นักประวัติศาสตร์เห็นว่ามีความสำคัญขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยการค้นคว้า การวิเคราะห์ และการตีความ จากหลักฐานทั้งปวงที่มีอยู่ความหมายประการที่สองนี้ มีความหมายและมีความสำคัญมากกว่าความหมายแรก เพราะเป็นประโยชน์ที่เราเข้าใจได้ เพราะมีเหตุผลและมีหลักฐานสนับสนุน

จากความหมายของประวัติศาสตร์ที่ สืบแสง พรหมบุญ (2523 ; อ้างถึงใน สิริวรรณ ศรีพหล ; 2553 : 60) ได้อธิบายไว้ นั้นโดยเฉพาอย่างยิ่งในความหมายที่สองจะเห็นได้ว่า การศึกษา ประวัติศาสตร์ได้มีการพัฒนามากขึ้นประวัติศาสตร์มิใช่เป็นเพียงการศึกษาเหตุการณ์หรือเรื่องราวของ มนุษย์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่การศึกษาประวัติศาสตร์ได้มีการค้นคว้า รวบรวมหลักฐาน นำหลักฐานมา วิเคราะห์อย่างเป็นระบบระเบียบ รวมทั้งการตีความที่มีเหตุผลสนับสนุนมากยิ่งขึ้น ระเบียบวิธีการ ศึกษาเหล่านี้ ทำให้ประวัติศาสตร์เป็น “ศาสตร์” แขนงหนึ่งและเป็นที่ยอมรับเช่นเดียวกับศาสตร์อื่นๆ

กล่าวโดยสรุป ประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องราวของมนุษย์ใน อดีตเพื่อให้เข้าใจถึงพื้นฐานของมนุษย์ วิวัฒนาการของมนุษย์และสังคม รวมทั้งความสำเร็จและ ข้อผิดพลาดของมนุษย์เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์และแก้ไขปัญหาของสังคมปัจจุบัน

2.1.1 ลักษณะของวิชาประวัติศาสตร์

สังคมศาสตร์ เป็นหมวดวิชาที่มุ่งเน้นการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์วิชาประวัติศาสตร์ เป็นวิชาหนึ่งในหมวดสังคมศาสตร์ มีขอบข่ายและเนื้อหาสาระที่มากกว่าวิชาอื่นๆ ในหมวด สังคมศาสตร์ด้วยกัน เพราะเนื้อหาวิชานี้เน้นการศึกษาเหตุการณ์ที่ผ่านมาในอดีต รวมทั้งเหตุการณ์ ปัจจุบันที่กำลังจะเป็นประวัติศาสตร์และเนื้อหาที่ยังเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในสังคมอีกด้วย วิชาประวัติศาสตร์จึงเป็นวิชาหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่ง

ดังที่ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2537 : 1-2) ได้สรุปว่า ประวัติศาสตร์มิใช่เรื่องของอดีต โดยเฉพาะ แต่เป็นเรื่องของการโต้ตอบของเรื่องราว (ข้อมูล) ในอดีตกับตัวนักประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน และที่สำคัญคือ เป็นการโต้ตอบของสังคมมิใช่ตัวบุคคล นอกจากนี้ ประวัติศาสตร์ยังมีบทบาทหรือ มีประโยชน์ คือ ช่วยให้เข้าใจปัจจุบันได้ แต่ก็มีได้หมายความว่าเราจะมองปัจจุบันโดยผ่านอดีต มองผ่านอดีตไม่ได้ เพราะอดีตผ่านพ้นไปแล้ว เรามองได้โดยผ่านปัจจุบันอดีตเป็นเพียงตัวช่วยนำทาง ให้เท่านั้น อันเป็นบทบาทควบคู่ของประวัติศาสตร์

นอกจากนั้น สมศักดิ์ ชูโต (2527 : 12-13) ยังได้ให้แง่คิดว่าวิชาประวัติศาสตร์ เป็นวิชาที่มีใช้จะหมายถึงปรากฏการณ์อันเกี่ยวข้องกับการกระทำของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังรวมถึง ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติด้วย โดยได้ให้รายละเอียดดังนี้

ตามความหมายของประวัติศาสตร์ คือ ทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับมนุษย์ย่อมเป็น ประวัติศาสตร์ ดังนั้น ประวัติศาสตร์ครอบคลุมถึงแขนงวิชาทุกด้านไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้เพราะประวัติศาสตร์ที่มีความหมายกว้างขวางเช่นนี้ มิได้ หมายถึงเฉพาะปรากฏการณ์อันเกี่ยวข้องกับการกระทำของมนุษย์เท่านั้น แต่ย่อมต้องรวมถึงปรากฏการณ์

ธรรมชาติด้วย ปรากฏการณ์ของมนุษย์และปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นเรื่องเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอโดยไม่หยุดยั้ง เมื่อเป็นเช่นนั้น ประวัติศาสตร์ย่อมปกคลุมไปถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และวิทยาศาสตร์ปัจจุบันก็ได้พิสูจน์แล้วว่า ไม่มีอะไรในจักรวาลคงที่โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง นั่นก็ย่อมหมายความว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลย่อมมีประวัติศาสตร์

นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัตติยะ (2527 : 216) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับลักษณะของประวัติศาสตร์ว่า วิชาการทั้งหลายในโลกเรานี้ อาจแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ได้แก่ วิชาที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้โดยตรง เช่น วิศวกรรมศาสตร์ ทำให้สร้างถนน ตึก ฯลฯ แพทย์ศาสตร์ ที่รักษาโรคเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น วิชาการที่ไม่มีความรู้ใดๆ ที่จะสามารถเอามาใช้ประโยชน์โดยตรง เช่น ฟิสิกส์ กายวิภาค ชีวภาค จิตวิทยา รัฐศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งวิชาการประเภทนี้แม้ได้มีประโยชน์ใช้สอยโดยตรง แต่ก็เป็นผู้ให้ความรู้แก่วิชาการประเภทแรก คือ มีประโยชน์ใช้สอยโดยตรงเสมอมา วิชาการประเภทที่ไม่ให้ประโยชน์โดยตรงว่า วิชาการประยุกต์หรือศาสตร์ประยุกต์ให้ความรู้ทางปฏิบัติ กล่าวคือ นำเอาความรู้จากศาสตร์บริสุทธิ์มาประยุกต์เพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติ วิชาประวัติศาสตร์ก็จัดอยู่ในศาสตร์บริสุทธิ์คือให้ความรู้ในทางทฤษฎี และไม่มีประโยชน์ในทางปฏิบัติโดยตรง แต่เป็นศาสตร์ที่ให้ความรู้ ความจำ เป็นแก่ศาสตร์ประยุกต์หลายอย่าง และให้ความรู้ที่จำเป็นแก่ศาสตร์บริสุทธิ์ด้วยกันอีกด้วย เช่น รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ทุกแขนง

ในฐานะที่ประวัติศาสตร์เป็นสาขาวิชาสำคัญของสังคมศาสตร์ จึงมีองค์ประกอบหรือปัจจัยสำคัญ ดังที่แถมสุข นุ่มนนท์ (2527 : 26) ได้ระบุปัจจัยของประวัติศาสตร์ไว้ดังนี้

1. มีเหตุการณ์หรือพฤติกรรมมนุษย์เกิดขึ้น ซึ่งมีมากและเกิดขึ้นตลอดเวลา
2. มีการบันทึกหรือหลักฐาน เนื่องจากเหตุการณ์หรือพฤติกรรมนั้นมักถูกลืม จึงต้องมีผู้บันทึก ผู้สังเกต ผู้จดจำ และสิ่งที่บันทึกจะกลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์
3. มีการนำเสนออย่างเป็นระเบียบ เมื่อเกิดหลักฐานแล้วเป็นหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์ที่จะต้องรวบรวม ตรวจสอบ พิเคราะห์ไตร่ตรองและเรียบเรียงขึ้นตามความเข้าใจ จะเห็นได้ว่า ปัจจัยทั้ง 3 ประการดังกล่าว ทำให้วิชาประวัติศาสตร์มีความสมบูรณ์ของศาสตร์อย่างแท้จริง ในส่วนของการมีเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่เกิดจากการศึกษาข้อมูลจากหลักฐานเชิงประจักษ์ วิเคราะห์ สรุป แสดงแนวโน้มว่าเกิดขึ้นจริง มิใช่เป็นเรื่องที่มีผู้ใดแต่งขึ้นมาหรือจินตนาการขึ้นมาเอง โดยปราศจากข้อมูลหรือหลักฐานใดๆ โดยทั่วไปเหตุการณ์หรือเรื่องราวในประวัติศาสตร์มีอยู่มากมาย บางเหตุการณ์ก็น่าสนใจบางเหตุการณ์ก็ไม่น่าสนใจ การนำเหตุการณ์มาศึกษาจึงขึ้นอยู่กับวิจารณ์ญาณของนักประวัติศาสตร์ ที่จะหยิบยกเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาศึกษาแล้ววิเคราะห์เพื่อหาคำตอบ

จากความเห็นดังกล่าวข้างต้นสรุปว่า วิชาประวัติศาสตร์ จึงจัดเป็นศาสตร์บริสุทธิ์ที่ช่วยเสริมความรู้และให้ประโยชน์กับศาสตร์อื่นๆ โดยเฉพาะศาสตร์ประเภทประยุกต์ทั้งหลาย ประวัติศาสตร์จึงเป็นศาสตร์ที่มีความสำคัญยิ่งศาสตร์หนึ่ง อาจกล่าวได้ว่าวิชาประวัติศาสตร์มีฐานะเป็นแกนกลางของวิชาอื่นๆ เกือบทั้งหมด

2.2 วิธีการทางประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์นับเป็นศาสตร์ที่มีความน่าเชื่อถือเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่งได้ก็เพราะวิธีการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะสืบค้นหาความจริงในสังคมมนุษย์

อย่างเป็นระบบ เครื่องมือที่นักประวัติศาสตร์ใช้ค้นหาความจริง คือ หลักฐานหรือร่องรอยที่เกี่ยวข้อง สิ่งที่จะแตกต่างคือ วิทยาศาสตร์สามารถพิสูจน์ทฤษฎีทางธรรมชาติด้วยการทดลองซ้ำแล้วซ้ำอีกได้ แต่ประวัติศาสตร์นั้นเนื่องจากเป็นเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นแล้วด้วยปัจจัยต่างๆ ด้วย

การวิเคราะห์ข้อเท็จจริงจากหลักฐานและการสืบค้นที่เป็นระบบวิธีการทางประวัติศาสตร์ เป็น “ทักษะกระบวนการ” ที่มุ่งสร้างสรรค์การเรียนรู้ด้วยตนเองในยุคโลกาภิวัตน์ โดยให้ผู้เรียน ได้ออกนอกห้องเรียนไปสู่โลกในความเป็นจริงด้วยการสืบค้นเรื่องราวที่ตนอยากรู้อยากเห็น และใน โลกยุคข้อมูลข่าวสารนี้ วิธีการทางประวัติศาสตร์จะฝึกฝนให้ผู้เรียนตรวจสอบ กลั่นกรองข้อมูลให้ได้ ข้อเท็จจริง และคิดวิเคราะห์อย่างเป็นเหตุเป็นผลก่อนที่จะคิดวินิจฉัยว่าสิ่งใดจริงน่าเชื่อถือ อันเป็น การรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสารอย่างแท้จริง

2.2.1 ความหมายของวิธีการทางประวัติศาสตร์

ลาวัญญ์ วิทยายุทธกุล (2527 ; อ้างถึงใน ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, 2553 : 18) วิธีการทางประวัติศาสตร์ เป็นวิธีวิจัยเอกสารและหลักฐานประกอบอื่นๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ทางประวัติศาสตร์ โดยมีการตั้งประเด็นปัญหาหรือข้อสมมติฐาน บนพื้นฐานข้อมูลหลักฐานที่น่าเชื่อถือ มีการวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมมาอย่างเป็นระบบ และตีความหลักฐานอย่างเป็นเหตุ เป็นผล

เรณู ภัยนันท์ (2536 ; อ้างถึงในอัจฉราพร ต้นบรรจง, 2546 : 11-12) กล่าวว่า วิธีการทางประวัติศาสตร์ หมายถึง กระบวนการศึกษาค้นคว้าหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ โดยยึดหลักเกณฑ์หรือแนวทางปฏิบัติที่ผู้ศึกษาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์อย่างถูกต้องตามข้อเท็จจริงและเป็นประโยชน์

สำนักงานนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา (2543 : 126) กล่าวว่า วิธีการทางประวัติศาสตร์ หมายถึง วิธีการแสวงหาความรู้ซึ่งนักการศึกษาได้นำวิธีการที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการค้นคว้าหาคำตอบมากำหนดเป็นขั้นตอนการสอนโดยมีลำดับขั้นตอน คือ ขั้นกำหนดปัญหา และตั้งสมมติฐาน ขั้นรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการแก้ปัญหา ขั้นวิเคราะห์และประเมินคุณค่าข้อมูลหรือหลักฐาน ขั้นตีความและสังเคราะห์ ขั้นนำเสนอผลการค้นคว้า

ดังนั้น พอสรุปได้ว่าวิธีการทางประวัติศาสตร์ หมายถึง กระบวนการในการศึกษาค้นคว้าหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ คือ ขั้นกำหนดปัญหาและตั้งสมมติฐาน ขั้นรวบรวมและคัดเลือกหลักฐาน ขั้นประเมินคุณค่าหลักฐาน ขั้นวิเคราะห์ตีความ และการสังเคราะห์ ขั้นนำเสนอผลการวิเคราะห์

2.2.2 ขั้นตอนของวิธีการทางประวัติศาสตร์

วิธีการสอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ สามารถนำไปใช้ได้กับการสอนสังคมศึกษา ในทุกระดับ แต่อย่างไรก็ตามวิธีนี้ขึ้นอยู่กับทักษะและความพร้อมของนักเรียนแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน ทักษะในวิธีการนี้ จะพัฒนาไปอย่างช้าๆ ตามความสามารถความสนใจและระดับวุฒิภาวะ ซึ่งในการพัฒนานี้จะต้องเริ่มต้นในชั้นประถมศึกษา โดยใช้วิธีการง่ายๆ ไม่ซับซ้อนและค่อยๆ พัฒนาทักษะที่ซับซ้อนมากขึ้นในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย (อัจฉราพร ต้นบรรจง, 2546 : 14-15) ซึ่งวิธีการนี้จะช่วยให้ให้นักเรียนได้พัฒนาความสามารถในการคิดแบบสร้างสรรค์และวิเคราะห์วิจารณ์ มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงขั้นตอนการสอนโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ไว้ดังนี้

กรมวิชาการ (2543 : 121-123) ได้กล่าวถึงวิธีการทางประวัติศาสตร์ ว่ามีลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. การกำหนดเป้าหมายหรือประเด็นคำถามที่ต้องการศึกษา แสวงหาคำตอบ (ศึกษาอะไร ช่วงเวลาไหน สมัยใดและเพราะเหตุใด)
2. การค้นหาและรวบรวมหลักฐานประเภทต่างๆ ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่ใช่ลายลักษณ์อักษรซึ่งได้แก่ วัตถุโบราณร่องรอยถิ่นที่อยู่อาศัยหรือการดำเนินชีวิต
3. การวิเคราะห์หลักฐาน (การตรวจสอบหลักฐาน การประเมินความน่าเชื่อถือ การประเมินคุณค่าของหลักฐาน) และการตีความอย่างเป็นเหตุเป็นผลมีความเป็นกลางและปราศจากอคติ
4. การสรุปข้อเท็จจริงเพื่อตอบคำถามด้วยการเลือกสรรข้อเท็จจริงจากหลักฐานอย่างเคร่งครัดโดยไม่ใช้คำนิยามไปตัดสินพฤติกรรมของคนในอดีตโดยพยายามเข้าใจความคิดของคนในยุคนั้นหรือนำตัวเข้าไปอยู่ในยุคสมัยที่ตนศึกษา
5. การนำเสนอเรื่องที่ศึกษาและอธิบายได้อย่างสมเหตุสมผล โดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายมีความต่อเนื่องและน่าสนใจตลอดจนมีการอ้างอิงข้อเท็จจริง เพื่อให้ได้งานทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าและมีความหมาย

สำนักงานนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา (2543 ; อ้างถึงใน อัจฉราพร ต้นบรรจุ, 2546 : 18-19) ได้กล่าวว่า วิธีการทางประวัติศาสตร์ เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ซึ่งนักการศึกษาได้นำวิธีการที่นักประวัติศาสตร์ใช้ในการค้นคว้าหาคำตอบมากำหนดเป็นขั้นตอนการสอนโดยมีลำดับขั้น ดังนี้

1. ขั้นกำหนดปัญหาและตั้งสมมติฐาน เป็นการกำหนดขอบเขตเนื้อหาว่าต้องการศึกษาเรื่องใด โดยทำการศึกษาขอบเขตและแนวทางของปัญหา เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงโดยละเอียด การตั้งข้อสมมติฐาน เป็นการกำหนดให้นักเรียนเดาคำตอบหรือกำหนดแนวทางที่คาดว่าจะเป็นไปได้เกี่ยวกับคำตอบของปัญหา สมมติฐานนี้ถือว่าเป็นความจริงชั่วคราวที่สมมติขึ้นเป็นการคาดคะเนอย่างมีเหตุผลและยังไม่มีบททดสอบเพื่อรับรองข้อความนี้ สมมติฐานนี้อาจจะถูกหรือผิดทั้งหมดก็ได้หรืออาจถูกบ้าง ผิดบ้างบางส่วนก็ได้

2. ขั้นรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการแก้ปัญหา คือ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- 2.1 หลักฐานขั้นต้น เป็นหลักฐานที่เขียนหรือพูดโดยผู้ประสบเหตุการณ์โดยตรง เป็นบุคคลที่อยู่ร่วมสมัยกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หลักฐานขั้นต้นนี้ได้แก่หลักฐานใดๆ ก็ตามที่น่านำไปสู่ร่องรอยในอดีต และถ้าหากสิ่งนั้นอยู่ในสภาพคงเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง ก็จัดอยู่ในประเภทหลักฐานขั้นต้นได้ทั้งสิ้น เช่น บันทึกประจำวัน จดหมาย หลักฐานทางราชการ ข่าว ภาพยนตร์ แสตมป์ เหรียญกษาปณ์ ตรา ฯลฯ

- 2.2 หลักฐานขั้นรอง เป็นเอกสารที่บันทึกเหตุการณ์โดยบุคคลที่มีได้อยู่ในที่เกิดเหตุการณ์ แต่เขียนขึ้นจากการศึกษาค้นคว้าจากหลักฐานขั้นต้นเอามาเรียบเรียงใหม่ หรือเป็นหลักฐานขั้นต้นที่มีการตีความ

3. **ชั้นวิเคราะห์และประเมินคุณค่าข้อมูลหรือหลักฐาน** หลักฐานที่มีคุณค่าต่อประวัติศาสตร์ คือหลักฐานที่ให้ความจริงดั้งเดิม ดังนั้นหลักฐานต่างๆ จะมีความสำคัญมากน้อยเพียงใด ผู้ใช้ควรอาศัยหลักฐานหลายๆประเภทเข้ามาประกอบในการพิจารณา ซึ่งการวิเคราะห์และประเมินคุณค่าข้อมูลนี้ มี 2 ลักษณะ คือ

3.1 การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าภายนอก เป็นการพิจารณาเกี่ยวกับว่าข้อมูลนั้นเป็นจริงหรือไม่ เกิดขึ้นเมื่อใด ใครเป็นคนทำขึ้น เช่น การตรวจสอบเอกสารโดยการสอปลายมือที่เขียน ลายเซ็น ลีลาการใช้ภาษา สำนวน เป็นต้น

3.2 การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าภายใน มีหลักเกณฑ์ ดังนี้

3.2.1 ช่วงระยะเวลาของเหตุการณ์และการบันทึก ถ้าบันทึกได้ทันเหตุการณ์มากเท่าไร ความถูกต้องย่อมมีมากขึ้นเท่านั้น

3.2.2 จุดมุ่งหมายของผู้บันทึก ผู้บันทึกบางคนตั้งใจบันทึกเพื่อเตือนความจำ บางคนเขียนเพื่อเป็นรายงานเสนอผู้อื่น บางคนเขียนเพื่อโฆษณาชวนเชื่อ ดังนั้นความแน่นอนของหลักฐานจึงขึ้นอยู่กับจุดหมายของผู้บันทึก เช่น คำสั่งในระหว่างการรบ หรือคำสั่งจากสถานทูตไปยังทูต ถือเป็นเอกสารที่มีความถูกต้องมากที่สุดเพราะบ่งถึงความมุ่งหมายตลอดจนสภาวะจิตใจของผู้สั่งในเวลานั้นๆ

3.2.3 ผู้บันทึกเป็นผู้รู้ในเรื่องรานั้นจริงหรือไม่ เรื่องราวที่รายงานนั้นอ้างอิงมาจากบุคคลอื่น หรือเป็นคำพูดของผู้บันทึกเอง

3.2.4 คุณสมบัติของผู้บันทึก เกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน สภาพแวดล้อม น่าเชื่อถือหรือไม่ ขณะที่บันทึกนั้นสภาพร่างกายหรือจิตใจปกติหรือไม่ มีความกดดันทางอารมณ์หรือถูกบีบบังคับให้เขียนหรือไม่

3.2.5 ข้อความนั้นมื่อคติเกี่ยวกับเชื้อชาติ ศาสนา ลัทธิทางการเมือง ฐานะทางเศรษฐกิจ สังคมหรือไม่

3.2.6 วิธีการในการบันทึกใช้วิธีการบันทึกอย่างไร

4. **ชั้นตีความและสังเคราะห์** เป็นการเลือก จัดระเบียบ เรียบเรียงข้อมูลที่ผ่านมาการประเมินค่ามาแล้วนั้น โดยนำมาพิจารณา อธิบายวิพากษ์วิจารณ์ และแสดงความคิดเห็นประกอบกันแล้วจึงดำเนินการผสมผสานและสังเคราะห์เข้าด้วยกัน

5. **ชั้นนำเสนอผลการค้นคว้า** เป็นการเขียนข้อสังเคราะห์ที่นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้ามาโดยไม่มีความลำเอียงหรือบิดเบือนข้อเท็จจริง การนำเสนอผลการค้นคว้านี้อาจทำได้โดยการบรรยาย การอภิปราย การสัมมนา ฯลฯ

จะเห็นว่า วิธีการทางประวัติศาสตร์ นั้นเป็นวิธีการแสวงหาความรู้หรือกระบวนการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ โดยการสรุปหลักการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งได้มาจากการแสวงหาความรู้เป็นกระบวนการที่นำเอาวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้สอบสวนปัญหาทางประวัติศาสตร์ วิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นวิธีการทำให้วิชาประวัติศาสตร์มีความเป็นศาสตร์อย่างสมบูรณ์ เพราะประกอบด้วยเหตุที่นำไปสู่ผลที่สามารถตรวจสอบและพิสูจน์ได้ เช่นเดียวกับศาสตร์อื่นๆ

คุณค่าและประโยชน์ของประวัติศาสตร์

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงพระราชทาน คำอธิบายไว้ในคำนำหนังสือ “สะพาน” เกี่ยวกับประโยชน์ของประวัติศาสตร์ ไว้ว่า “ประโยชน์ อย่างหนึ่งของวิชาประวัติศาสตร์คือ ช่วยให้ผู้ที่ ศึกษาได้รู้จักใช้ความคิด รู้จักหาเหตุผลจากข้อมูลต่างๆ ที่มีอยู่ เป็นการลบล้าง และทำให้ได้รับ ความรู้อันเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตและปรับตัวให้เข้ากับ สิ่งแวดล้อม ในแง่ประวัติศาสตร์มิได้ ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่รวบรวมไว้เพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับ การตีความประเมินคุณค่าของข้อมูลในแง่ ใหม่ๆ (ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำได้อยู่เสมอ) รวมทั้งเป็นการคาดคะเน แนวโน้มในอนาคตด้วย” (ปิ่น มาลากุล, 2557 : 38)

โดยธรรมชาติของมนุษย์นั้น มนุษย์ปรารถนาที่จะรู้เรื่องราวในอดีตของตนว่ามีความ เป็นมาอย่างไร การศึกษาประวัติศาสตร์จึงจำเป็น และเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ Collingwood (1992 ; อ้างใน แคมสุข นุ่มนนท์, 2527 : 34) ได้กล่าวถึง จุดมุ่งหมายในการศึกษาประวัติศาสตร์ ไว้ 3 ประการคือ

1. เพื่อให้รู้ว่าการเป็น “คน” นั้น คืออะไร
2. เพื่อให้รู้ว่าการเป็นคน “คน” ชนิดที่เราเป็นนั้นคืออะไร
3. เพื่อให้รู้ “ตัวเราเอง” นั้น สามารถจะทำอะไรได้แค่ไหน

ส่วน E.H. Carr (1980 ; อ้างถึงใน พรเพ็ญ ฮันตระกูล, 2534 : 9) กล่าวถึงหน้าที่ของ ประวัติศาสตร์ไว้ว่า “ประวัติศาสตร์ ช่วยให้มนุษย์เข้าใจสังคมในอดีต และสร้างเสริมความสามารถของ มนุษย์ให้เข้าใจสังคมปัจจุบันได้อย่างถ่องแท้”

ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ จึงมีความจำเป็น ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัทธยะ (2525 : 24-26) ได้อธิบายคุณค่าของประวัติศาสตร์ไว้ พอสรุปได้ดังนี้

1. เพื่อให้มนุษย์ในสังคมหนึ่งๆ ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของตนเองและประโยชน์ ของสังคมได้ มนุษย์ต้องเข้าใจสิ่งที่อยู่แวดล้อม ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทางสังคม โดยเฉพาะการเข้าใจสิ่งแวดล้อมนั้น มนุษย์จะต้องรู้ที่มาและความคลี่คลายของสิ่งนั้น การรู้กำเนิดและพัฒนาการสิ่งนั้นๆ วิธีเข้าใจสิ่งใดโดยการศึกษากำเนิดและพัฒนาการนี้ เรียกว่า การเข้าสู่ปัญหาด้วยประวัติศาสตร์ อันเป็นวิธีที่เราใช้ปกติในชีวิตประจำวันและในทางวิชาการอยู่เป็น ประจำวิชาประวัติศาสตร์ จึงมีคุณค่าที่สอนให้รู้วิธีการที่จะเข้าใจสิ่งแวดล้อมทางสังคมอย่างมี ประสิทธิภาพ

2. มนุษย์จำเป็นต้องรู้จักตนเอง กล่าวคือ รู้ว่ามนุษย์สามารถทำอะไรได้และไม่สามารถทำอะไรได้ รู้ว่าภายใต้เงื่อนไขอะไรที่ทำไมมนุษย์ทำอะไรได้ และภายใต้เงื่อนไขอะไรที่มนุษย์ ไม่สามารถทำอะไรได้ ความรู้เหล่านี้ได้มาโดยการดูว่ามนุษย์ได้เคยทำอะไรมาแล้ว ภายใต้เงื่อนไข อะไรบ้าง นั่นก็คือ รู้จักตนเองในฐานะมนุษย์จากประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติและสังคมที่เล็กลง ประวัติศาสตร์จึงทำให้รู้จักตนเอง คือรู้ทั้งส่วนที่เป็นพลังและความอ่อนแอของตนเอง

3. มนุษย์มีอดีตของตนเอง ความรู้เกี่ยวกับอดีตนั้น เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการกระทำ ของมนุษย์ในปัจจุบันอย่างมาก ความรู้เกี่ยวกับอดีตจึงเป็นสิ่งสำคัญที่กำหนดการกระทำของคน ในปัจจุบัน ประวัติศาสตร์สอนให้รู้ถึงอดีตเหล่านั้นและทำให้คนมีความรู้ทางประวัติศาสตร์ เข้าใจ ความคิดของคนอื่นๆ ในสังคมนั้นๆ ได้กระจ่างแจ้งขึ้น

4. ประวัติศาสตร์สอนวิธีคิดที่มีเหตุผล และวางอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริง วิชาประวัติศาสตร์เน้นความสำคัญของการจัดอคติ จึงวางกลวิธีศึกษาให้ยึดถือในเหตุผลเป็นใหญ่ การคิดอย่างมีเหตุผลนี้ ยังมีคุณค่าอย่างมากในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทำให้มองเห็นปัญหาอย่างชัดเจน และแก้ปัญหาอย่างรอบคอบ

ถ้าจะสรุปประโยชน์ของการศึกษาประวัติศาสตร์นั้น จะเห็นว่ามีอยู่หลายประการ ดังนี้

1. จะช่วยให้มนุษย์เกิดสำนึกในการค้นคว้าและสืบค้นข้อมูลที่เชื่อมโยงอดีตและปัจจุบัน อันสร้างความภูมิใจและกระตุ้นความรู้สึกนิยมในชาติหรือเผ่าพันธุ์ ตลอดจนตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษส่งสมไว้

2. ประวัติศาสตร์ช่วยให้เกิดการเรียนรู้จากอดีตเพื่อเป็นบทเรียนสำหรับปัจจุบันองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาประวัติศาสตร์จะทำให้เข้าใจถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา และผลกระทบของปัญหา

3. การศึกษาประวัติศาสตร์ก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่หลากหลายซึ่งสามารถนำความรู้เหล่านั้นไปกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินนโยบายให้เป็นประโยชน์ต่อทั้งปัจจุบันและอนาคต

4. วิธีการทางประวัติศาสตร์ทำให้ผู้ศึกษาสั่งสมประสบการณ์และทักษะในการวิเคราะห์ ใต้สวน และแก้ปัญหา ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการศึกษากับศาสตร์ในแขนงอื่นๆ คุณสมบัตินี้จำเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาคุณภาพประชากรในสังคมที่เจริญก้าวหน้าและมีพัฒนาการสูง

กล่าวโดยสรุป การศึกษาประวัติศาสตร์จึงช่วยให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจพื้นฐานของตนเอง เข้าใจถึงวิวัฒนาการของมนุษย์และสังคมว่าพัฒนาการเป็นลำดับขั้นตอนอย่างไร ได้เรียนรู้ความสำเร็จหรือข้อผิดพลาดของมนุษย์ เพื่อเป็นบทเรียนและแนวทางในการแก้ปัญหาของสังคมปัจจุบัน การศึกษาประวัติศาสตร์จึงมิใช่การฝึกจำเหตุการณ์ ระยะเวลา ชื่อบุคคล หากมุ่งเพื่อให้รู้จักตนเองของมนุษย์มากกว่า

2.3 การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

จิราพร ยมนา (2554 : 21-22) กล่าวว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนับเป็นแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าต่อผู้เรียนอย่างแท้จริง เป็นการศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นอันเป็นบริเวณที่มีชุมชนอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจ สังคมระบบความเชื่อ พิธีกรรมและการเมือง การปกครอง จนกล่าวได้ว่าทำให้ผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ มีอะไรหลายอย่างร่วมกันและคล้ายคลึงกันจนมีจิตสำนึกว่าเป็นคนถิ่นเดียวกัน การศึกษาเช่นนี้เน้นอดีตมาจนถึงปัจจุบันโดยแสดงให้เห็นว่ามีการพัฒนาทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นในท้องถิ่นหนึ่งๆได้อย่างไร เช่น ท้องถิ่นนั้นมีสภาพแวดล้อมอย่างไร ตั้งอยู่ตำแหน่งไหนภายในเขตอำเภอใด จังหวัดไหนและภูมิภาคใดมีหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่แสดงความเป็นมาทางวัฒนธรรมอย่างไรบ้าง บรรดากลุ่มชนที่อยู่ร่วมกันเป็นชุมชนที่สืบมาจนปัจจุบันเป็นพวกไหน อยู่ในท้องถิ่นมาแต่ดั้งเดิมหรือเคลื่อนย้ายมาจากที่อื่นเมื่อเข้ามาอยู่ในท้องถิ่นเดียวกันแล้ว มีความขัดแย้งหรือมีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างใดเกิดขึ้น

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผู้ศึกษาควรศึกษา และแสดงความชัดเจนในรายงานที่เป็นส่วนสำคัญในเล่มนี้ ดังต่อไปนี้

1. แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อม
2. เป็นสิ่งที่ เป็นสมบัติสาธารณะ
3. มีกระบวนการที่เป็นการรื้อฟื้นความทรงจำของคนในชุมชน
- และ 4. แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของพื้นที่

การศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ไทยมักเป็นการเรียนการสอนเกี่ยวกับความเป็นมาของชาติไทย ราชวงศ์และพระมหากษัตริย์ที่ทรงคุณูปการต่อประเทศชาติ เรียนรู้เรื่องราวบุคคลสำคัญของชาติ การรักษาเอกราชของชาติ การสงคราม เป็นต้น การศึกษาประวัติศาสตร์ในระดับย่อยลงไป คือ ระดับท้องถิ่นจึงเป็นแนวโน้มใหม่ของการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทย การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นับเป็นแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าต่อผู้เรียนอย่างแท้จริง การศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่น จะให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ความเป็นมาของท้องถิ่น ว่า มีประวัติและพัฒนาการมาอย่างไร เผ่าพันธุ์ บรรพบุรุษ คือใครมาจากไหนและบรรพบุรุษได้สร้างท้องถิ่นอย่างไร ทั้งความเจริญและความเสื่อม เพราะเหตุใด มรดกความเจริญท้องถิ่นที่ตกทอดจากบรรพบุรุษมาจนปัจจุบันมีอะไรบ้าง และท้องถิ่นของตนเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างอาณาจักรไทยในประวัติศาสตร์อย่างไรบ้าง การให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตน จะนำไปสู่ความเข้าใจและการสร้างจิตสำนึกของความรักความภูมิใจและความผูกพันในท้องถิ่นซึ่งเป็นแผ่นดินเกิด เมื่อเกิดความรักและความผูกพันแล้ว จะมีความห่วงแหน และเป็นแรงผลักดันมุ่งพัฒนาท้องถิ่นของตนให้เจริญสืบไป

เมื่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีความสำคัญดังกล่าวข้างต้นแล้ว หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 จึงได้กำหนดให้สถานศึกษาสามารถจัดทำหลักสูตรรายวิชา เพิ่มเติมที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาชุมชน และสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ วิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จึงเป็นอีกวิชาหนึ่งที่สถานศึกษาได้กำหนดให้เป็นรายวิชาเพิ่มเติม เพียงแต่รายชื่อวิชาของแต่ละโรงเรียนอาจจะแตกต่างกันบ้าง เช่น รายวิชาเพชรบุรีศึกษา รายวิชาประจวบฯ ศึกษา รายวิชาท้องถิ่น ประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น แต่โดยทั่วไปจุดมุ่งหมายของรายวิชาดังกล่าวคือต้องการให้ผู้เรียน ได้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่น ภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อให้ผู้เรียนเกิด ความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง

ดังนั้น เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบรรลุตามจุดมุ่งหมายดังกล่าว จึงขอเสนอแนวทางในการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดังนี้

1. วิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่า

วิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) เป็นวิธีการหนึ่งที่คุณครูสามารถนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ การสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะมีชีวิตชีวาน่าเชื่อถือ และไม่น่าเบื่อหน่ายวิธีการหนึ่งที่ควรนำมาใช้ คือวิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่า Mchaffy, Sitton, and Davis (1979 ; อ้างถึงใน จิราพร ยมนา, 2554 : 21)

ได้ชี้ให้เห็นว่าวิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่าจะช่วยให้ผู้เรียนมีความกระตือรือร้น ไม่น่าเบื่อชา และนักเรียนจะรู้สึกว่าคุณสมบัติทางประวัติศาสตร์มีอยู่รอบตัวเขา

ในบางครั้ง หลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรที่มีอยู่ในท้องถิ่นล้วนมีความสำคัญยิ่งต่อการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในบางครั้งหลักฐานอาจมีไม่เพียงพอ หรือยังไม่กระจ่าง ทำให้เนื้อหาสาระของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยังไม่สมบูรณ์นัก ครูผู้สอนจึงควรนำวิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่าเพื่อให้นักเรียนค้นคว้าข้อมูลประกอบ จะทำให้เนื้อหาสาระของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ครูผู้สอนควรมีขั้นตอนที่จะทำให้ผู้เรียนรวบรวมข้อมูลจากการบอกเล่า ดังนี้

1. การเตรียมอุปกรณ์ การรวบรวมข้อมูล ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง เทปบันทึกเสียง
2. อธิบายมโนคติของประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าให้นักเรียน
3. แนะนำ ผู้เรียนให้รู้จักเครื่องมือ
4. ให้นักเรียนเรียนรู้จากการบันทึก
5. เชิญบุคคลที่น่าสนใจมาที่ห้องเรียน เพื่อให้นักเรียนได้สัมภาษณ์
6. เลือกหัวข้อที่จะให้นักเรียนค้นคว้าจากข้อมูล
7. อธิบายกลยุทธ์หรือเทคนิคในการสัมภาษณ์ให้นักเรียน
8. จัดตารางการสัมภาษณ์
9. เลือกเทปบันทึกเสียงที่นักเรียนไปบันทึกมา มาฟังร่วมกันในห้องเรียนเพื่อให้

นักเรียนได้ฝึกฝนการเขียนรายงาน

10. จัดแสดงผลงานของนักเรียน

2. การศึกษานอกสถานที่โดยเฉพาะแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น

วิธีสอนโดยการศึกษานอกสถานที่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนการจัดการเรียนการสอน ซึ่งครูผู้สอนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

การศึกษานอกสถานที่โดยเฉพาะแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น นับเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมื่อครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ในส่วนที่เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ครูผู้สอนควรนำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ โดยไปยังแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาสาระวิชา เช่น การศึกษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ วัด พิพิธภัณฑ์ ร่องรอยความเจริญทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น

การพานักเรียนไปยังแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น ทำให้นักเรียนได้พบเห็นและรับรู้เหตุการณ์หรือเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นของตนเอง เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริง เพราะหลักฐานและร่องรอยยืนยันเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ นอกจากนักเรียนจะได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงแล้ว ยังทำให้นักเรียนภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง เกิดความรักและหวงแหนในมรดกที่บรรพบุรุษในท้องถิ่นของตนได้ให้ไว้กับชนรุ่นหลัง

การศึกษานอกสถานที่ที่ประกอบการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้น สิ่งสำคัญ คือ ครูจะต้องวางแผนกิจกรรมการศึกษานอกสถานที่อย่างรัดกุม มีวัตถุประสงค์ในการไปศึกษาแหล่งเรียนรู้ที่แน่นอน รวมทั้งมีการสรุปผลหรืออภิปรายผลหลังจากการศึกษานอกสถานที่แล้ว

3. การสำรวจหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น

การให้นักเรียนฝึกการสำรวจค้นหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นของตนเอง นับเป็นอีกริธีหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสสัมผัสหลักฐานทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยตนเอง โดยเฉพาะผู้เรียนในระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา มักจะสนใจหรือต้องการจะสัมผัสกับหลักฐานที่เป็นจริงและที่ปรากฏในท้องถิ่น จึงจะเชื่อถือเนื้อหาสาระทางประวัติศาสตร์ที่ครูสอนไปแล้วมากขึ้น การให้ผู้เรียนได้มีโอกาสสัมผัสกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นโดยตรง นอกจากจะทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจสิ่งที่เรียนยิ่งขึ้นแล้ว ยังเป็นการช่วยให้ผู้เรียนมั่นใจว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่กำลังศึกษาอยู่นั้น มิใช่เรื่องราวเลื่อนลอยแต่อย่างใด

4. การจัดโครงการต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

เพื่อให้การเรียนการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีประสิทธิภาพ ครูผู้สอนควรเน้นให้นักเรียนลงมือปฏิบัติ โดยเฉพาะจัดทำในรูปของโครงการ หรือโครงการ และมอบหมายให้ผู้เรียนปฏิบัติ เช่น การจัดเอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเผยแพร่ในสังคม การจัดเอกสารเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นให้แก่ผู้สนใจทั่วไป การเขียนชีวประวัติของบุคคลในท้องถิ่น การจัดทำสมุดภาพเกี่ยวกับสถานที่สำคัญในท้องถิ่น การจัดทำคู่มือการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น เป็นต้น

นอกจากแนวทางที่เสนอไว้ข้างต้น การเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริงนั้น ผู้สอนต้องสอนเชื่อมโยงเหตุการณ์ในส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ชาติกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมื่อผู้สอนสอนเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติ ผู้สอนควรให้อาณาเขตของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในส่วนที่เกี่ยวข้องควบคู่ไปด้วย ตัวอย่างเช่น เมื่อเรียนเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 1-3 ซึ่งเป็นการเมืองการปกครองของประเทศ ผู้สอนก็ควรเชื่อมโยงให้ผู้เรียนเห็นว่า ในขณะนั้น หรือระยะเวลาเดียวกันการเมืองการปกครองของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเราเป็นอย่างไร การเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองของส่วนกลาง (ประวัติศาสตร์ชาติ) มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองท้องถิ่นอย่างไรหรือไม่

การจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นควรควบคู่ไปกับประวัติศาสตร์ชาติ จะทำให้ผู้เรียนได้มองเห็นภาพความสัมพันธ์ ระหว่างประวัติศาสตร์ชาติ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นอย่างดี

แนวทางเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่นำเสนอไปดังกล่าว จะทำให้การเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีความหมายและคุณค่ายิ่งขึ้น ผู้เรียนจะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของท้องถิ่นของตนเองอย่างลึกซึ้ง ทำให้นักเรียนตระหนักถึงความสำคัญของท้องถิ่นตน โดยเฉพาะในการพัฒนาจิตสำนึกของความรัก ความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ทำให้ความรู้สึกหวงแหน ซึ่งนำไปสู่การอนุรักษ์ การส่งเสริม การพัฒนาท้องถิ่นของตนให้เจริญยิ่งขึ้น

จากความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์จะเห็นได้ว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยังไม่สามารถสรุปเป็นมาตรฐานให้เข้าใจในแนวเดียวกันได้ แต่พอสรุปได้ว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นการศึกษาพัฒนาการของสังคมมวลชนในระดับท้องถิ่นซึ่งอาจเป็นชนบทหรือเมืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่ครอบคลุมด้านต่าง ๆ ทั้งด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นโดยแสดงให้เห็นว่ามีการพัฒนาเกิดขึ้นในท้องถิ่นหนึ่งๆ ได้อย่างไร

2.4 ครูกับการเรียนการสอนผู้สอนประวัติศาสตร์

ครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ต้องประกอบด้วยสมรรถนะ ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านวิชาชีพ ด้านการจัดการเรียนรู้ ด้านมนุษยสัมพันธ์ ทั้งนี้ครูสอนประวัติศาสตร์จำเป็นต้องมีการพัฒนาวิชาการเพื่อให้การเรียนการสอนประวัติศาสตร์มีคุณภาพอย่างแท้จริง แนวทางการพัฒนามีอยู่หลายประการ ได้แก่ การเขียนบทความทางวิชาการ การวิจัยในชั้นเรียน เกี่ยวกับการสอนวิชาประวัติศาสตร์ การวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนาและการทำสื่อการเรียนการสอนในวิชาประวัติศาสตร์

กรมศิลปากร (2515 อ้างถึงใน พุติยาภรณ์ ภูมิดอนมิ่ง, 2551 : 18) ให้ทัศนะเกี่ยวกับการเรียนประวัติศาสตร์ว่า วิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยประวัติมนุษย์ ส่วนมากเกิดจากการศึกษาและการสันนิษฐานจากหลักฐาน ซึ่งตกทอดมาตั้งแต่โบราณ ผู้เขียนประวัติศาสตร์แต่ละคนย่อมสอดแทรกความคิดเห็นของตนในเวลาเรียน ดังนั้นตำราประวัติศาสตร์ต่างๆ จึงมีความลำเอียงไปข้างใดข้างหนึ่งไม่มากนักน้อย ดังนั้นเวลาเรียนประวัติศาสตร์จึงควรที่จะปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. อ่านหนังสือหลายๆ เล่ม ถ้าต้องการศึกษาประวัติศาสตร์ตอนใดตอนหนึ่ง ควรฟังความคิดเห็นจากคนหลายๆ คน ไม่ควรยอมรับข้อคิดจากนักประวัติศาสตร์คนใดคนหนึ่งโดยตรง
2. จงศึกษาประวัติศาสตร์ เพื่อให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์เป็นส่วนรวม การท่องจำเหตุการณ์ปลีกย่อยและจำวันเดือนปีได้อย่างแม่นยำ จะไม่ทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง
3. จงเปรียบเทียบเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ และเหตุการณ์ในปัจจุบันว่า เหตุการณ์ในปัจจุบันมีส่วนคล้ายคลึง หรือแตกต่างกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์สมัยใด และควรเปรียบเทียบว่าต้นเหตุของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตและปัจจุบันคืออะไร จะทำให้รู้สึกซาบซึ้งในวิชาประวัติศาสตร์มากขึ้น
4. ในเวลาเรียนประวัติศาสตร์ควรเปรียบเทียบกับวันเดือนปีของประเทศหนึ่งกับอีกประเทศหนึ่ง ซึ่งจะทำให้เราสามารถมองการเปลี่ยนแปลง และการเคลื่อนไหวทางสังคมของมนุษย์ได้ดี
5. วิชาประวัติศาสตร์ย่อมเกี่ยวข้องกับวิชาภูมิศาสตร์เป็นอันมาก ถ้าทราบเพียงเหตุการณ์แต่ไม่ทราบลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ อาจจะทำให้เข้าใจเรื่องราวบางเรื่องอย่างผิด
6. จงทำโครงเรื่องของเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ให้ถูกต้อง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์นั้นย่อมแยกรายละเอียดไปอย่างมากมาย ถ้าอ่านตำราหรือหนังสืออาจจะแยกประเด็นที่สำคัญไม่ได้

เช่นเดียวกับ เฉลิม มลิตา (2523 อ้างถึงใน พุติยาภรณ์ ภูมิดอนมิ่ง, 2551 : 20) กล่าวไว้ในเทคนิควิธีการสอนประวัติศาสตร์ว่า ครูผู้สอนประวัติศาสตร์ควรจะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบการเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนแสวงหาประสบการณ์ความรู้ด้วยการลงมือกระทำด้วยตนเอง โดยที่มิใช่เป็นผู้ช่วยให้แนวทางในการแนะนำ โดยสามารถพิจารณาจากแนวทางดังต่อไปนี้

1. ยึดหลักว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ตัวครูผู้สอน สภาพการณ์การเรียนการสอน ได้แก่ โรงเรียน อาคารเรียน หลักสูตร วิธีการสอน เทคนิค และอุปกรณ์ เป็นเพียงสื่อการเรียนการสอนเพื่ออำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนรู้ประสบการณ์อย่างดีที่สุด
2. ส่งเสริมให้ผู้เรียนฝึกการวางแผนเป็นขั้นๆ ตั้งแต่การกำหนดจุดประสงค์การประกอบกิจกรรม การสรุปและประเมินผลได้ด้วยตนเอง
3. ส่งเสริมการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ให้แก่ผู้เรียน
4. ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณค่าและประโยชน์หรือสิ่งที่จะเรียนต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้แนวคิด และมองเห็นเป็นแนวทางที่จะนำประสบการณ์การเรียนรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม
5. พยายามส่งเสริมและช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ทักษะทัศนคติที่ดีโดยตลอดเวลาและสม่ำเสมอ
6. ใช้หลักทางจิตวิทยา เร้า (Stimulus) ให้ผู้เรียนมีความสนใจ และความตั้งใจที่จะเรียนรู้ประสบการณ์อย่างจริงจัง
7. ส่งเสริมและเร้าให้ผู้เรียน เรียนด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) และวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Method) ซึ่งได้แก่ การใช้การสังเกต การค้นคว้าหาเหตุผล พิจารณา การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และประเมินค่า
8. ครูต้องเป็นตัวอย่างที่ดีทั้งในทางความคิด หลักการ และทางการปฏิบัติ
9. ครูใช้วิธีการสอนและเทคนิคการสอนหลายๆ แบบ เพื่อเร้าความสนใจผู้เรียน ไม่ให้เกิดการเบื่อหน่าย และต่อต้านการประกอบกิจกรรม
10. ครูจัดและเสนอกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดี น่าสนใจ และมีประโยชน์สม่ำเสมอ

ดังนั้นครูกับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าครูเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กับผู้เรียน โดยเป็นผู้นำความรู้ทางประวัติศาสตร์มาพัฒนาให้ผู้เรียนได้บรรลุจุดมุ่งหมายสำคัญของการเรียนประวัติศาสตร์ คือ การมีความรู้เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์ของโลกปัจจุบัน พัฒนาทักษะในการคิดเชิงวิพากษ์ โดยใช้กระบวนการทางประวัติศาสตร์ในการแสวงหาความจริง รวมทั้งพัฒนาเจตคติในด้านความรักความภาคภูมิใจในสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างสมไว้ให้แก่ประเทศหรือโลกมนุษย์

2.5 การวัดและประเมินผลการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์

เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการเรียนการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ในสถานศึกษา พฤติกรรมที่ต้องวัดและประเมินผลประกอบด้วยความรู้ความเข้าใจในวิชาประวัติศาสตร์หรือด้านสติปัญญา เจตคติและค่านิยมในวิชาประวัติศาสตร์ และทักษะในวิชาประวัติศาสตร์ โดยมีเครื่องมือการวัดและการประเมินผลที่สำคัญ คือ เครื่องมือวัดความก้าวหน้าผู้เรียนเพื่อประเมินความรู้และทักษะ คือแบบทดสอบ ส่วนเครื่องมือวัดและประเมินผลด้านเจตคติและค่านิยม หรือด้านความรู้สึกและอารมณ์นั้น คือ วิธีการที่อยู่บนพื้นฐานของการสังเกตและวิธีการที่ให้นักเรียนรายงานตนเอง

1. แนวคิดเกี่ยวกับการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์
วัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ในสถานศึกษามีอยู่หลายประการ ได้แก่
การพัฒนาความเป็นพลเมืองดี การเรียนรู้อดีตเพื่อเข้าใจสภาพปัญหาในปัจจุบัน และการพัฒนาทักษะ
การคิดอย่างมีเหตุผลซึ่งวัตถุประสงค์ดังกล่าว ครอบคลุมพฤติกรรม ด้านความรู้ หรือพุทธิพิสัย
เจตคติและค่านิยม หรือเจตพิสัย และด้านทักษะ หรือทักษะพิสัย

ดังนั้น การวัดและประเมินผลการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์พฤติกรรม
ที่ต้องวัดและประเมินผล จึงประกอบด้วย 1. ความรู้ความเข้าใจในวิชาประวัติศาสตร์ หรือด้าน
สติปัญญา 2. เจตคติและค่านิยมในวิชาประวัติศาสตร์ หรือด้านความรู้สึกละและอารมณ์ 3. ทักษะใน
วิชาประวัติศาสตร์ หรือด้านการแสวงหาความรู้และด้านกระบวนการคิด ดังรายละเอียด ดังนี้

1. ความรู้ความเข้าใจในวิชาประวัติศาสตร์

1.1.1 การวัดและประเมินความรู้ความเข้าใจ เป็นการประเมินสมรรถภาพ
ทางสมองในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสติปัญญาของผู้เรียน ความรู้ความสามารถของผู้เรียนเกิดจากการเรียน
ที่ได้จากการสอนของครู และเกิดจากการศึกษาค้นคว้าของผู้เรียนเอง ออร์แลนโด (Orlandi 1971:
449-496 อ้างในโกศล มีคุณ และ กัญจนา ลินทนต์ศิริกุล, 2537: 76) ได้จำแนกประเภทของ
ความรู้ในวิชาสังคมศึกษาออกเป็น 4 ประเภท คือ ข้อเท็จจริง (Facts) มโนคติ (Concepts)
หลักการ (Generalization) และโครงสร้างแบบจำลอง (Structure and Model)

การวัดและประเมินความรู้ความเข้าใจของผู้เรียนเกี่ยวกับเนื้อหาสาระวิชา
ประวัติศาสตร์นั้น จะวัดและประเมินผลตามประเด็นดังกล่าวข้างต้น ดังนี้

1. ข้อเท็จจริง เป็นการวัดและประเมินความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ
ข้อเท็จจริงที่เป็นพื้นฐานในวิชาประวัติศาสตร์

ก. วัน เวลา และปีที่เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์

ข. สถานที่สำคัญที่เกิดเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

ค. บุคคลสำคัญที่ก่อปฏิเกราชของประเทศไทย เป็นต้น

2. มโนคติ เป็นความรู้ที่ได้จากการศึกษาและทำความเข้าใจในสิ่งใด
สิ่งหนึ่ง โดยแยกแยะลักษณะที่แตกต่างหรือคล้ายคลึงกัน ครูผู้สอนมีการวัดและประเมินมโนคติที่
เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์

3. หลักการ เป็นความรู้ที่ได้จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมโนคติ
ตั้งแต่ 2 มโนคติขึ้นไป ครูผู้สอนจึงต้องมีการวัดและประเมินว่าผู้เรียนสามารถสรุปหลักการของมโนคติ
ทางประวัติศาสตร์ได้หรือไม่ และตรวจสอบดูว่าผู้เรียนสามารถหาเอาหลักการทางประวัติศาสตร์ไป
อธิบายปรากฏการณ์อื่นๆ ได้อย่างถูกต้องหรือไม่

4. โครงสร้างและแบบจำลอง เป็นความรู้ที่ได้จากการรวบรวมข้อเท็จจริง
มโนคติ และหลักการในเนื้อหาวิชาประวัติศาสตร์

2. เจตคติและค่านิยมในวิชาประวัติศาสตร์

การวัดเจตคติและค่านิยมเป็นการวัดสมรรถภาพทางสมองของผู้เรียน
ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์และความรู้สึกสำหรับการประเมินพฤติกรรมด้านเจตคติและค่านิยม
มีแนวทางดังนี้ (โกศล มีคุณ และ กัญจนา ลินทนต์ศิริกุล, 2537: 76-77)

2.1 เจตคติ แบ่งออกเป็น

2.1.1 พฤติกรรมความสามารถที่พึงปรารถนา ประกอบด้วย เจตคติต่อการนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ศึกษาพฤติกรรมมนุษย์และเจตคติต่อบุคคลอื่น ได้แก่

ก. เจตคติต่อการนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ สามารถประเมินได้จากการถามบุคคลโดยตรง ซึ่งสามารถเลือกทำได้ 2 วิธีคือ ใช้คำถามปลายปิดและคำถามปลายเปิด การใช้คำถามปลายเปิด โดยมากจะใช้วิธีของลิเคิร์ท (Likert)

ข. เจตคติของบุคคลอื่น ในการประเมินเจตคติวิธีหนึ่งอาจใช้สถานการณ์จำลอง เช่น บทบาทสมมุติ คือ กำหนดสถานการณ์ของเจตคติและให้ผู้สังเกตสรุปโดยการประเมินเจตคติของผู้เรียน

2.1.2 พฤติกรรมทางสังคมที่พึงปรารถนา ประกอบด้วย ความตระหนักและความสนใจ การยอมรับในความรับผิดชอบ และความเกี่ยวข้อง ได้แก่

ก. ความตระหนักและความสนใจ กระประเมินพฤติกรรมด้านนี้สามารถทำได้โดยใช้คำถามปลายเปิด หรือคำถามปลายปิด

ข. การยอมรับในความรับผิดชอบ การประเมินพฤติกรรมด้านนี้สามารถประเมินได้โดยใช้บทบาทสมมุติ การเติมคำในช่องว่าง การสังเกต มาตรฐานประมาณค่า

ค. ความเกี่ยวข้อง การประเมินพฤติกรรมด้านนี้สามารถใช้มาตราประมาณค่าในการประเมินเช่นกัน

2.2 ค่านิยม เป็นพฤติกรรมที่สำคัญในสังคมศึกษา การประเมินค่านิยมทางประชาธิปไตยที่พึงปรารถนาจะต้องประเมินโดยใช้คำถามแบบความเรียงแนวทางดังกล่าว ครูผู้สอนสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการวัดและการประเมินผลในวิชาประวัติศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการเน้นเจตคติและค่านิยมที่ถูกต้องเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของประเทศชาติ

3. ทักษะในวิชาประวัติศาสตร์

ตามแนวคิดของออร์แลนโด (อ้างในโกศล มีคุณ และกัญญา ลินทรัตนศิริกุล, 2537: 77) ได้กล่าวถึงทักษะในวิชาสังคมศึกษา โดยแบ่งออกเป็น

3.1 การแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ เป็นทักษะที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้แหล่งข้อมูลการแปลความหมายของข้อมูลที่เป็นภาพกราฟิกและสัญลักษณ์

3.2 การคิดวิจารณ์ญาณ เป็นทักษะที่เกี่ยวข้องกับ การสรุปประเด็นสำคัญ และการตั้งข้อสมมุติ การประเมินหลักฐานและการหาข้อสรุป การกำหนดสมมุติฐานอย่างมีเหตุผล

3.3 การอยู่ร่วมกับกลุ่มอย่างประชาธิปไตย เป็น ทักษะที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการที่เป็นทางการและกระบวนการที่ไม่เป็นทางการ

จากทักษะดังกล่าว จะเห็นว่าเป็นทักษะที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในส่วนของพัฒนาทักษะ ดังนั้น ครูจึงสามารถนำมาใช้วัดและประเมินผู้เรียนในวิชาประวัติศาสตร์ได้เช่นกัน

สำหรับการวัดและประเมินพฤติกรรมด้านทักษะในการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์นั้น ทักษะที่ควรเน้น คือการแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบและการคิดวิจารณ์ญาณ โดยมีแนวทางการวัดและประเมิน ดังนี้

1. การแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ มีทักษะที่เกี่ยวข้องที่ต้องวัดและประเมินในการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ ดังนี้

ก. การเรียนรู้แหล่งข้อมูลเป็นการวัดและประเมินเกี่ยวกับความสามารถของผู้เรียนในการค้นคว้าหนังสือต่างๆ ในห้องสมุดที่เกี่ยวกับบทเรียนประวัติศาสตร์ที่ได้เรียนไปแล้ว การหารายชื่อที่ต้องการจากบัตรรายการ การหาหนังสืออ้างอิงมาประกอบบทเรียนประวัติศาสตร์ ตลอดจนความสามารถในการค้นหาข้อมูลที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้อย่างเหมาะสม

ข. การแปลความหมายของข้อมูลที่เป็นกราฟิกและสัญลักษณ์ เป็นการวัดและประเมินความสามารถในการแปลความหมายของแผนที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความสามารถในการอ่านเส้นเวลา ความสามารถในการอ่านแผนภูมิแบบต่างๆ

2. การคิดวิจารณ์ญาณ มีทักษะที่เกี่ยวข้องที่ต้องวัดและประเมินในการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ ดังนี้

ก. การสรุปประเด็นสำคัญและการตั้งข้อสมมุติ เป็นการประเมินเกี่ยวกับความสามารถในการสรุปประเด็นสำคัญหรือหลักการสำคัญของเรื่อง ตัวอย่างเช่น จากการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 จงอธิบายนโยบายต่างประเทศของรัชกาลที่ 5 มาอย่างน้อย 3 ประการ

ข. การประเมินหลักฐานและหาข้อสรุป เป็นการประเมินเกี่ยวกับความสามารถในการพิจารณาความแตกต่างของสองสิ่งแล้วหาข้อสรุปเป็นการประเมินความสามารถในการหาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ความสามารถในการหาเหตุผลและความสามารถในการนำหลักการต่างๆ มาประยุกต์ ตัวอย่างเช่น อารยธรรมตะวันออก และอารยธรรมตะวันตก มีข้อแตกต่างและข้อคล้ายคลึงกันอย่างไร

ค. การกำหนดสมมุติฐานอย่างมีเหตุผล เป็นการวัดและการประเมินผู้เรียนเกี่ยวกับความสามารถในการกำหนดสมมุติฐานเพื่อใช้ในการทดสอบ ตัวอย่างเช่น ถ้าต้องการศึกษาเกี่ยวกับถิ่นเดิมของประเทศไทย นักเรียนจะมีวิธีการศึกษาอย่างไร ให้กำหนดสมมุติฐานที่ใช้ในการศึกษา 3 ประการ

กล่าวโดยสรุป การวัดและประเมินผลในวิชาประวัติศาสตร์ จะวัดและครอบคลุมพฤติกรรมทั้ง 3 ด้าน คือด้านความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาประวัติศาสตร์ ด้านเจตคติและค่านิยม โดยเฉพาะความสำนึกเกี่ยวกับความรักความภาคภูมิใจ ในประวัติความเป็นมาของประเทศไทย และประการสุดท้ายคือ ด้านทักษะ ที่เน้นการรวบรวม แสวงหาความรู้ และกระบวนการทางคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ

3. แนวคิดเกี่ยวกับการคิดวิเคราะห์

3.1 ความหมายของการคิดวิเคราะห์

นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของการคิดวิเคราะห์ไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546 : 1071) ได้ให้ความหมายของการวิเคราะห์ว่า ใคร่ครวญ เช่น วิเคราะห์เหตุการณ์ แยกออกเป็นส่วน ๆ เพื่อศึกษาให้ถ่องแท้ เช่น วิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ วิเคราะห์ข่าว

อำพร ไตรภทร (2543 : 1) ให้ความหมายของการคิดวิเคราะห์ว่า หมายถึง การคิดไตร่ตรองที่เน้นในเรื่องการตัดสินใจว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อสิ่งใด จะทำหรือไม่ทำสิ่งใด

อารี สันทรวี (2545 : 11) ได้ให้ความหมายของการคิดวิเคราะห์ว่า หมายถึง การที่บุคคลวิเคราะห์ ประเมิน เปรียบเทียบ พิจารณาความเหมือน และความแตกต่าง

สุวิทย์ มูลคำ (2547 : 9) กล่าวว่า การคิดวิเคราะห์ หมายถึง ความสามารถในการจำแนก แยกแยะ องค์ประกอบต่างๆ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งอาจจะเป็นวัตถุสิ่งของ เรื่องราว หรือเหตุการณ์ และหาความสัมพันธ์เชิงเหตุผล ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้นเพื่อค้นหาสภาพความเป็นจริง หรือสิ่งสำคัญของสิ่งที่กำหนดให้

เครือวัลย์ กาญจนคุหา (2548 : 25) ได้ให้ความหมายของการคิดวิเคราะห์ว่า หมายถึง ความสามารถในการจำแนก แยกแยะ มองเห็น มองออก จากการอ่านเรื่องราว เหตุการณ์ หรืองานเขียนต่างๆ เพื่อหาความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างองค์ประกอบของเนื้อหาเหล่านั้นๆ เพื่อค้นหาสาเหตุที่แท้จริง หรือสิ่งสำคัญของเรื่องราวต่างๆ โดยอาศัยการใคร่ครวญ ไตร่ตรองหาองค์ประกอบอย่างรอบคอบก่อนที่จะตัดสินใจ

กัญญา สิทธิสุขเศรษฐ์ (2548 : 30) ให้ความหมายการคิดวิเคราะห์ ว่าหมายถึง ความสามารถในการจำแนก แยกแยะ หรือรวบรวมข้อมูลให้เป็นระบบและสามารถสืบค้นข้อเท็จจริงในการเปรียบเทียบเห็นความสัมพันธ์และให้เหตุผลได้

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2549 : 2) ได้กล่าวถึงความหมายของการคิดวิเคราะห์ว่า เป็นการจำแนก แยกแยะ องค์ประกอบของสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกเป็นส่วนๆ เพื่อค้นหาว่าทำมาจากอะไร มีองค์ประกอบอะไร ประกอบขึ้นมาได้อย่างไร เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างไร

ลักขณา สรวิวัฒน์ (2549 : 69) กล่าวว่า การคิดวิเคราะห์ หมายถึง ความสามารถในการแยกแยะส่วนย่อยของเหตุการณ์ เรื่องราว หรือเนื้อเรื่องต่างๆ ว่าประกอบด้วยอะไร มีจุดมุ่งหมาย หรือความประสงค์สิ่งใด และส่วนย่อยๆ ที่สำคัญนั้นแต่ละเหตุการณ์เกี่ยวพันกันอย่างไรบ้าง และเกี่ยวกันกันโดยอาศัยหลักการใดเพื่อให้เกิดความชัดเจนและความเข้าใจจนสามารถนำไปสู่การ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2549 : 5) ให้ความหมายการคิดวิเคราะห์ว่า หมายถึง การระบุเรื่องหรือปัญหา จำแนก แยกแยะ เปรียบเทียบข้อมูลเพื่อจัดกลุ่มอย่างเป็นระบบ ระบุเหตุผลหรือเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล และตรวจสอบข้อมูลหรือหาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อให้เพียงพอในการตัดสินใจ

จากความหมายของการคิดวิเคราะห์ดังกล่าว พอสรุปได้ว่าการคิดวิเคราะห์หมายถึงการรู้จักคิดแยกแยะจนเกิดความสามารถในด้านต่างๆ คือ ความสามารถในการตรวจสอบ วิเคราะห์ และประเมินค่าของข้อมูลจากหลักฐาน ดีความ สรุป เรียบเรียง และนำเสนอข้อมูล

3.2 องค์ประกอบของการคิดวิเคราะห์

การคิดวิเคราะห์ที่มีประสิทธิภาพจะต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่าง จะพบว่า องค์ประกอบของการคิดวิเคราะห์เป็นส่วนสำคัญที่ต้องศึกษา ซึ่งมีนักการศึกษาและนักวิชาการกล่าวถึงไว้ดังนี้

Boom (ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. 2543 :149-154) กล่าวถึงองค์ประกอบของการคิดวิเคราะห์ไว้ว่า การคิดวิเคราะห์เป็นความสามารถในการแยกแยะเพื่อหาส่วนย่อยของเหตุการณ์ เรื่องราว หรือ เนื้อเรื่องต่าง ๆ ว่า ประกอบด้วยอะไร มีความสำคัญอย่างไร อะไรเป็นเหตุอะไรเป็นผล และที่เป็นอย่างนั้นอาศัยหลักการอะไร การวิเคราะห์แบ่งแยกออกเป็น 3 อย่าง ดังนี้

1. วิเคราะห์ความสำคัญ หมายถึง การแยกแยะสิ่งที่กำหนดมาให้อะไรสำคัญหรือจำเป็นหรือมีบทบาทมากที่สุด องค์ประกอบย่อยที่รวมอยู่ในเรื่องราวที่ใช้สื่อความหมาย เช่น นักเรียนมีทักษะในการมองเห็นข้อแตกต่างระหว่างข้อเท็จจริงและสมมติฐาน

2. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ หมายถึง การค้นหาว่าความสัมพันธ์ย่อยๆ ของเรื่องราวหรือเหตุการณ์นั้นเกี่ยวข้องอย่างไร เป็นการแยกแยะองค์ประกอบย่อยที่รวมอยู่ในเรื่องราวที่ใช้สื่อความหมาย เช่น นักเรียนมีความสามารถเข้าใจความหมาย และมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างข้อคิดเห็นในบทความที่กำหนดให้

3. วิเคราะห์หลักการ หมายถึง การค้นหาโครงสร้างและระบบของสิ่งของเรื่องราวและการกระทำต่าง ๆ ว่าสิ่งเหล่านั้นรวมกันจนดำรงสภาพเช่นนั้นอยู่ได้อย่างไร โดยยึดอะไรเป็นหลัก เป็นการจัดเค้าเงื่อนของระเบียบวิธีในการเรียบเรียงและเค้าโครงสร้างของเรื่องราวที่ใช้ในการสื่อความหมายให้เป็นหน่วยเดียวกัน โดยรวมเอาทั้งเค้าโครงที่มองเห็นได้และไม่อาจมองเห็นได้ด้วยกัน เช่น นักเรียนตระหนักถึงสิ่งจูงใจในการโฆษณา

ไสว พักขาว (2546 : 42) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของการคิดวิเคราะห์ ว่าประกอบด้วย

1. ความสามารถในการตีความ หมายถึง ความพยายามที่จะทำความเข้าใจและให้เหตุผลแก่สิ่งที่เราต้องการจะวิเคราะห์เพื่อแปลความหมายของสิ่งนั้นให้ปรากฏ แต่ละคนอาจใช้เกณฑ์ต่างกัน

2. ความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่จะวิเคราะห์ ผู้วิเคราะห์ต้องมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องที่จะวิเคราะห์ดีพอ ไม่เช่นนั้นจะเป็นการใช้ความรู้สึกส่วนตัว

3. ความช่างสังเกต ช่างสงสัย และซักถาม คุณสมบัตินี้จะช่วยให้ผู้วิเคราะห์ได้ข้อมูลมากเพียงพอที่จะวิเคราะห์

4. ความสามารถหาความสัมพันธ์เชิงเหตุผล โดยเริ่มจากการแจกแจงข้อมูลเพื่อให้เห็นภาพรวม จากนั้นจึงคิดหาเหตุผลเชื่อมโยงสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อค้นหาความจริง

สุวิทย์ มูลคำ (2553 : 17) กล่าวว่าองค์ประกอบของการคิดวิเคราะห์ว่า ประกอบด้วย

1. สิ่งที่กำหนดให้เป็นสิ่งสำเร็จรูปที่กำหนดให้วิเคราะห์ เช่น วัตถุสิ่งของ เรื่องราว เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ต่างๆ

2. หลักการหรือกฎเกณฑ์ เป็นข้อกำหนดสำหรับใช้แยกส่วนประกอบของสิ่งที่กำหนดให้ เช่น เกณฑ์ในการจำแนกสิ่งที่มีความเหมือนกันหรือแตกต่างกัน หลักเกณฑ์ในการหา ลักษณะความสัมพันธ์เชิงเหตุผลอาจจะเป็นความสัมพันธ์ที่มีความคล้ายคลึงกันหรือขัดแย้งกัน

3. การค้นหาความจริงหรือความสำคัญ เป็นการพิจารณาส่วนประกอบของสิ่งที่กำหนดให้ตามหลักการหรือกฎเกณฑ์ แล้วทำการรวบรวมประเด็นที่สำคัญเพื่อหาข้อสรุป

วนิช สุธาร์ตน์ (2547 : 125-128) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของการคิดวิเคราะห์ว่า ประกอบด้วย องค์ประกอบที่สำคัญ 2 เรื่อง คือ 1) ความสามารถในการใช้เหตุผลอย่างถูกต้อง 2) เทคนิคในการตั้งคำถามเพื่อใช้ในการคิดวิเคราะห์

ความสามารถในการใช้เหตุผลอย่างถูกต้อง ประกอบด้วย รายละเอียดดังนี้

1. วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการให้เหตุผลต้องชัดเจนสอดคล้องกับเป้าหมาย และวัตถุประสงค์

2. ความคิดเห็นหรือกรอบความจริงที่นำมาอ้างต้องมีลักษณะกว้างมีความยืดหยุ่น

3. ความถูกต้องของสิ่งที่อ้างอิงต้องมีความชัดเจน มีความสอดคล้องและมีความถูกต้องแน่นอน ถ้าสิ่งที่นำมาอ้างอิงผิดพลาด การสรุปผล หรือการสร้าง กฎเกณฑ์ต่างๆ ย่อมผิดพลาดไปด้วย

4. การสร้างความคิดหรือความคิดรวบยอด การให้เหตุผลต้องอาศัยความคิดรวบยอด ซึ่งประกอบด้วยทฤษฎี กฎ หลักการ ซึ่งเป็นตัวประกอบที่สำคัญของการสร้างความคิดรวบยอด

5. ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผลกับสมมติฐาน การให้เหตุผลขึ้นอยู่กับสมมติฐาน โดยสมมติฐานต้องกำหนดขึ้นจากสิ่งที่เป็นความจริงและจากหลักฐานที่ปรากฏมีความชัดเจน สามารถตัดสินใจได้และมีเสถียรภาพ

6. การลงความเห็น โดยการสรุปและให้ความหมายของข้อมูล

องค์ประกอบของการคิดวิเคราะห์ดังกล่าวพอสรุปได้ว่า การคิดวิเคราะห์มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ การวิเคราะห์ความสำคัญ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ วิเคราะห์หลักการ ซึ่งผู้วิเคราะห์จะต้องมีความสามารถในการตีความ เข้าใจเรื่องที่วิเคราะห์ สามารถหาความสัมพันธ์เชิงเหตุผล ใช้เหตุผลได้อย่างถูกต้อง สามารถสรุปและให้ความหมายของข้อมูลได้

3.3 ลักษณะสำคัญของการคิดวิเคราะห์

มีนักวิชาการและนักการศึกษาได้กล่าวถึง ลักษณะสำคัญของการคิดวิเคราะห์ไว้ดังนี้

Hudgins (1977 ; อ้างถึงใน วิไลพร คำเพราะ. 2545 : 29) ได้อธิบายถึงทักษะที่ประกอบกันเป็นการคิดวิเคราะห์ไว้ 4 ประการ คือ

1. ผู้เรียนจะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับองค์ประกอบที่สำคัญของการอ้างเหตุผล โดยในขั้นต้นผู้เรียนจะต้องมีพื้นฐานทางมโนทัศน์ และข้อมูลเพียงพอสำหรับการพิจารณาความจริงที่

อาจเป็นไปได้ของการอ้างเหตุผลหรือความเป็นไปได้ของผลลัพธ์ที่คาดการณ์ไว้ นอกจากนั้นผู้เรียนจะต้องมีทักษะที่จำเป็นในการประเมินการอ้างเหตุผลด้วย

2. ผู้เรียนจะต้องแสวงหาหลักฐานที่นำมาใช้ในการอ้างเหตุผลหรือการลงสรุป โดยจะต้องพิจารณาว่า ข้อสรุปที่นำมากล่าวอ้างมีข้อมูลสนับสนุนหรือไม่ ตลอดจนการพิจารณาว่า หลักฐานที่นำมาอ้างอิงผิดหรือไม่ หรือถ้าเป็นหลักฐานที่เป็นข้อสรุปจะต้องพิจารณาว่าข้อสรุปเกินกว่า หลักฐานหรือไม่ (Overgeneralization)

3. ผู้เรียนจะต้องพิจารณา ไตร่ตรอง และประเมินทั้งหลักฐานที่นำมาใช้และ ลักษณะการใช้เหตุผล (Line of reasoning) ที่นำมาใช้ในการอ้างเหตุผลก่อนการตัดสินใจยอมรับ หรือปฏิเสธข้อสรุปนั้น

4. ผู้เรียนสามารถระบุข้อสันนิษฐาน (Assumption) ที่เกี่ยวข้องกับการอ้างอิง เหตุผล

วิราพร พงศ์อาจารย์ (2542 : 89-92) ได้แบ่งลักษณะของการคิดวิเคราะห์ ออกเป็น 3 ประเภทได้แก่

1. การวิเคราะห์ความสำคัญ เป็นการพิจารณาจุดสำคัญ จุดเด่น จุดด้อย จัดประเภทบอกลักษณะ ค้นหาจุดมุ่งหมาย หาสาเหตุ และผลลัพธ์ของเรื่องราวต่าง ๆ

2. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ได้แก่ การให้พิจารณาว่ามีสิ่งใดที่สัมพันธ์ เกี่ยวข้องกันสอดคล้อง สนับสนุน หรือขัดแย้งกัน สิ่งใดเป็นสาเหตุหรือผลลัพธ์

และ 3. การวิเคราะห์หลักการ เป็นความสามารถในการค้นหารูปแบบ หลักการ แนวคิดโครงสร้างของเรื่องต่าง ๆ

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2546 : 15-16) กล่าวถึง ลักษณะของการคิดวิเคราะห์ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการคิดวิเคราะห์ไว้ว่า การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ประกอบเป็นการคิดวิเคราะห์ แตกต่างไปตามทฤษฎีการเรียนรู้ โดยทั่วไปสามารถแยกแยะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการคิดวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1. การสังเกต จากการสังเกตข้อมูลมาก ๆ สามารถสร้างเป็นข้อเท็จจริงได้
2. ข้อเท็จจริง จากการรวบรวมข้อเท็จจริง และการเชื่อมโยงข้อเท็จจริง บางอย่างที่เขาหายไปสามารถทำให้มีการตีความได้

3. การตีความ เป็นการทดสอบความเที่ยงตรงของการอ้างอิง จึงทำให้เกิดการ ตั้งข้อตกลงเบื้องต้น

4. การตั้งข้อตกลงเบื้องต้น ทำให้สามารถมีความคิดเห็น

5. ความคิดเห็น เป็นการแสดงความคิดเห็นจะต้องมีหลักและเหตุผลเพื่อพัฒนา ข้อวิเคราะห์

เสถียร ไตรรัตน์ (2546 : 28) กล่าวถึง ลักษณะของการคิดวิเคราะห์ไว้ว่า การคิด ประกอบด้วย องค์ประกอบหลัก 2 องค์ประกอบคือทักษะในการจัดระบบข้อมูล ความเชื่อถือได้ ของข้อมูลและการใช้ทักษะเหล่านั้นอย่างมีปัญญา เพื่อการขึ้นำพฤติกรรมการคิดวิเคราะห์จึงมีลักษณะ ดังนี้

1. การคิดวิเคราะห์ไม่เป็นเพียงการรู้หรือการจำข้อมูลเพียงอย่างเดียว เพราะการคิดวิเคราะห์จะเป็นการแสวงหาข้อมูลและการนำข้อมูลไปใช้

2. การคิดวิเคราะห์ไม่เพียงแต่การมีทักษะเท่านั้น แต่การคิดวิเคราะห์จะต้องเกี่ยวกับการใช้ทักษะอย่างต่อเนื่อง

3. การคิดวิเคราะห์ไม่เพียงแต่การฝึกทักษะอย่างเดียวเท่านั้น แต่จะต้องมีทักษะที่จะต้องคำนึงถึงผลที่ยอมรับด้วย

สุวิทย์ มูลคำ (2553 : 23-24) กล่าวว่า การคิดวิเคราะห์อาจจำแนกออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. การวิเคราะห์ส่วนประกอบ เป็นความสามารถในการหาส่วนประกอบที่สำคัญของสิ่งของหรือเรื่องราวต่าง ๆ เช่น การวิเคราะห์ส่วนประกอบของพืช สัตว์ ข้าว ข้อความหรือเหตุการณ์ เป็นต้น

2. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ เป็นความสามารถในการหาความสัมพันธ์ของส่วนสำคัญต่าง ๆ โดยการระบุนามความคิดความสัมพันธ์ในเชิงเหตุผลหรือความแตกต่างระหว่างข้อโต้แย้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้อง

3. การวิเคราะห์หลักการ เป็นความสามารถในการหาหลักความสัมพันธ์ส่วนสำคัญในเรื่องนั้น ๆ ว่าสัมพันธ์กันอยู่โดยอาศัยหลักการใด เช่น การให้ผู้เรียนค้นหาหลักการของเรื่อง การระบุจุดประสงค์ของผู้เรียน ประเด็นสำคัญของเรื่อง เทคนิคที่ใช้ในการจูงใจผู้อ่านและรูปแบบภาษาที่ใช้ เป็นต้น

ไพรินทร์ เหมบุตร (2551 : 1) กล่าวถึง ลักษณะของการคิดวิเคราะห์ ประกอบด้วย 4 ประการคือ

1. การมีความเข้าใจ และให้เหตุผลแก่สิ่งที่ต้องการวิเคราะห์ เพื่อแปลความสิ่งนั้นซึ่งขึ้นอยู่กับความรู้ ประสบการณ์ และค่านิยม

2. การตีความ ความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องที่จะวิเคราะห์

3. การช่างสังเกต ช่างถาม ขอบเขตของคำถาม ยึดหลัก 5 W 1H คือใคร (Who) อะไร (What) ที่ไหน (Where) เมื่อไร (When) อย่างไร (How) เพราะเหตุใด (Why)

และ 4. ความสัมพันธ์เชิงเหตุผล ใช้คำถามค้นหาคำตอบ หาสาเหตุ หาการเชื่อมโยง ส่งผลกระทบ วิธีการ ขั้นตอน แนวทางแก้ปัญหา คาดการณ์ข้างหน้าในอนาคต

จากการศึกษาลักษณะของการคิดวิเคราะห์ของนักการศึกษาได้กล่าวถึง ลักษณะการคิดวิเคราะห์แตกต่างกัน สำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดลักษณะของการคิดวิเคราะห์เป็น 3 ลักษณะ คือ การวิเคราะห์ความสำคัญ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ และการวิเคราะห์หลักการ ซึ่งเป็นลักษณะที่เหมาะสมกับเนื้อหาทั่ว ๆ ไปและเหมาะสมกับระดับชั้นเรียน

3.4 ประโยชน์ของการคิดวิเคราะห์

สุริย มุลคำ (2553 : 39) ได้กล่าวไว้ดังนี้

1. ช่วยให้เราเข้าใจข้อเท็จจริงรู้เหตุผลเบื้องหลังของสิ่งที่เกิดขึ้นเข้าใจความเป็นมา เป็นไปของเหตุการณ์ต่าง ๆ รู้ว่าเรื่องนั้นมีองค์ประกอบอะไรบ้าง ทำให้เราได้ข้อเท็จจริงที่เป็นฐานความรู้ ในการนำไปใช้ในการตัดสินใจแก้ปัญหา การประเมินและการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง
2. ช่วยให้เราสำรวจความสมเหตุสมผลของข้อมูลที่ปรากฏ และไม่ด่วนสรุปตาม อารมณ์ความรู้สึกหรืออคติ แต่สืบค้นตามหลักเหตุผลและข้อมูลที่เป็นจริง
3. ช่วยให้เราไม่ด่วนสรุปสิ่งใดง่าย ๆ แต่สื่อสารตามความเป็นจริง ขณะเดียวกันจะ ช่วยให้เราไม่หลงเชื่อข้ออ้างที่เกิดจากตัวอย่างเพียงอย่างเดียว แต่พิจารณาเหตุผลและปัจจัยเฉพาะ ในแต่ละกรณีได้
4. ช่วยในการพิจารณาสาระสำคัญอื่น ๆ ที่ถูกบิดเบือนไปจากความประทับใจใน ครั้งแรก ทำให้เรามองอย่างครบถ้วนในแง่มุมอื่น ๆ ที่มีอยู่
5. ช่วยพัฒนาความเป็นคนช่างสังเกต การหาความแตกต่างของสิ่งที่ปรากฏ พิจารณาตามความสมเหตุสมผลของสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนที่จะตัดสินสรุปสิ่งใดลงไป
6. ช่วยให้เราหาเหตุผลที่สมเหตุสมผลให้กับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ณ เวลานั้น โดยไม่ พึ่งพิงอคติที่ก่อตัวอยู่ในความทรงจำทำให้เราสามารถประเมินสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างสมจริงสมจัง
7. ช่วยประมาณการความน่าจะเป็นโดยสามารถใช้ข้อมูลพื้นฐานที่เราวิเคราะห์ ร่วมกับปัจจัยอื่น ๆ ของสถานการณ์ ณ เวลานั้น อันจะช่วยเราคาดการณ์ความน่าจะเป็นได้ สมเหตุสมผล

จากประโยชน์ของการคิดวิเคราะห์ที่กล่าวมา สรุปได้ว่า การคิดวิเคราะห์เป็นการคิดที่ สำคัญของเราทุกคน สำหรับการดำเนินชีวิตในยุคข้อมูลข่าวสาร เนื่องจากคนที่จะประสบผลสำเร็จ ในโลกยุคข้อมูลข่าวสารนั้น จะต้องมีความสามารถในการตัดสินใจเรื่องราวต่าง ๆ พร้อมกับประเมิน สถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.5 การสร้างแบบประเมินความสามารถในการคิดวิเคราะห์

การคิด (Thinking) เป็นกิจกรรมทางสมองที่เกิดขึ้นตลอดเวลา การคิดที่เราสนใจใน ที่นี้เป็นการคิดนำไปสู่เป้าหมายโดยตรง หรือคิดค้นข้อสรุปอันเป็นคำตอบสำหรับการตัดสินใจหรือ แก้ปัญหาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การคิดจึงเป็นความสามารถอย่างหนึ่งทางสมองการคิดเป็นนามธรรม ที่มี ลักษณะซับซ้อน ไม่สามารถมองเห็น ไม่สามารถสังเกต สัมผัสได้โดยตรงจึงต้องอาศัยหลัก การวัดทางจิตมิติ (Psychometric) มาช่วยในการวัดความสามารถทางการคิดของบุคคลผู้สร้างเครื่องมือ จะต้องมีความรอบรู้ในแนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับ “การคิด” เพื่อนำมาเป็นกรอบหรือโครงสร้างของ การคิด เมื่อมีการกำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการของโครงสร้างและองค์ประกอบการคิดแล้วจะทำให้ได้ ตัวชี้วัดหรือลักษณะพฤติกรรมเฉพาะที่เป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถบ่งชี้ถึงโครงสร้างองค์ประกอบของ การคิด จากนั้นจึงเขียนข้อความตามตัวชี้วัดหรือลักษณะพฤติกรรมของแต่ละองค์ประกอบของการคิดนั้น

3.5.1 ขั้นตอนการสร้างแบบประเมินความสามารถทางการคิด

ศิริชัย กาญจนวาสี (2544 : 36) กล่าวว่า ในการสร้างแบบวัดความสามารถทางการคิด มีขั้นตอนการดำเนินการที่สำคัญ ดังนี้

1. การกำหนดจุดมุ่งหมายของแบบวัด
2. การกำหนดกรอบของการวัดและนิยามเชิงปฏิบัติการ
3. การสร้างผังข้อสอบ
4. การเขียนข้อสอบ
5. การนำแบบวัดไปทดลองใช้
6. การนำแบบวัดไปใช้จริง

1) การกำหนดจุดมุ่งหมายของแบบวัด

การกำหนดจุดมุ่งหมายสำคัญของการสร้างแบบวัดความสามารถทางการคิด ผู้พัฒนาแบบวัดจะต้องพิจารณาจุดมุ่งหมายของการนำแบบวัดไปใช้ด้วยว่าต้องการวัดความสามารถทางการคิดทุกๆ ไป หรือต้องการวัดความสามารถทางการคิดเฉพาะวิชาการวัดนั้น มุ่งติดตามความก้าวหน้าของความสามารถทางการคิด (Formative) หรือต้องการเน้นการประเมินผลสรุปรวม (Summative) สำหรับการตัดสินใจรวมทั้งการแปลผลการวัดเน้นการเปรียบเทียบมาตรฐานของกลุ่ม หรือต้องการเปรียบเทียบกับเกณฑ์หรือมาตรฐานที่กำหนดไว้

2) การกำหนดกรอบของการวัดและนิยามเชิงปฏิบัติการ

ผู้พัฒนาแบบวัดควรศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความสามารถทางการคิดตามจุดมุ่งหมายที่ต้องการ และควรคัดเลือกแนวคิดหรือทฤษฎีที่เหมาะสมกับบริบทและจุดมุ่งหมายที่ต้องการเป็นหลักยึด พร้อมกับศึกษาให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งเพื่อกำหนดโครงสร้างองค์ประกอบของความสามารถทางการคิดตามทฤษฎีและให้นิยามเชิงปฏิบัติการของแต่ละองค์ประกอบในเชิงรูปธรรมของพฤติกรรมที่สามารถบ่งชี้ถึงลักษณะแต่ละองค์ประกอบของการคิดนั้นได้

3) การสร้างผังข้อสอบ

การสร้างผังข้อสอบเป็นการกำหนดเค้าโครงของแบบวัดความสามารถทางการคิดที่ต้องการสร้างให้ครอบคลุม โครงสร้างหรือองค์ประกอบใดบ้างตามทฤษฎี และกำหนดว่าแต่ละส่วนมีน้ำหนักความสำคัญมากน้อยเพียงใด

4) การเขียนข้อสอบ

กำหนดรูปแบบของการเขียนข้อสอบ ตัวคำถาม และวิธีการตรวจให้คะแนน เช่น กำหนดว่าตัวคำถามเป็นลักษณะสถานการณ์ สภาพปัญหาหรือข้อมูลสั้นๆ อาจได้มาจากบทความ รายงานต่างๆ บทสนทนาที่พบในชีวิตประจำวัน หรืออาจเขียนขึ้นมาเอง ส่วนตัวคำถามอาจเป็นข้อสรุปของสถานการณ์หรือปัญหานั้น 3-5 ข้อสรุปเพื่อให้ผู้ตอบพิจารณาตัดสินใจว่าข้อสรุปใดน่าเชื่อถือกว่ากัน น่าจะเป็นจริงหรือไม่ ส่วนการตรวจให้คะแนนมีการกำหนดเกณฑ์การตรวจให้คะแนนเมื่อกำหนดรูปแบบของข้อสอบแล้วก็มีร่างข้อสอบตามผังข้อสอบที่กำหนดไว้จนครบทุกองค์ประกอบ ภาษาที่ใช้ก็ควรเป็นไปตามหลักการเขียนข้อสอบที่ดีโดยทั่วไป แต่สิ่งที่ต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ ได้แก่ การเขียนข้อสอบให้วัดได้ตรงตามโครงสร้างของการวัดและพยายามหลีกเลี่ยง

คำถามที่ทำให้ผู้ตอบสร้างตอบเพื่อให้ดูดีให้ได้หลังจากการร่างข้อสอบเสร็จแล้ว ควรมีการทบทวนข้อสอบถึงความเหมาะสมของการวัดและความชัดเจนของภาษาที่ใช้โดยผู้เขียนข้อสอบเอง และผู้ตรวจสอบที่มีความเชี่ยวชาญในการสร้างข้อสอบวัดความสามารถในการคิด

5) การนำแบบวัดไปทดลองใช้

การนำแบบวัดไปทดลองใช้วิเคราะห์คุณภาพกับกลุ่มตัวอย่างจริง หรือกลุ่มใกล้เคียงนำผลการตอบมาทำการวิเคราะห์คุณภาพ โดยทำการวิเคราะห์ข้อสอบและวิเคราะห์แบบสอบ วิเคราะห์ข้อสอบเพื่อตรวจสอบคุณภาพของข้อสอบเป็นรายข้อในด้านความยาก (p) และอำนาจจำแนก (r) เพื่อคัดเลือกข้อสอบที่มีความยากพอเหมาะ และมีอำนาจจำแนกสูงไว้และปรับปรุงข้อที่ไม่เหมาะสมคัดเลือกข้อสอบที่มีคุณภาพ และหรือข้อสอบที่ปรับปรุงแล้วให้ได้จำนวนตามผังข้อสอบเพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา และนำไปทดลองใช้ใหม่อีกครั้งเพื่อวิเคราะห์แบบสอบในด้านความเที่ยง (Reliability) แบบสอบควรมีความเที่ยงเบื้องต้นอย่างน้อยจึงเหมาะที่จะนำไปใช้ได้ ส่วนการตรวจสอบความตรง (Validity) ของแบบสอบถาม ถ้าสามารถหาเครื่องมือวัดความสามารถทางการคิดที่เป็นมาตรฐานสำหรับการใช้เปรียบเทียบได้ก็ควรคำนวณค่าสัมประสิทธิ์ความตรงตามสภาพ (Concurrent validity) ของการสอบด้วย

6) การนำแบบวัดไปใช้จริง

หลังจากวิเคราะห์คุณภาพของข้อสอบเป็นรายข้อและวิเคราะห์คุณภาพของแบบ สอบทั้งฉบับว่าเป็นไปตามเกณฑ์คุณภาพที่ต้องการแล้ว จึงนำแบบวัดความสามารถทางการคิดไปใช้ กับกลุ่มเป้าหมายจริง ในการใช้แบบวัดทุกครั้งควรมีการรายงานค่าความเที่ยง (Reliability) ทุกครั้งก่อนนำผลการวัดไปแปลความหมาย

4. แนวคิดเกี่ยวกับทักษะทางประวัติศาสตร์ 1S2C

สถาบันสังคมศึกษา (2560 : 16) ได้สรุปไว้ ว่า ทักษะทางประวัติศาสตร์ หมายถึง ความสามารถ ความชำนาญในการรวบรวมหลักฐานต่าง ๆ การประเมินค่าหลักฐาน การฝึกคิดวิเคราะห์ตามบริบททางประวัติศาสตร์ คือ ต้องรู้จักบุคคล เวลา สถานที่ และรู้จักเชื่อมโยงข้อมูลหลักฐานที่ได้รับกับองค์ความรู้ต่างๆ ได้อย่างชัดเจน

ปรีดี พิศุภมวิทธี อาจารย์ประจำสาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (สัมภาษณ์, 2560) กล่าวว่า ทักษะทางประวัติศาสตร์ เป็นทักษะการคิดวิเคราะห์ ในมิติประวัติศาสตร์ เน้นการตั้งคำถามตลอดเวลา ไม่ใช่เพียงการนำข้อมูลและหลักฐานที่รวบรวมได้มาเรียงต่อกัน การศึกษาประวัติศาสตร์ที่ดีนั้นควรศึกษาเรียนรู้ผ่านกิจกรรม Active Learning โดยจะมีการคิดวิเคราะห์ในวิธีการทางประวัติศาสตร์ และเป็นกิจกรรมที่กระตุ้นกระบวนการคิดวิเคราะห์ตลอดเวลา ทักษะทางประวัติศาสตร์ (1S2C) จึงเป็นทักษะที่ผู้สอนต้องจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนมีความสามารถ ความชำนาญ เป็นขั้นตอนที่จำเป็นในการสร้าง Active Learning ประกอบด้วย

1. ขั้นการรู้จักเอกสารหลักฐานที่หลากหลาย หรือ Sourcing เป็นการสืบค้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ (โดยผ่านกระบวนการแยกแยะหลักฐาน) เพราะหลักฐานเป็นพื้นฐานของ

การสืบค้นประวัติศาสตร์ กระบวนการรวบรวมข้อมูลหลักฐานจากแหล่งต่างๆ จึงเป็นกระบวนการเริ่มต้นที่สำคัญของการสืบค้นเรื่องราวที่เกิดขึ้นไปแล้ว ครูผู้สอนจึงควรจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการสืบค้นข้อมูล วางแผน รวบรวมข้อมูลหลักฐานต่างๆ ทั้งหลักฐานชั้นต้น คือ หลักฐานที่เกิดร่วมสมัยกับเหตุการณ์นั้นๆ หรือ มีการบันทึกร่วมสมัยกัน และ หลักฐานชั้นรอง คือ งานเขียนที่ใช้หลักฐานชั้นต้นมาศึกษา วิเคราะห์แสดงความคิดเห็น

ตัวอย่างหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ผู้เรียนอาจพบได้ใกล้ตัว เช่น หลักฐานทางราชการ บทความในหนังสือพิมพ์ การสัมภาษณ์ ภาพถ่าย ข้อมูลที่ได้จากการสืบค้นทางอินเทอร์เน็ต โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นต้น

2. ขั้นการประเมินค่าของหลักฐาน หรือ Corroboration เป็นขั้นตอนการสร้าง ความเชื่อมั่น หรือประเมินค่าของหลักฐาน (ทั้งการตรวจสอบภายในและระหว่างหลักฐานด้วยตนเอง เป็นกระบวนการตรวจสอบประเมินค่าเนื้อหาและข้อมูลที่ปรากฏ จากข้อมูลภายในหลักฐานเอง เช่น การตรวจสอบวัน เดือน ปี ที่ผลิตหรือสร้างเอกสาร การตรวจสอบชื่อบุคคล สถานที่ที่ปรากฏ การเทียบศักราชในเอกสาร การตรวจสอบความน่าเชื่อถือ ทัศนคติของผู้เขียน ข้อเท็จจริง การบิดเบือนข้อมูล ความหมายที่แท้จริง เป็นต้น การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการประเมินค่าเนื้อหาและข้อมูลที่ปรากฏในหลักฐานนั้นๆ โดยเฉพาะมิติความน่าเชื่อถือ ทัศนคติของผู้เขียน ข้อเท็จจริง การบิดเบือนข้อมูล ความหมายที่แท้จริง ถือเป็นขั้นตอนสำคัญที่ผู้เรียนจะได้ฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์ การคิดพิจารณาความน่าเชื่อถือ ตามตรรกะ และความสมเหตุสมผล

3. ขั้นการเปรียบเทียบข้อมูลจากหลักฐานที่หลากหลาย หรือ Contextualizing เป็นการใช้หลักฐานที่หลากหลายเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ คือ กระบวนการเทียบเนื้อหาและข้อมูลที่ได้จากหลักฐานนั้นๆ กับหลักฐาน เอกสาร ข้อมูลแวดล้อมอื่นๆ เพื่อให้ทราบข้อเท็จจริงหรือความจริงทางประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของเหตุการณ์ สาเหตุที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ ความเป็นไปของเหตุการณ์ ผลของเหตุการณ์ เป็นต้น โดยอาจจัดกระบวนการให้ผู้เรียนได้เทียบเอกสารหลักฐานอื่นๆ เช่น ระหว่างหลักฐาน ภาพถ่าย แผนที่โบราณ ข้อมูลที่ได้จากการสืบค้นอินเทอร์เน็ต ฯลฯ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ เปรียบเทียบชุดข้อมูล และสังเคราะห์ข้อมูล เป็นองค์ความรู้ใหม่ ตามตรรกะความน่าเชื่อถือของหลักฐานที่ปรากฏ

ภาพที่ 2.3 ทักษะทางประวัติศาสตร์ 1S2C

4.1 กิจกรรมเสริมสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น

สถาบันสังคมศึกษา (2560 : 19-20) ได้สรุปไว้ว่า แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น คือ สถานที่สำคัญ บุคคลสำคัญ ปรากฏหรือภูมิปัญญาในท้องถิ่น โรงเรียน วัด มัสยิด หรือโบสถ์ อนุสาวรีย์ ตลาด ย่านการค้า แหล่งชุมชนโบราณ ป้ายจารึกพิพิธภัณฑสถานในท้องถิ่น การประกอบอาชีพ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ฯลฯ ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมา พัฒนาการของสถานที่ บุคคล ฯลฯ ให้เห็นเป็นการเฉพาะ และสามารถสืบค้นได้

สิ่งสำคัญที่เป็นองค์ประกอบของการจัดกิจกรรม คือ

1) การกำหนดเนื้อหาที่ชัดเจน สอดคล้องกับบทเรียนในแต่ละระดับชั้นการกำหนดสถานที่ต่างๆ ในพื้นที่แหล่งเรียนรู้สำหรับจัดกิจกรรมเรียนรู้นั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่ง มิฉะนั้นจะกลายเป็นการพาออกไปท่องเที่ยวโดยไม่เกิดประโยชน์ในการเรียนรู้ ดังนั้น การไปทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ ครูผู้สอนจะต้องประชุมวางแผนเตรียมกิจกรรมและทำงานล่วงหน้า

2) การกำหนดกิจกรรมให้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมในพื้นที่แหล่งเรียนรู้ เช่น การวาดภาพ วาดแผนผัง ถ่ายรูป สัมภาษณ์ ทำโครงการ เป็นต้น

3) การประเมินทักษะต่างๆ ของผู้เรียน เช่น การทำงานเดี่ยวหรือทำงานกลุ่ม การสนทนา การเขียน การคิด ฯลฯ รวมถึง คุณธรรม จริยธรรม คุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่างๆ

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์จำเป็นต้องมีการวางแผนการดำเนินงานที่ดี ดังนี้

- 1) ขั้นเตรียมการก่อนออกเดินทาง
- 2) ขั้นศึกษาแหล่งเรียนรู้ (การลงพื้นที่)
- 3) ขั้นนำเสนอผลงาน (การสรุปงาน)

1. ขั้นเตรียมการก่อนออกเดินทาง

ก่อนการไปทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ ครูจะต้องมีการประชุมเพื่อตกลงในรายละเอียด เช่น สถานที่ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ ซึ่งต้องดูตามประเด็นของการศึกษาค้นคว้าเป็นหลัก นอกจากนี้ ยังต้องติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ เช่น ขอวิทยากรประจำจุดที่สอดคล้องกับจำนวนผู้เรียน หากผู้เรียนมีจำนวนมาก ครูควรแบ่งกลุ่มผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อยในจำนวนที่เหมาะสม โดยมีครูประจำกลุ่มดูแลพฤติกรรมและประเมินความสามารถหรือทักษะของผู้เรียน

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การจัดทำใบงานหรือใบความรู้ที่เน้นกระบวนการให้ผู้เรียนได้แสดงความสามารถในการศึกษาค้นคว้า และแสวงหาความรู้ด้วยการใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ หรือผู้เรียนได้มีทักษะทางประวัติศาสตร์ (1S2C) ในการศึกษาหลักฐานที่หลากหลาย และวิพากษ์หลักฐานนั้นๆ ก่อนออกไปสถานที่จริง

ครูต้องกำหนดเป้าหมายและวิธีการเรียนรู้ให้ชัดเจน ว่า ผู้เรียนควรทำอะไร เก็บข้อมูลอย่างไร ไม่ใช่เพียงการบันทึกข้อมูลที่จดได้เท่านั้น หากมีความเป็นไปได้ให้ผู้เรียนได้ทดลองปฏิบัติการเขียนโครงการหรือแผนผังความคิดก่อนออกเดินทาง เพื่อจะได้มีประเด็นศึกษาล่วงหน้า และครูควรไปสำรวจพื้นที่ก่อนพาผู้เรียนลงพื้นที่จริง เพราะจะทำให้ทราบว่า สถานที่แห่งนั้นมีพื้นที่อย่างไร เหมาะสมกับจำนวนผู้เรียนหรือไม่ ตลอดจนความปลอดภัย และการเตรียมการอื่นๆ

2. ขั้นศึกษาแหล่งเรียนรู้

ครูต้องบอกให้ผู้เรียนทราบถึงกำหนดการ วิทยากร และสถานที่ที่จะไปศึกษา พร้อมทั้งให้ศึกษาใบงานล่วงหน้า อาจให้ผู้เรียนเตรียมอุปกรณ์ เครื่องมือสำหรับบันทึกภาพ บันทึกเสียง สมุดจดบันทึกไปด้วย นอกจากนี้ ครูต้องเตรียมตัวสำหรับการประเมินผู้เรียนในด้าน กิริยามารยาท ความประพฤติ ทักษะ สมรรถนะ เช่น ทักษะการทำงานและการทำงานกลุ่ม ฯลฯ

3. ขั้นนำเสนอผลงาน

ครูและผู้เรียนร่วมกันสรุปกิจกรรมและความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาแหล่งเรียนรู้ ทบทวนเนื้อหาที่ได้รับ นำเสนอผลงานที่ได้รับมอบหมาย ครูประเมินคุณค่าของชิ้นงานตามที่กำหนด โดยมีเกณฑ์การประเมินชิ้นงานที่ชัดเจน

เมื่อเสร็จสิ้นการจัดกิจกรรมการศึกษาแหล่งเรียนรู้ในห้องเรียนแล้ว ผู้สอนอาจให้ผู้เรียนทำโครงการทางประวัติศาสตร์ร่วมด้วย เพราะโครงการทางประวัติศาสตร์ เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่มุ่งฝึกฝนทักษะวิธีการทางประวัติศาสตร์ หรือวิธีการสืบค้นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และด้วยวิธีการอย่างเป็นระบบ เป็นกระบวนการเรียนรู้ตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน

สรุปแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น หมายถึง แหล่งข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ และประสบการณ์ ที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่น ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ แสวงหาความรู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัย อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

5. จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

5.1 ประวัติความเป็นมาจังหวัดประจวบคีรีขันธ์

สำนักงานจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (2528 : 1-5) ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ไว้ว่า ดินแดนอันเป็นที่ตั้งของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ในปัจจุบันนี้ มีความเป็นมาที่ไม่ชัดเจนนักบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่ค้นพบแสดงให้เห็นว่าเคยเป็นเพียงทางผ่านทางการเดินทางทั้งทัพไทยและทัพพม่า และเนื่องจากพม่าเดินทางเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาหลายครั้งด้วยกันทำให้อาคารบ้านเรือนหรือสถานที่ทางศาสนาเป็นเพียงการสร้างขึ้นใช้ชั่วคราว เมื่อถูกโจมตีก็สูญหายไปเสียคราวหนึ่ง จึงไม่มีโบราณสถานถาวรใดๆ เหลืออยู่เช่นจังหวัดอื่นๆ ในบริเวณภาคกลางของประเทศ อย่างไรก็ตามหลักฐานเอกสารบางฉบับชี้ให้เห็นว่า ดินแดนแถบนี้เคยมีผู้คนตั้งบ้านเรือนมาช้านานแล้วซึ่งพอจะลำดับได้ดังนี้

สมัยก่อนกรุงศรีอยุธยา

ประวัติที่เล่าขานถึงความเป็นมาได้แสดงให้เห็นว่าจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ในปัจจุบันเคยมีผู้ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยช้านานนับได้หลายศตวรรษ หนังสือพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวัน วลีต พ.ศ. 2182 (Van Vliet) พ่อค้าชาวฮอลันดา ซึ่งได้มาทำงานอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาเป็นเวลาประมาณ 9 ปี พ.ศ.2176 – 2185 ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งวนาศรี สามนเสน แปลไว้เมื่อ พ.ศ. 2523 ความบางตอนกล่าวว่า

“...เป็นเรื่องราวที่เห็นพ้องต้องกันมากที่สุด คือเมื่อประมาณสองพันปีมาแล้วพระโอรสของจักรพรรดิจีนพระองค์หนึ่งถูกเนรเทศออกจากเมืองจีน เนื่องจากลอบปลงพระชนม์พระราชบิดา และจะยึดครองราชอาณาจักร พระราชโอรสและข้าราชการบริพารหลังจากรอนแรมไปตามที่ต่างๆ ในที่สุดก็มาขึ้นบกที่อ่าวสยามแหลมกุย (Guij) อยู่ห่างจากอำเภอกุยบุรีในปัจจุบัน 600 เมตร ความเห็นของผู้แปลบันทึก และตั้งถิ่นฐานที่นั่น...”

สมัยกรุงศรีอยุธยา

เมื่อพระเจ้าอู่ทองทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี ใน พ.ศ.1893 ดินแดนจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ รวมเป็นเมืองเล็กๆ อยู่ในการปกครองด้วยเช่นกัน

พลตรีดำเนียร เลชะกุล บันทึกลงอนุสาร อ.ส.ท. (ฉบับเดือนเมษายน 2515) ว่าในแผนที่เดินทางของขบวนเรือรบจีนในบังคับบัญชาของเซ่งโห้ หัวหน้าชั้นที่ ซึ่งพระเจ้ายู่ไต้แห่งราชวงศ์หมิง ทรงส่งมาสำรวจประเทศตะวันตก และซื้อหาสิ่งฟุ่มเฟือยแปลกๆ เช่น เพชร พลอย ไม้หอม เครื่องเทศ และสิ่งของหายากอื่นๆ ในระหว่าง พ.ศ. 1974 – 1975 และศาสตราจารย์พอล วิตลีย์ (Prof. Poul Wheatly) ได้มาทำขึ้นใหม่นั้น ได้กำหนดเป็นบริเวณแห่งหนึ่งของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ขณะนี้ไว้ด้วย และเขียนชื่อที่เรียกเป็นสำเนียงจีน (เขียนด้วยอักษรอังกฤษ) ว่า “พิ-เซียซาน” (Pi-Chia-Chari) แปลว่า “เขาสามยอด” (Triple Peak Mountain) สำเนียงจีนกลางมาจากการสอบถาม อ่านว่า “ซันไปเฟิง” ใกล้เคียงกับ “เขาสามร้อยยอด” หรือ “เขาสามยอด ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์นี้เป็นที่สังเกตและรู้สึกกันดีในระหว่างนักเดินเรือเป็นอย่างดี”

หนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า ลำดับรายชื่อหัวเมืองปักษ์ใต้ของกรุงศรีอยุธยาไว้ ดังนี้ “เมืองปราณ เมืองชะอัง เมืองนารัง (บางนางรม) เมืองบางตะพาน...”

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ เล่าเรื่องสมัยสมเด็จพระนเรศวรไว้ว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า พระผู้เป็นเจ้าขอแล้วโยมก็จะให้ แต่ทว่าจะให้ไปตีเมืองตะนาวศรี เมืองทวาย แก่ตัวก่อน สมเด็จพระนพรัตน์ก็ถวายพระพรว่า การซึ่งจะใช้ไปตีบ้านเมืองนั้นสุดแต่พระราชสมภารเจ้าจะสมเคราะห์ ใช้อภิสมณะ แล้วสมเด็จพระนพรัตน์พระราชาคณะทั้งปวงถวายพระพรลาไป สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสั่งให้ท้าวพระยาหัวเมืองมุขมนตรีพันโท พระราชกำหนดให้พระยาจักรีถือพล 50,000 ไปตีเมืองตะนาวศรี ให้พระยาพระคลังถือพล 50,000 ยกไปตีเมืองทวาย...”

พระเจ้าหงสาวดีทรงพระราชดำริว่า นเรศวรทำการศึกว่องไวหลักแหลมมองอาจนักจนถึงยุทธหัตถีมีชัยแก่มหาอุปราชา เอกาทศรัฐเล่าก็มีชัยแก่มังจาชะโร เห็นพี่น้องสองคนนี้จะมิใจกำเริบยกมาตีพระนครเราเป็นมั่นคง แต่ทว่าจะคิดเอาเมืองตะนาวศรี เมืองมฤท เมืองทวายให้ได้ก่อน จำจะให้นายทัพนายกองและไพร่ซึ่งไปเสียทัพมานี้ ให้ยกลงไปรักษาเมืองตะนาวศรี เมืองมฤท เมืองทวาย ไว้ให้ได้ศึกจึงจะไม่ถึงกรุงหงสาวดี

ฝ่ายเมื่อพระยาจักรียกมาถึงแดนเมืองตะนาวศรี ตีบ้านรายทางกวาดผู้คนได้เป็นอันมาก แล้วยกเข้ามาล้อมเมืองตะนาวศรี ชาวเมืองรบป้องกันเป็นสามารภ 15 วัน พระยาจักรีแต่งเข้าปล้นเมืองในเพล่า 10 หุ้ม พอรุ่งขึ้นเข้าประมาณโหมงเศษก็เข้าเมืองได้ ฝ่ายกองทัพพระยาพระคลังยกตีแดนเมืองทวาย ชาวทวายยกออกมารบก็แตกเสียเครื่องสัตราวุธล้มตายเป็นอันมาก พระยาพระคลังก็ยกเข้าไปพักพลตั้งค่ายริมน้ำปากตะวันออกเหนือคลองละหามันแล้ว ก็ยกข้ามไปล้อมเมืองไว้ อยู่ถึง ๒๐ วัน ทวายจาเจ้าเมืองทวายเห็นเหลือกำลังจะรักษาเมืองไว้มิได้ ก็แต่งให้เจตองุ่นกับวุ่นทก ออกไปขอออกเป็นข้าขอบขัณฑสีมา ถวายดอกไม้ เงินทอง

พระยาจักรี พระยาพระคลัง บอกข้อราชการเข้ามาให้กราบทูล

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็ดีพระทัย ตรัสให้ตอบออกไปให้พระยาศรีไสยณรงค์อยู่รั้งเมืองตะนาวศรี ให้เอาทวายจาเข้ามาเฝ้า พระยาจักรี พระยาพระคลังจัดแจงบ้านเมืองเสร็จแล้วก็ให้ยกทัพกลับเข้ามาเฝ้า

พระยาจักรี พระยาพระคลังแจ้งดังนั้น ก็บอกลงไปเมืองตะนาวตามพระราชบรรหารทุกประการและให้ทวายจาเป็นเจ้าเมืองอยู่ดั่งเก่า ให้จัดชาวเมืองทวายเป็นที่ปลัดซื้อออกพระปลัดผู้หนึ่งให้ยกเป็นกระบัตรซื้อออลังปลังปลัดผู้หนึ่ง เป็นที่นาซื้อออละนัตผู้หนึ่ง เป็นที่วังซื้อคงปลัดผู้หนึ่ง เป็นที่คลังซื้อออละเมงจะดีผู้หนึ่ง เป็นที่สุดซื้อคงแวงหัดคงจำเป็นที่เมือง ครั้นตั้งแต่งขุนหมื่นผู้ใหญ่ผู้น้อย และจัดแจงบ้านเมืองเป็นปกติเสร็จแล้ว ครั้นเดือน 5 ขึ้น 11 ค่ำ พระยาจักรี พระยาคลังก็พาเอาตัวทวายจาเจ้าเมือง กับผู้มีชื่อซึ่งตั้งไว้ 6 คนนั้นเข้ามาด้วย ขณะนั้นยกกองทัพมาโดยมอญ สอย ถึงตำบลภูเขาสูงช่องแคบ แดนพระนครศรีอยุธยา กับเมืองทวายต่อกันหาที่สำคัญมิได้จึงให้เอาปูนในเต้าแห่งไพร่พลทั้งปวงมาประสมกันเข้าเป็นใบสอก่อเป็นพระเจดีย์ฐานสูง 6 ศอก พอหุงหาอาหารสุกสำเร็จแล้ว ยกทัพเข้ามาถึงกรุงพระนครศรีอยุธยาเข้าเฝ้ากราบทูล

“ครั้น ณ วันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีจอ อัฐศก (จ.ศ. ๙๔๘ พ.ศ. ๒๑๒๙) กรมการเมืองกุยบุรีบอกเข้ามาว่า พระยาศรีไสยณรงค์ซึ่งให้ไปรั้งเมืองตะนาวศรีเป็นกบฏ โฆษาธิปัตย์กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหากรุณายังแคลงอยู่ จึงโปรดให้มีตราแต่งตั้งข้าหลวงออกไปหาพระยาตะนาวศรีก็มีมา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระพิโรธ จึงให้สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าเสด็จพระราชดำเนินยกทัพออกไป และสมเด็จพระอนุชา เสด็จออกไปครั้งนั้น พล ๓๐,๐๐๐

ช้างเครื่อง ๓๐๐ ม้า ๕๐๐ ท้าวกษัตริย์เมืองไชยา เมืองชุมพร เมืองคลองวาฬ เมืองกุย เมืองปราง เมืองเพชรบุรี ๖ เมือง คน ๑๕,๐๐๐ ชุมทัพตำบลบางตะพานเดินทัพทางสิงขรฝ่ายพระยาตะนาวศรี รู้ว่า สมเด็จพระเอกาทศธรรม-อัครบรมนาถ บรมบพิตรพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินออกมา ก็คิดเกรงพระเดชเดชาานุภาพเป็นอันมาก จะหนีก็หนีไม่พ้น จะแต่งทัพออกรับก็เหลือกำลัง จนสิ้นคิด แล้วก็ทิ้งรักษามันไว้...”

“เถิงเดือน 9 พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ (สมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศธรรม) ก็เสด็จออกจากเมืองเพชรบุรี (เสด็จมาประพาสอยู่ที่เมืองเพชรบุรีก่อน) โดยชลมารคเสด็จไปประพาสถึงตำบลสามร้อยยอด และตั้งพระตำหนักแถบฝั่งพระมหาสมุทร จึงเสด็จลงพระสุพรรณวิมานนาวาอันลงกตรจนาริการประดับ สรรพด้วยเครื่องพิชัยศัตราวุธมหิมา และเรือท้าวพระยาเสนาบดีพิธิโยธาทหารโดยเสด็จแห่งห้อมล้อมดาดาในท้องมหาอรรณพสาคร พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จออกไปประพาสภิรมย์ชมฝูงมัลยากร อันมีนานาพรรณในกลางสมุทร ก็ทรงเบ็ดทองได้ฉลามขึ้นมายังพระตำหนัก พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสด็จออกไปประพาสในกลางมหาสมุทรตั้งนั้น ได้ 14 วันวาน...”

ในสมัยพระเจ้าทรงธรรม (ราว พ.ศ. 2146) มีหนังสือจากเมืองตะนาวศรีแจ้งไปกรุงศรีอยุธยาว่า กองทัพมอญ และพม่ายกมาล้อมเมืองขอพระราชทานกองทัพไปช่วย พระเจ้าทรงธรรมตรัสให้พระยาพิชัยสงครามเป็นแม่ทัพยกออกไป พอถึงด่านสิงขรก็ได้รับไบบอกจากนายทัพนายกองว่า เมืองตะนาวศรีเสียแก่พม่าแล้ว

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ (ราว พ.ศ. 2246) เสด็จประพาสเมืองเพชรบุรีและทรงดำเนินตามรอยพระบาทสมเด็จพระนเรศวร คือประทับแรมที่ตำบลโตนดหลวง และเสด็จเลียบลงไปถึงสามร้อยยอดเพื่อทรงเบ็ดฉลาม

ในสมัยสมเด็จพระบรมโกศ (ราว พ.ศ. 2290) เจ้าเมืองกุยมีหนังสือทูลว่ามีทองคำที่บางสะพานพร้อมทั้งส่งทองเข้าถวายด้วย 3 ตำลึง จึงทรงเกณฑ์ไพร่ออกไป 2,000 คน ไปร่อนทองใช้เวลา 5 ปี ได้ทอง 90 ชั่งเศษ

ในสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยารินทร์ (ราว พ.ศ. 2305) พระเจ้าอังวะยกทัพมาตีเมืองมะริด เมืองตะนาวศรี ทรงให้พระยาอมราชเป็นทัพหน้า ทหาร 3,000 พระยาธารมาเป็นแม่ทัพ ทหาร 2,000 และทหารหัวเมืองเพชรบุรี ราชบุรี สมุทรสงคราม ธนบุรี และนนทบุรี ยกออกไปแต่พอถึงด่านสิงขรก็ทราบว่ายเสียเมืองมะริด ตะนาวศรีแล้ว พระยาอมราชจึงตั้งทัพอยู่ที่แก่งตุ่มถูกพม่าตีแตกกลับเข้ามาถึงกุย ปราง และถึงเพชรบุรี

ราว พ.ศ. 2307 กองทัพพม่าซึ่งมีมังฆวนรธาเป็นแม่ทัพ ยกตีเรื่อยเข้ามาทางทวาย ระนอง ชุมพร คลองวาฬ กุย ปราง จนถึงเพชรบุรี แต่ที่เพชรบุรีนี้ทัพพระยาพิพัฒน์โกษากับทัพของพระยาตากยกมาจากกรุงศรีอยุธยาตีพม่าเมืองไว้ได้ พม่ายกถอยไปทางด้านสิงขร

สมัยกรุงธนบุรี

พ.ศ. 2317 ทางพม่าได้ยกทัพเข้ามาอีกโดยยกเข้ามาทางปากแพรก ตั้งค่ายอยู่ที่ตำบลบางแก้ว กองหนึ่งคอยปล้นผู้คนแถวเมืองกาญจนบุรี สุพรรณบุรี และนครไชยศรี อีกกองหนึ่งยกเข้าปล้นเมืองราชบุรี สมุทรสงคราม และเพชรบุรี ขณะนั้นมีไบบอกเข้ามายังกรุงธนบุรีว่า

กองทหารที่เข้ามาทางเมืองมะริดได้เข้าปล้นค่ายทับสะแก เมืองกำเนदनพคุณ จึงโปรดให้แจ้งแก่เจ้าเมืองกุยบุรี เมืองปราณบุรี ให้ทำลายบ่อน้ำ หนองน้ำตามรายทางที่คิดว่ากองทัพพม่า จะยกมายังเมืองเพชรบุรีให้หมดสิ้น โดยให้อาของสกปรกหรือยาพิษใส่ลงไปอย่าปล่อยให้ปาลงแก่ฝ่ายข้าศึกได้

สมัยกรุงธนบุรีเป็นช่วงการปกครองที่สั้นมาก ดังนั้นการเดินทางของกองทัพที่ผ่านไปมาในเส้นทางดินแดนจังหวัดประจวบคีรีขันธ์จึงไม่มีเรื่องราวปรากฏมากนัก และเมืองนารังก็เล็กร้างไป

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในปี พ.ศ. 2336 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดให้สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท เสด็จยกทัพไปตีเมืองเมะตะมะ เมืองร่างกุ้ง และถ้าตีได้ก็ให้เลยไปถึงเมืองอังวะเลยทีเดียว สมเด็จพระราชวังบรมเสด็จทางด่านสิงขรไปตั้งต่อเรือรบอยู่ฝั่งทะเลตะวันตก

ในสมัยรัชกาลที่ 2 (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “เมืองบางนางรม” ที่ปากคลองบางนางรม (บางฉบับเขียนบางนางรมย์) แต่ที่ดินไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก จึงย้ายที่ว่าการเมืองไปตั้งที่เมืองกุย ซึ่งมีบ้านเรือนหนาแน่นกว่า พื้นที่อุดมสมบูรณ์กว่าและเป็นเมืองเก่าแก่แต่คงใช้ชื่อเมืองบางนางรมตามเดิม สถานที่ตั้งบ้านเจ้าเมืองคือบ้านจวนบนจวนล่างในปัจจุบัน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเรียบเรียงและบันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 2 ความพอสรุปได้ว่าด่านสิงขรเป็นเมืองหน้าด่านที่ใช้ส่งข่าวระหว่างประเทศพม่าและประเทศไทย โดยแขวนทิ้งไว้ตามต้นไม้ที่ปลายด่าน เพราะทั้งสองฝ่ายมีกองลาดตระเวนคอยตรวจตรา

การกำหนดหัวเมืองที่ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ แบ่งออกเป็น 4 ชั้น เรียกว่า เมืองเอก เมืองโท เมืองจัตวา หัวเมืองเอก โท ตรี มีเมืองขึ้นมากบ้างน้อยบ้าง แต่หัวเมืองจัตวาไม่มีเมืองขึ้น คาดว่าแรกๆ เมืองกุย เมืองปราณ เมืองคลองวาฬ คงอยู่ในชั้นเมืองจัตวาหรือเป็นเมืองขึ้นของเพชรบุรีเท่านั้น ส่วนการตั้งเมืองบางนางรมนั้นเข้าข่ายเมืองจัตวา

ในสมัยรัชกาลที่ 3 (2367 – 2394) ไม่มีหลักฐานบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับทางจังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ในสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394 – 2411) โปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองบางนางรม กุยบุรี เมืองคลองวาฬเป็นเมืองตั้งขึ้นใหม่ชื่อ “เมืองประจวบคีรีขันธ์” (ประกาศใน พ.ศ. 2398) แต่ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (2507 : 210) บันทึกไว้ว่า “เมืองขึ้นกลาโหม เมืองคลองวาฬ แก่เป็นเมืองประจวบคีรีขันธ์ เมืองท่าทองแก่เป็นเมืองกาญจนดิษฐ์ รวม 2 เมือง”

เมืองประจวบคีรีขันธ์ ผู้ว่าราชการเมืองตั้งใหม่ พระพิไชยชลสินธุ์ เมืองกำเนदनพคุณ พระกำเนदनพคุณผู้ว่าราชการเมือง แปลงว่า พระมหาสังคคุณอดุลยสุพรรณภูมิรักษ์

พ.ศ. 2409 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงคำนวณได้ว่า จะมีสุริยุปราคาหมดดวงและจะเห็นได้ในเมืองไทยที่ตำบลหัวากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ในวันที่ 18 สิงหาคม 2411 จึงทรงให้จัดเตรียมสถานที่โดยสร้างเป็นค่ายหลวงขึ้น แล้วพระองค์ก็เสด็จมาประทับทอดพระเนตรเป็นที่เอิกเกริก หัวเมืองที่กล่าวถึงในเอกสารหลักฐานสมัยนั้นมีเพียงปราณบุรีและประจวบคีรีขันธ์เท่านั้น

ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ชำ บุนนาค) (2507 : 259)

ในรัชกาลที่ 5 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงจัดการปกครองท้องถิ่นเป็นมณฑลเทศาภิบาล โปรดเกล้าฯ ให้ยุบเมืองประจวบคีรีขันธ์ลงเป็นอำเภอขึ้นอยู่กับเมืองเพชรบุรี ใน พ.ศ.2437 ทั้งนี้เพราะทรงเห็นว่าเป็นเมืองเล็ก แต่ยังคงตั้งที่ว่าการอยู่ที่เมืองกุย พ.ศ. 2441 โปรดให้ย้ายที่ว่าการอำเภอเมืองประจวบคีรีขันธ์จากเมืองกุยมาตั้งที่อำเภอเกาะหลักด้วยเป็นที่เหมาะสมกว่า และโอนจากกระทรวงกลาโหมไปขึ้นกับมหาดไทย แต่พอถึง พ.ศ. ๒๔๔๙ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้รวมอำเภอเมืองประจวบคีรีขันธ์ อำเภอเมืองปราณบุรี ซึ่งขึ้นกับเมืองเพชรบุรี อำเภอกำเนิดนพคุณ ซึ่งขึ้นกับชุมพร ตั้งขึ้นเป็นเมืองปราณบุรีเพื่อรักษาชื่อ “เมืองปราณบุรี” ไว้ ด้วยทรงมีพระราชดำริว่า เมืองปราณบุรีเป็นเมืองเก่าควรสงวนชื่อไว้ทรงพระราชทานนามเมืองที่ตั้งใหม่ว่า เมืองปราณบุรี มีฐานะเป็นเมืองจัตวา ขึ้นกับมณฑลราชบุรี ส่วนเมืองปราณเดิมก็ยังคงอยู่ที่ปากคลองปราณ (บ้านปากน้ำปราณปัจจุบัน)

ในรัชกาลที่ 6 (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงมีพระราชดำริว่าเมืองโบราณมีชื่อไม่ตรงกับชื่อสถานที่ตั้งเมือง เช่น เมืองปราณบุรีที่ตั้งอยู่เกาะหลัก กับเมืองปราณที่ตั้งอยู่ริมคลองปราณ (เมืองปราณย้ายจากปากน้ำปราณมาอยู่ที่ริมคลองใกล้ทางรถไฟในปี พ.ศ. 2459) นานไปจะเกิดการสับสนทางประวัติศาสตร์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองปราณบุรี (ที่เกาะหลัก) เป็น “เมืองประจวบคีรีขันธ์” และใช้ชื่อนี้มาจนกระทั่งทุกวันนี้

5.2 แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดประจวบคีรีขันธ์

5.2.1 ค่ายหลวงบ้านห้วยกอ

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (2559 : 29) ได้อธิบายถึงประวัติความเป็นมาของค่ายหลวงบ้านห้วยกอ ไว้ว่า ห้วยกอ เป็นชื่อหมู่บ้าน ปัจจุบันตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลคลองวาฬ อำเภอเมืองประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และอยู่ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศใต้ ประมาณ 13 กิโลเมตร ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านติดทะเล บริเวณอ่าวแม่รำพึง ด้านทิศตะวันตกติดกับหมู่บ้านห้วยไทร ด้านทิศเหนือติดกับบ้านคลองวาฬ ส่วนด้านทิศใต้ติดกับหมู่บ้านหนองยายพรหม

ในอดีตบ้านห้วยกอเป็นหมู่บ้านชาวประมงเล็กๆ มีสภาพเป็นป่ารกทึบ โดยเข้าใจว่าในบริเวณหมู่บ้านจะเป็นแหล่งที่มีต้นหว้าขึ้นเป็นกลุ่มๆ ผู้คนจึงเรียกว่าหมู่บ้านห้วยกอเช่นเดียวกับหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีต้นหว้าขึ้นเป็นต้นเดี่ยวๆ จึงเรียกว่า ห้วยไทร บ้านห้วยกอในสมัยหลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรสุริยุปราคา เมื่อปี พ.ศ.2411 คนทั่วไปมักเรียกบ้านห้วยกอว่า “บ้านค่ายหลวง” เนื่องจากมีการตั้งค่ายหลวงขึ้นในระยะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ มาประทับแรมอยู่ ณ บ้านห้วยกอ แห่งนี้

เหตุการณ์สุริยุคราส จ.ศ.1230

หนังสือของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (2528 : 105) ได้อธิบายถึงเหตุการณ์ในครั้งนี้ไว้ว่า เป็นเหตุการณ์สุริยุคราส จ.ศ.1230 หรือในปัจจุบันเรียกว่า การเกิดสุริยุปราคา เมื่อปี พ.ศ. 2411 ถือว่าการเกิดเหตุการณ์ที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของชาติไทย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงคำนวณด้วยวิธีโหราศาสตร์ สารัมภ์ไทย สารัมภ์มอญ และตำราอังกฤษ อเมริกันอีกหลายฉบับ ไว้แต่ปีชาล อัฐศก (ตรงกับ ปี พ.ศ.2409) ว่าในวันอังคาร เดือน 10 ขึ้น 1 ค่ำ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จุลศักราช 1230 ซึ่งตรงกับวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ.2411 จะเกิดสุริยุปราคาจนเต็มดวงและสามารถคำนวณความกว้างของขอบเขตแผ่นดินประมาณ 130 - 140 ไมล์ทะเล ทิศเหนือจดเมืองปราณ และทิศใต้จดเมืองชุมพร (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2540 : 7) และจะมีมืดสนิทเป็นเวลา 6 นาที 45 วินาที โดยมีจุดศูนย์กลางที่จะเห็นการเกิดสุริยุปราคาเต็มดวงที่บริเวณละติจูด 11 องศา 38 ลิปดาเหนือ และลองจิจูด 99 องศา 40 ลิปดา 20 ฟลิปดา ตะวันออก ตัดตรงเข้าจากเกาะจัน ซึ่งเป็นเกาะอยู่ในทะเลบริเวณหน้าหมู่บ้านห้วยกอ ตำบลหัววาน (คลองวาฬในปัจจุบัน) แขวงเมืองประจวบคีรีขันธ์

ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงคำนวณจนแน่พระทัย จึงโปรดให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) สมุหพระกลาโหม จัดจ้างคนในหัวเมืองเพชรบุรี เมืองปราณบุรี เมืองประจวบคีรีขันธ์ เมืองกำเนิดนพคุณ และเมืองปะทิว ถากถางป่าปรับปรุงสถานที่เพื่อจัดสร้างค่ายหลวง และพลับพลาที่ประทับ ตลอดจนที่พักสำหรับบรรดาข้าราชการบริพาร และคณะ รวมทั้งก่อสร้างฐานสำหรับการตั้งกล้องส่องสุริยุปราคา ซึ่งค่ายหลวงนี้เป็นที่มาของคำว่า “ค่ายหลวงห้วยกอ”

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในการเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรสุริยุปราคา ค่ายหลวงห้วยกอ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ข้า บุนนาค) (2558 : 259) บันทึกไว้ว่า

“...ณ วันจันทร์ เดือน ๙ แรม ๗ ค่ำ เวลาเย็น เสด็จพระราชดำเนินขึ้นจากเรือพระที่นั่งอรรคราชวรเดชขึ้นฝั่ง ทรงม้าพระที่นั่งตั้งแต่อำม่นาวลงไปถึงพลับพลาค่ายหลวงตำบลห้วยกอ เวลาย่ำค่ำเรือพระที่นั่งก็ถอยลงไปทอดอยู่ที่หน้าค่ายหลวงห่างฝั่งประมาณ ๒๐ เส้นเศษ เรืออัศวเรศรัตนาคณ์ เรือสยามมุปสตั้มภ์ แลเรืออื่นๆ ก็ทอดล้อมวงอยู่ชั้นนอกพร้อมกัน

รุ่งขึ้น ณ วันอังคาร เดือน ๙ แรม ๘ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ ได้พระฤกษ์ยกเสาชิงช้าแลฉัตร ชักธงพระจอมเกล้าขึ้นที่พลับพลาค่ายหลวง รับสั่งให้ประโคม แล้วทรงจุดปืนใหญ่ด้วยพระหัตถ์ สลุตธงสลักกับทหารปืนใหญ่ฝ่ายละนัดครบ ๒๑ นัดทั้ง ๒ ข้าง ปืนเรือสยามมุปสตั้มภ์ได้ยิงอีก ๒๑ นัด รวมเปน ๖๓ นัด...”

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงค่ายหลวงห้วยกอ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้เริ่มงานทดลองขึ้น พระองค์ทรงวัดแดดตรวจสอบกับแผนที่ที่ตั้งค่ายหลวง จนกระทั่งถึงวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2411 ตรงกับวันอังคาร เดือน 10 ขึ้น 1 ค่ำ เป็นวันที่เกิดขึ้นของสุริยุคราส หรือ สุริยุปราคา ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ข้า บุนนาค) (2507, หน้า 260) บันทึกไว้ว่า

“...รุ่งขึ้น ณ วันอังคาร เดือน ๑๐ ขึ้นค่ำ ๑ เวลา ๒ โมงเช้า เจ้าพนักงานเตรียมกล้องใหญ่น้อยเครื่องทรงทอดพระเนตรสุริยุปราคา เวลาเช้า ๔ โมง ๓ นาที แลได้จอกทรงกล้องแต่ท้องฟ้าเป็นเมฆฝนคลุมไปในด้านตะวันออกไม่เห็นอะไรเลย ต่อเวลา ๔ โมง ๑๖ นาที เมฆจึงจางสว่างออกไปเห็นดวงพระอาทิตย์ใดๆ แลดูพอรู้ว่าจับแล้ว จึงประโคมเสด็จสมรฐาภิเศก ครั้นเวลา ๕ โมง ๒๐ นาที แสงแดดอ่อนลงมา ท้องฟ้าตรงดวงพระอาทิตย์สว่างไม่มีเมฆเลย ที่อื่นแลเห็นดาวใหญ่ด้านตะวันตกแลดาวอื่นๆ มากหลายดวง เวลา ๕ โมง ๓๖ นาที ๒๐ วินาที จับสิ้นดวงเวลานั้นมีดเปนเหมือนกลางคืนเวลาพลบค่ำ คนที่นั่งใกล้ๆ ก็แลดูไม่รู้จักหน้ากัน พระราชทานเงินแจกพระราชวงศานุวงศ์ แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งตามเสด็จพระราชดำเนินออกไปทั่วกัน...”

การบันทึกเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้น ถือว่ามีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการศึกษาวิจัยของวงการวิทยาศาสตร์ของประเทศไทย ถึงแม้ว่าขณะเกิดสุริยุปราคาจะเป็นช่วงที่เกิดความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ ประกอบกับเครื่องมือที่ใช้ในการทดลองในครั้งนั้นยังไม่มีประสิทธิภาพมากนัก แต่การทดลองทางวิทยาศาสตร์ภาคสนาม ณ ค่ายหลวงห้วยกอ ถือได้ว่าเป็นการทดลองที่ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีทางดาราศาสตร์ครั้งหนึ่งของโลก และทั้งนี้ก็เนื่องด้วยพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2525 คณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติให้เฉลิมพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็น “พระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย” และกำหนดให้วันที่ 18 สิงหาคมของทุกปี เป็น “วันวิทยาศาสตร์แห่งชาติ” เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณและเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงคำนวณการเกิดสุริยุปราคาที่ห้วยกอ เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2411 โดยไม่คลาดเคลื่อนแม้แต่วินาทีเดียว ซึ่งเป็นการพิสูจน์ผลการศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์ครั้งยิ่งใหญ่ของชาติไทยให้ปรากฏต่อชาวต่างประเทศ ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ที่น่าภาคภูมิใจยิ่งของประเทศไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2543 : 1)

ภายหลังจากการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อทอดพระเนตรสุริยุปราคาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2411 เป็นต้นมา ค่ายหลวงห้วยกอก็มิได้ใช้งานอีก เนื่องจากเป็นสถานที่เปลี่ยวร้างห่างไกล และเกิดการระบาดของไข้ป่า ดังหลักฐานปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระองค์ที่มีถึงเมอสีเออร์ เดอเกรฮาง (พระสยามธุรานุรักษ์) กงสุลไทยประจำกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2411 ความตอนหนึ่งว่า

“...อนึ่ง ข้าพเจ้าได้ทราบมาว่า คนงานของเราจำนวนหนึ่งที่ส่งมาจัดการสร้างที่พักบนบกนี้ ได้เจ็บป่วยลงด้วยไข้ป่าอย่างที่เกิดเหมืองทองบางสะพาน ซึ่งอยู่ใกล้กับพื้นที่นี้ประมาณ 25 ไมล์ เหตุนี้ทำให้ข้าพเจ้ากลัวไปว่าคนที่มาด้วยกันเป็นจำนวนมากในขณะนี้ จะป่วยลงด้วยไข้ป่าที่น่ากลัว หากข้าพเจ้าขึ้นไปพักอยู่บนบกหลายวัน ณ ที่ที่มีไข้ป่าอันร้ายแรง...”

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2511 สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีการจัดฉลองครบรอบ 100 ปี แห่งวันที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่ห้วยกอ

ในปี พ.ศ. 2522 มีการตรวจสอบร่องรอยในบริเวณอันเป็นที่ตั้งค่ายหลวงห้วยกอในระยะต่อมา พบเศษซากอิฐและเศษภาชนะเครื่องใช้หลายรายการ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์จึงขอความร่วมมือไปยังกรมศิลปากรในการตรวจสอบและพิสูจน์หลักฐานต่างๆ ในบริเวณดังกล่าว พบว่า

บริเวณดังกล่าวเป็นที่ตั้งของค่ายหลวงที่ประทับในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเพื่อทอดพระเนตรสุริยุปราคาเต็มดวง จึงทำการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานซึ่งประกอบด้วยโบราณสถาน 5 กลุ่ม ดังนี้

- 1) โบราณสถานแห่งที่ 1 โบราณสถานเสาหินและฐานก่ออิฐ 2 ฐาน
สันนิษฐานว่าเป็นโบราณสถานที่เป็นฐานตั้งอุปกรณ์ในการสังเกตการณ์สุริยุปราคาของนักดาราศาสตร์ชาวฝรั่งเศส
- 2) โบราณสถานแห่งที่ 2 โบราณสถานก่ออิฐ
สันนิษฐานว่าเป็นโบราณสถานที่เป็นฐานตั้งอุปกรณ์ในการสังเกตการณ์สุริยุปราคาของนักดาราศาสตร์ชาวฝรั่งเศส แต่น่าจะถูกเคลื่อนย้ายมาจากที่อื่น
- 3) โบราณสถานแห่งที่ 3 โบราณสถานกลุ่มอิฐสอปูนและเสาหินแกรนิต 2 ต้น
สันนิษฐานว่าเป็นโบราณสถานที่เป็นฐานตั้งอุปกรณ์ในการสังเกตการณ์สุริยุปราคาของนักดาราศาสตร์ชาวฝรั่งเศส
- 4) โบราณสถานแห่งที่ 4 โบราณสถานฐานอิฐสอปูน
สันนิษฐานว่าเป็นโบราณสถานที่เป็นฐานตั้งอุปกรณ์ในการสังเกตการณ์สุริยุปราคาของนักดาราศาสตร์ชาวฝรั่งเศส
- 5) โบราณสถานแห่งที่ 5 โบราณสถานซากสิ่งก่อสร้างรูปร่างคล้ายรูปข้าวหลามตัด
สันนิษฐานว่าเป็นสถานที่ทำการทดลองเพื่อวัดความเข้มของสนามแม่เหล็กโลกของนักวิทยาศาสตร์ชาวฝรั่งเศสที่ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาดูสุริยุปราคาเต็มดวง ณ หว้ากอ

จากการศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรมีความเห็นว่าบริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งค่ายหลวงหว้ากอ เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างยิ่ง สมควรที่จะได้รับการอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและอนุชนรุ่นหลังต่อไป กรมศิลปากรจึงได้ประกาศขึ้นทะเบียนพื้นที่ดังกล่าวเป็นโบราณสถานแห่งชาติตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรียกว่า “โบราณสถานหว้ากอ” โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 97 ตอนที่ 163 เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2523

เพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึงพระองค์และวันสำคัญทางประวัติศาสตร์นั้น ในวันที่ 16 พฤษภาคม 2532 คณะรัฐมนตรีจึงมีมติเห็นชอบในหลักการให้ดำเนินโครงการอุทยานวิทยาศาสตร์พระจอมเกล้า ณ หว้ากอ และในวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2533 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานนามสถานที่แห่งนี้ว่า “อุทยานวิทยาศาสตร์พระจอมเกล้า ณ หว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” โดยกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศจัดตั้งขึ้นเป็นสถานศึกษาเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2536 ปัจจุบันสังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว “พระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย” (ทัศนวรรณ จุลละสร, 2543 : 76)

5.2.2 อุทยานประวัติศาสตร์กองบิน 5

ประวัติศาสตร์สงครามมหาเอเชียบูรพาในพื้นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

กองประวัติศาสตร์และพิพิธภัณฑ์ทหาร กองบัญชาการสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ (สัมภาษณ์, 2560) ได้อธิบายถึงประวัติความเป็นมาของเหตุการณ์สงครามมหาเอเชียบูรพา ไว้ว่า เหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 อุบัติขึ้นในทวีปยุโรป เมื่ออังกฤษและฝรั่งเศสประกาศสงครามกับเยอรมนี เมื่อวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2482 ในระยะแรกฝ่ายอังกฤษและฝรั่งเศสเพลี่ยงพล้ำการรบแก่เยอรมนี ทำให้เยอรมนีสามารถครอบครองดินแดนทวีปยุโรปตะวันตก ซึ่งประกอบด้วยเนเธอร์แลนด์ เบลเยียม ลักเซมเบิร์ก และฝรั่งเศสไว้ได้เกือบทั้งหมด รวมทั้งเข้ายึดครองนอร์เวย์ และเดนมาร์ก ทางด้านเหนือได้อีกด้วย

ขณะเดียวกันญี่ปุ่น ซึ่งเป็นพันธมิตรกับเยอรมนี ก็มีความปรารถนาที่จะแผ่อิทธิพล ลงมาในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ เพื่อสกัดกั้นอิทธิพลของ สหรัฐอเมริกา จีน อังกฤษ และเนเธอร์แลนด์ จึงได้ฉวยโอกาสที่อังกฤษ ฝรั่งเศสเพลี่ยงพล้ำ ในการทำสงครามส่งกำลังเข้าไปในทางตอนเหนือของ อินโดจีนในสงครามมหาเอเชียบูรพา กองทัพญี่ปุ่นได้เคลื่อนพลผ่านประเทศไทย เพื่อนำกำลังเข้าไป ยังประเทศพม่า อินเดีย มาเลเซีย และสิงคโปร์

คืนวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ญี่ปุ่นได้ส่งกองเรือยกพลขึ้นบกตามฝั่งทะเลใน อ่าวไทย ตั้งแต่บางปู จังหวัดสมุทรปราการ ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี เพื่อเป็นทางผ่านเข้ายึดพม่า และมาลาญที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษ นอกจากนี้ยัง ได้ส่งกำลังพลโดยทางรถไฟ เพื่อเข้าสู่อาณัติของประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี อีกแห่งหนึ่ง

กำลังของไทยที่ประจำอยู่ตามที่ต่าง ๆ ทั้งทหาร ตำรวจ ยุวชนทหาร และพลเรือน ได้ต่อสู้ป้องกันการรุกรานของญี่ปุ่นอย่างเต็มความสามารถ

พื้นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ กองกำลังทางเรือของญี่ปุ่นประมาณ ๒,๐๐๐ คน ได้ยกพลขึ้นบกที่อ่าวมะนาว และอ่าวประจวบโดยแบ่งกำลังพลส่วนหนึ่งเข้ายึดสถานีตำรวจและ สถานีรถไฟ ด้านอ่าวประจวบ และกำลังพลอีกส่วนหนึ่งเข้ายึดกองบินน้อยที่ ๕ ด้านอ่าวมะนาว

วีรกรรม 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 กองบินน้อยที่ 5

ในสงครามโลกครั้งที่ 2 ขณะที่ฝ่ายสัมพันธมิตรและฝ่ายอักษะกำลังโรมรันต่อสู้กัน ในภาคพื้นยุโรป อยู่เนิ่น ญี่ปุ่นได้ถือโอกาสประกาศเข้าร่วมกับฝ่ายอักษะ เปิดฉากรุกรานประเทศใน แถบเอเชีย และแปซิฟิก โดยถือเอาวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 เปิดฉากสงครามรุกคืบหน้า พร้อมกัน ทั้งทั้งภูมิภาค

สำหรับประเทศไทยก็หาได้รอดพ้นจากการรุกรานครั้งนี้ ญี่ปุ่นได้ยื่นคำขาดที่จะ ขอเคลื่อนทัพผ่านประเทศไทย เพื่อเป็นทางผ่านไปพม่าและมาลาญ แต่ญี่ปุ่นไม่รอคำตอบที่ยื่นขอต่อ รัฐบาลไทยโดยได้เคลื่อนกำลังทางบกรุกเข้าทางด้าน อรัญประเทศ และกำลังทางเรือยกพลขึ้น พร้อมกัน ใน 6 จังหวัดชายทะเลภาคใต้ คือ ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา และปัตตานี

ญี่ปุ่นปฏิบัติการโจมตีสายฟ้าแลบ ท่ามกลางความเงิบสับสนของข้ามีดของ วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 เหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ได้อุบัติขึ้น ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

กำลังทหารญี่ปุ่น 1 กรมผสม เดินทางโดยเรือรบทอดสมอหลบอยู่ด้านหลังเขาล้อมหมวกเพื่อเตรียมยกพลขึ้นบกยึดจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และ กองบินน้อยที่ 5 เพื่อเป็นเส้นทางเดินทัพผ่านเข้าประเทศพม่าทางช่องทางด่านสิงขร ณ เวลาประมาณ 04.00 น. ขณะที่ ร.ต.ศรีศักดิ์ สุจริตธรรม ผู้บังคับหมวดกองร้อยทหารราบ และพลทหารจำนวนหนึ่งกำลังลัดเลาะไปตามชายหาดของอ่าวมะนาวเพื่อลากอวนน้ำตื้น และหาปลาเตรียมสำหรับเลี้ยงรับรองผู้บังคับบัญชาชั้นสูงของกองทัพอากาศที่จะมาตรวจราชการ

ที่กองบินน้อยที่ 5 ได้พบเรือพร้อมลูกเรือจำนวนมากลอยล้าอยู่ทางทิศตะวันออกของเกาะหลัก จึงได้รับนำความไปแจ้งให้ผู้บังคับกองบินน้อยที่ 5 ทราบ ซึ่งเป็นเวลาเดียวกันกับกำลังของข้าศึกได้เข้าประชิดถึงตัวแล้วจึงทราบว่าเป็นกำลังทหารของญี่ปุ่น เมื่อ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 เวลาประมาณ 05.00 น. กำลังทหารฝ่ายญี่ปุ่นพยายามเข้ายึดพื้นที่ของกองบินน้อยที่ 5 จึงเกิดการสู้รบขึ้นตะลุมบอน กำลังทางอากาศของกองบินน้อยที่ 5 พยายามนำเครื่องบินจำนวน 7 เครื่องบินขึ้นทำการต่อสู้และถูกขัดขวางจากข้าศึก ร.ท.สวน สุขเสริม ผู้บังคับฝูงบิน และพลทหารสมพงษ์ แนวบรรทัด พลปืนหลังได้รับบาดเจ็บ มีเพียง พ.อ.อ.แมน ประสงค์ดี สามารถนำเครื่องบินแบบฮอว์ค 3 ขึ้นบินเป็นผลสำเร็จ แต่ไม่สามารถทิ้งระเบิดเพื่อทำลายเรือฝ่ายญี่ปุ่นได้ เนื่องจากสภาพอากาศไม่อำนวยมีเมฆฝนปกคลุม จึงนำเครื่องบินไปลงที่สนามบินบ่อฝ้าย อ.หัวหิน จ.ประจวบคีรีขันธ์

ส่วนกำลังภาคพื้นยังมีการสู้รบกันอย่างหนัก วันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2484 เวลาประมาณ 11.00 น. ผู้บังคับการกองบินน้อยที่ 5 ได้ประเมินสถานการณ์แล้วเห็นว่าเป็นรองฝ่ายญี่ปุ่นในทุกๆ ด้าน จึงสั่งให้ผากองรักษาการณ์และคลังน้ำมัน เพื่อมิให้ฝ่ายข้าศึกใช้ประโยชน์แล้วรวบรวมกำลังพลที่เหลือพร้อมทั้งครอบครัวไปรวมกันที่เชิงเขาล้อมหมวกใช้เป็นที่พักผ่อน และให้ส่งเสียงไซโยให้ร้องดัง กึกก้องประดุจว่าทางราชการได้ส่งกำลังทางเรือมาช่วยเสริมกำลังให้กับกองบินน้อยที่ 5 ทำให้ฝ่ายทหารญี่ปุ่นล่าถอยไปตั้งมั่นอยู่ เพราะเกรงว่าจะตกอยู่ในวงล้อมของฝ่ายไทย วันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2484 เวลาประมาณ 12.00 น. ร.ต.ท.สงบ พรหมรณนที พร้อมด้วย บุษย์ไพรขณีย์พยายามนำ โทรเลขของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี และ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด แจ้งกับผู้บังคับกองบินน้อยที่ 5 ให้ทราบว่า ทางรัฐบาลยินยอมให้ฝ่ายญี่ปุ่นเดินทัพผ่านไปยังประเทศพม่าได้ แต่ ร.ต.ท.สงบ ฯ ถูกกระสุนปืนจากการสู้รบเสียชีวิตทันที ทางจังหวัดจึงได้สั่งให้บุษย์ไพรขณีย์ว่ายนำนโทรเลขจากอ่าวประจวบไปขึ้นที่บริเวณเชิงเขาล้อมหมวก และสามารถส่งโทรเลขได้เป็นผลสำเร็จ เมื่อเวลา 13.00 น. เหตุการณ์สู้รบจึงยุติลงเวลาประมาณ 14.00 น. กำลังพลของกองบินน้อยที่ 5 และของฝ่ายญี่ปุ่นได้รวมพลที่บริเวณสนามบิน เพื่อปรับความเข้าใจซึ่งกันและกันพร้อมทั้งสำรวจความเสียหายของทั้งสองฝ่าย

ภายหลังการสู้รบ ฝ่ายทหารญี่ปุ่นซึ่งมีกำลังมากกว่าถึง 10 เท่า เสียชีวิต 417 คน ในขณะที่ฝ่ายไทยเสียชีวิต 42 คน ซึ่งประกอบด้วยทหารอากาศ 38 คน ยุวชนทหาร 1 คน ตำรวจ 1 คน และครอบครัว 2 คน เพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติในวีรกรรมการต่อสู้อันห้าวหาญของนักรบแห่งกองบินน้อยที่ 5 ซึ่งยอมเสียสละชีวิตเพื่อปกป้องผืนแผ่นดินไทย กองทัพอากาศจึงได้สร้างอนุสาวรีย์ “วีรชน 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484” บริเวณที่เกิดการสู้รบ ณ กองบิน 5 โดยสร้างเสร็จเรียบร้อยเมื่อ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2493 และกองทัพอากาศได้ทำการพัฒนาปรับปรุงให้มีความสง่างามยิ่งขึ้นในพื้นที่เดิม เสร็จเรียบร้อยเมื่อ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2532 โดยมี

พล.อ.อ.เกษตร โรจนนิล ผบ.ทอ.เป็นประธานประกอบพิธีเปิดอนุสาวรีย์ พร้อมทั้งได้ประกอบพิธีบรรจุอัฐิวีรชน ซึ่งอัฐิเชิญมาจาก อนุสาวรีย์ทหารอากาศ ในโอกาสเดียวกันนี้ด้วย เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่อนุชนรุ่นหลังสืบไป และในวันที่ 8 ธันวาคมของทุกปีกองทัพอากาศได้กำหนดประกอบพิธีวางพวงมาลาและสดุดีวีรกรรม 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ณ อนุสาวรีย์ และบำเพ็ญกุศลแด่วีรชนผู้ล่วงลับ โดยมีผู้บังคับบัญชาาระดับสูงของกองทัพอากาศ ส่วนราชการต่างๆ ตลอดจนประชาชนที่อยู่ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์มาร่วมพิธีรำลึกถึงและสดุดีเหล่าวีรชนเป็นประจำทุกปี

สถานีรถไฟประจวบคีรีขันธ์

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นได้ใช้สถานีรถไฟเป็นฐานที่มั่นสำหรับขนส่งเสบียงและยุทโธปกรณ์ไปยังจังหวัดกาญจนบุรี และเป็นแหล่งบัญชาการสงครามในภูมิภาคนี้เพื่อโจมตีพม่า มาเลเซียและสิงคโปร์ ญี่ปุ่นอาศัยรถไฟเป็นเส้นทางลำเลียงของกองทัพ สถานีรถไฟประจวบคีรีขันธ์จึงเป็นจุดยุทธศาสตร์ในการโจมตีของฝ่ายสัมพันธมิตร จึงถูกฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดจนอาคารต่างๆ ถูกทำลายหมดสิ้น

5.2.3 อนุสาวรีย์วีรชนลูกเสือเอกบุญยั้ง ศิริเสถียร

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (2529 : 148) ได้อธิบายถึงประวัติความเป็นมาของวีรชนลูกเสือเอกบุญยั้ง ศิริเสถียร ไว้ว่า ลูกเสือเอกบุญยั้ง ศิริเสถียร เกิดเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2460 เป็นบุตรคนที่ 3 ของนายเยื่อน และนางเปล่ง ศิริเสถียร เดิมทีเดียวครอบครัวนี้มีภูมิลำเนาอยู่ที่ไต่ไม่ปรากฏแน่ชัด แต่ได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งประกอบการค้าอยู่ที่ร้านค้าใกล้สโมสรนายทหารสัญญาบัตรในกองบินน้อยที่ 5 (กองบิน 5 ปัจจุบัน) ก่อนสงครามมหาเอเชียบูรพาอุบัติขึ้นหลายปีและอยู่ที่นั่นเรื่อยมาจนสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบจึงได้ย้ายไปอยู่ที่อื่น

ลูกเสือเอกบุญยั้ง ศิริเสถียร เคยเรียนหนังสือในโรงเรียนเทศบาล (โรงเรียนสละชีพปัจจุบัน) สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วเข้าเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนประจำจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (โรงเรียนประจวบวิทยาลัยในปัจจุบัน) เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2483 ขณะนั้นมี นายเลียง กาญจนสวัสดิ์ เป็นครูใหญ่ ขณะที่กำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 นั้นได้สมัครเข้าเป็นลูกเสือสังกัดกองลูกเสือโรงเรียนประจำจังหวัด อันดับหมายเลขทะเบียน 592

ประมาณต้นเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2484 ข่าวที่ว่าญี่ปุ่นหรือพันธมิตรจะบุกประเทศไทยได้แพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็ว แต่ก็หาได้มีใครเฉลียวใจว่าเหตุการณ์จะอุบัติขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นนั้น กำลังฝ่ายทหารและพลเรือนมีการเตรียมพร้อมเป็นบางส่วน อีกบางส่วนได้แยกไปเตรียมงานเพื่อประกอบพิธีฉลองรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นงานประจำปี และแล้วเหตุการณ์ซึ่งดูเหมือนจะคาดการณ์ไว้ก่อนแล้วนั้นก็อุบัติขึ้น เมื่อเช้านี้ของวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 กำลังทหารฝ่ายญี่ปุ่นได้โจมตีเพื่อเข้ายึดประเทศไทยพร้อมกันหลายจุด โดยเฉพาะที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ การต่อสู้ได้ดำเนินไปอย่างดุเดือดทั้งด้านอ่าวมะนาว และอ่าวประจวบคีรีขันธ์ บรรดาทหารและพลเรือนก็เข้าทำหน้าที่ป้องกันอย่างเหนียวแน่น แม้กำลังฝ่ายเราจะเสียเปรียบอย่างมากมาย แต่ด้วยน้ำใจอันห้าวหาญและความรักชาติ เป็นพลังสำคัญกระตุ้นให้ทุกคนมิได้ย่อท้อ ยินดีเสียสละแม้ชีวิต โดยเฉพาะในกองบินน้อยที่ 5 ขณะนั้นบรรดาครอบครัวทหารส่วนใหญ่ เป็นคนแก่สตรีและเด็ก เริ่มทยอยกันหลบหนีออกมาหลบซ่อนกันอยู่บนเขาล้อมหมวก ส่วนเด็กผู้ชายเมื่อโตหน่อยต่างก็ได้ช่วยเหลือโดยนำเสบียงอาหาร

และกระสุนลำเลียงไปตามจุดต่างๆ ที่กำลังยิงต้านทานตามแนวชายฝั่งทะเล ลูกเสือเอกบุญยิ่ง ศิริเสถียร เป็นผู้หนึ่งที่ช่วยเหลือฝ่ายทหารในการลำเลียงกระสุนด้วยผู้หนึ่ง

เป็นคราวเคราะห์ของลูกเสือเอกบุญยิ่ง ศิริเสถียร ในขณะที่กำลังนำกระสุนไปส่งยังจุดที่ตั้งปืนแห่งหนึ่งทางแนวรบด้านอ่าวมะนาว ข้าศึกได้ยิงกระหน่ำมายังเขาอย่างหนาแน่น กระสุนนัดหนึ่งพุ่งเจาะทะลุลำคอของเขา เป็นผลให้ลูกเสือเอกบุญยิ่ง ศิริเสถียร ทดลงกับพื้นทันที เมื่อตั้งสติได้เขาก็รีบกระเสือกกระสนกลับไปทางหลังแนวยิงด้านเชิงเขาล้อมหมวก แม้หน่วยพยาบาลจะได้พยายามให้การรักษาย่างเต็มที่ แต่เนื่องจากบาดแผลที่ถูกต้องถึงสาหัสมาก ในที่สุดเขาก็สิ้นชีวิตในบ่ายวันรุ่งขึ้นคือวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2484

เนื่องจากลูกเสือเอกบุญยิ่ง ศิริเสถียร ได้ประกอบวีรกรรมอันหาว่าหาญในการเสียชีวิตร่วมกับทหารโดยมิได้หวาดหวั่นต่ออันตรายที่จะพึงเกิดขึ้น มิได้คำนึงถึงภัยของชาติมาถึงภัยนี้ พลชีพ และเลือดเนื้อช่วยสนับสนุนต่อสู้ข้าศึกป้องกันประเทศชาติ เพื่อให้รอดพ้นจากอริราชศัตรูทั้งหลาย ที่ตนเองยังเยาว์อยู่ ทางราชการได้พิจารณาเห็นคุณงามความดี จึงได้ขอพระราชทานยศให้ลูกเสือเอกบุญยิ่ง ศิริเสถียร และจารึกชื่อไว้ ณ อนุสรณ์วีรชน 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ในกองบิน 5 จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

5.2.4 ด้านสิงขร

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (2559 : 114) ได้อธิบายถึงความเป็นมาของด้านสิงขร ไว้ว่า ด้านสิงขร เป็นชื่อหมู่บ้านหนึ่งในพื้นที่อำเภอเมืองประจวบคีรีขันธ์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลคลองวาฬ อำเภอเมืองประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีอาณาเขตด้านทิศตะวันตกติดกับเทือกเขาตะนาวศรี ซึ่งกั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา “ด้านสิงขร” มีลักษณะเป็นช่องเขาในเทือกเขาตะนาวศรีตอนใต้ มีชื่อเรียกขานของคนพื้นบ้านหลายชื่อ อาทิ “ช่องสันพราน” หรือ “ช่องสันพร้าว”

ความสำคัญและความเป็นมา

ด้านสิงขรในอดีต เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อการค้าขาย และการสงครามระหว่างไทยกับสาธารณรัฐสหภาพเมียนมา เป็นเส้นทางข้ามผ่านแผ่นดินคาบสมุทรมลายู จากชายฝั่งทะเลด้านหนึ่งไปยังชายฝั่งทะเลอีกด้านหนึ่ง เรียกว่า เส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายู เป็นที่นิยมของนักเดินทางค้าขายทางทะเล ไม่ต้องเสียเวลาเดินทางอ้อมไปยังอีกฝั่งหนึ่ง ซึ่งอาจมีอุปสรรคในการเดินทางที่มีผลจากสภาพอากาศหรือโจรสลัด

ชายฝั่งทะเลทั้ง 2 ด้านมีท่าเรือสะดวกในการจอดพักของเรือเดินสมุทร มีความสะดวกในการขนถ่ายสินค้าไปตามเส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายู ซึ่งอาจเป็นทางบกหรือทางน้ำร่วมกัน รวมถึงความปลอดภัยและบริการที่ดึงดูดให้นักเดินเรือค้าขายทางทะเลจากภูมิภาคต่างๆ

เส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายูมีความสำคัญทั้งในด้านการค้าและด้านยุทธศาสตร์ จึงเป็นที่เฝ้ามองของนานาชาติมาโดยตลอด เส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายูเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีหลายแนวที่สำคัญแห่งหนึ่งคือ "เส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายูช่องสิงขร" เป็นเส้นทางระหว่างทะเลอ่าวไทยที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผ่านช่องสิงขรและเมืองตะนาวศรีไปยังเมืองท่ามะริดบนฝั่งทะเลอันดามันที่

ปากแม่น้ำตะนาวศรี เป็นเส้นทางคมนาคมที่มีความสำคัญในทางการค้าระหว่างประเทศตะวันตกและประเทศตะวันออก โดยเฉพาะจีนและอินเดียมายาวนานนับพันปี โดยมีเมืองตะนาวศรีซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำตะนาวศรีเป็นเมืองหลัก บนเส้นทางข้ามคาบสมุทร ห่างจากชายฝั่งทะเลประมาณ ๗๐ กิโลเมตร เรือเดินทะเลสามารถเดินทางเข้าออกตามแม่น้ำตะนาวศรี และจอดเทียบท่าได้ที่หน้าเมือง

เมืองตะนาวศรีมีความสำคัญเป็นเมืองท่าค้าขาย มีกำแพงเมือง-คูเมืองป้องกันและกำลัทหารคุ้มครองเส้นทางข้ามคาบสมุทร และเป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญติดต่อกับประเทศในยุโรป ซึ่งทำความเจริญรุ่งเรืองให้แก่พระนครศรีอยุธยา จากเอกสารประชุมพงศาวดารภาคที่ 49 (2474 : 28-50) ระบุไว้ว่า ในจดหมายเหตุของมองซิเอร์เซเบเรต์ ราชทูตฝรั่งเศส ที่เดินทางเข้ามาเจริญพระราชไมตรี ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ว่า “ใน พ.ศ. 2230 มองซิเอร์เซเบเรต์ ล่องเรือจากลพบุรี ผ่านกรุงศรีอยุธยา บางกอก ท่าจีน แม่กลอง เข้ามาตามแม่น้ำเพชรบุรี เมื่อถึงเมืองแล้วเดินทางบกไปทางชะอำ เมืองปราณ เมืองกุย บาฮีรอน (สันนิษฐานน่าจะหมายถึง “บางนางรม”) จากนั้นเดินทางผ่าเชรา (จากข้อสันนิษฐานน่าจะหมายถึง “ด่านสิงขร”) ไปตะนาวศรี และล่องเรือตามแม่น้ำไปถึงเมืองมะริด เป็นเวลา 14 วัน”

จนถึง พ.ศ. 2302 พระเจ้าอลองพญาภษัตริย์พม่าได้ยกทัพลงมาทางใต้เข้ายึดเมืองทะวาย เมืองมะริด และเมืองตะนาวศรี และได้ใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรเดินทัพผ่านช่องสิงขรมายังฝั่งทะเลอ่าวไทยที่บริเวณอ่าวหัวขาว (ห่างจากอ่าวประจวบคีรีขันธ์ไปทางเหนือประมาณ 10 กิโลเมตร) ซึ่งเป็นทางเดินระหว่างภูเขากับทะเล แต่ได้ถูกทหารกองกำลังอาหมาด โดยการนำของขุนรองปลัดชู (ชาววิเศษชัยชาญ) จำนวน 400 คน เข้าซุ่มโจมตีสร้างความเสียหายแก่กองทัพพม่าหลายครั้งหลายครา แต่ด้วยกำลังที่น้อยกว่าได้ถูกกองทัพพม่าโอบล้อมต้อนตกทะเล และถูกฆ่าตายจนหมดสิ้น นับเป็นวีรกรรมไทยรบพม่าที่สำคัญครั้งหนึ่งเพื่อรักษาแผ่นดินคาบสมุทรแห่งนี้ให้คงไว้เป็นของไทย

หนังสือจากห้วงอวกาศฯ อธิบายว่า ในครั้งนั้นเป็นช่วงเวลาที่ความเจริญของไทยเริ่มถดถอยจนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าทำลายใน พ.ศ.2310 แต่ต่อมาได้สร้างความเข้มแข็งใหม่จนสามารถขับไล่พม่าออกไปจากผืนแผ่นดินไทย ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และสมัยตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ปี พ.ศ.2336 กองทัพของสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทได้เดินทัพผ่านด่านสิงขร ไปตั้งทัพต่อเรือรบที่ริมฝั่งทะเลเมืองมะริด เพื่อไปตีเมืองมะละตะมะ และเมืองย่างกุ้งตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่การศึกไม่สำเร็จ (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดประจวบคีรีขันธ์, 2525 : 14-29) และในช่วงเหตุการณ์ล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกได้เข้ายึดดินแดนต่างๆ ในบริเวณคาบสมุทรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยอังกฤษเข้าครอบครองมาเลเซียและพม่า ส่วนฝรั่งเศสเข้าครอบครองลาว เขมร และเวียดนาม คงเหลือประเทศไทยที่ยังสามารถรักษาความเป็นอธิปไตยไว้ได้ การสูญเสียอำนาจทางการเมืองของคนในท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในดินแดนคาบสมุทรแห่งนี้ ส่งผลให้เส้นทางข้ามคาบสมุทรต้องปิดตัวลงแต่ครั้งนั้น จนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อกองทัพญี่ปุ่นยกคนขึ้นบกเข้ายึดเมืองประจวบคีรีขันธ์ เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ.2485 และเกิด “วีรกรรมอ่าวมะนาว” หลังจากนั้นญี่ปุ่นได้สร้างถนนยุทธศาสตร์ข้ามคาบสมุทรช่องสิงขรจากฝั่งอ่าวไทย ที่เมืองประจวบคีรีขันธ์ไปยังฝั่งทะเลอันดามันที่เมืองมะริด เป็นช่องทางลำเลียงกองกำลังทหารและอาวุธยุทธสัณการะของกองทัพญี่ปุ่น ไปยังฝั่งมหาสมุทรอินเดีย ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เส้นทางข้ามคาบสมุทรนี้ก็ปิดตัวลงอีกตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

แคบที่สุดในสยาม

ปัจจุบัน “ด่านสิงขร” เป็นที่รู้จักของคนไทย เนื่องจากมีการสำรวจพบว่า เป็นจุดที่แคบที่สุดของประเทศไทย ซึ่งวัดจากชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ถึงเขตพรมแดนสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ประมาณ 12 กิโลเมตร (จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, 2528 : 13-14)

ถึงแม้ว่า “ด่านสิงขร” ในปัจจุบัน จะไม่ได้ใช้เป็นช่องทางในการเดินทัพเช่นสมัยก่อน แต่ยังคงมีความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ การค้าขายกับสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา และเป็นจุดท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์

5.2.5 เหมืองทองบางสะพาน

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ (2540 : 54) ได้รวบรวมข้อมูลและอธิบายถึงเหมืองทองบางสะพาน ไว้ว่า แหล่งทองคำขนาดใหญ่ในประเทศไทย มีการค้นพบและบันทึกไว้ในพงศาวดารเป็นหลักฐานครั้งแรกในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 กล่าวไว้ว่า ในพุทธศักราช 2290 พระกุญบุรีมีใบบอกไปยังกรุงศรีอยุธยา กราบทูลว่า “...มีแร่ทองคำเกิดขึ้นที่ตำบลบางสะพาน แขวงกุญบุรี...” ซึ่งตรงกับปีพุทธศักราช 2290 เรียกว่า “ทองคำบางสะพาน” อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเรียกมาเป็นแหล่งแร่ทองคำ “ปาร์ออน” ได้ทำการขุดค้นหาทองคำอย่างจริงจัง

จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (2528 : 150) ได้มีข้อความระบุนามถึงเหมืองทองบางสะพานไว้ว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่ค่ายหลวงบ้านห้วยกอ ก็ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานทองคำบางสะพานให้แก่คณะผู้แทนชาวต่างประเทศที่ร่วมเข้าเฝ้าด้วยเช่นกัน (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, อ้างถึงใน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดประจวบคีรีขันธ์, 2559 : 126) มีหลักฐานที่ปรากฏตามรายงานเมื่อปี พ.ศ. 2488 ของคณะสำรวจ กองการเหมืองแร่ หرمทรัพย์ากร ที่ยืนยันให้ทราบว่าทองบางสะพานเป็นทองเนื้อดีที่สุดในประเทศไทย ตอนหนึ่งว่า “...แร่ทองที่มีชื่อเสียงว่าเป็นทองที่มีความบริสุทธิ์มากที่สุดในประเทศไทย ทองที่เป็นธรรมชาติ เห็นเป็น Nuggets (ทองที่ขุดได้โดยไม่ต้องถลุง) อย่างชัดเจน ที่เป็นเกล็ดละเอียดไม่ค่อยมี บางตอนปนแร่ดีบุกอยู่เล็กน้อย ทองที่เป็นเม็ดส่วนใหญ่จะกลม บริเวณทำทองเคยทำแถวบริเวณบ้านปาร์ออน แล้วก็ขึ้นเหนือไปตรงแยกลำจังหัน ต้นกำเนิดของทองไม่ได้มาจากสายแร่ควอทซ์ แต่มาจากชั้นหินกรวด ความสมบูรณ์ของแร่ขึ้นอยู่กับจำนวนที่มีสะสมในระหว่างชั้นหินนั้นๆ และชั้นบนมันก็คดโค้งไปมาแนวตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงใต้ ความสมบูรณ์ของแร่ เชื่อว่าการทำเหมืองแร่โดยชาวบ้านอยู่อย่างนี้ คงจะทำได้ต่อไปอีกหลายสิบปี ส่วนบริษัทฝรั่งที่เล็กน้อย คาดว่าเข้าอาจมุ่งไปหาสายแร่ควอทซ์เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งความเป็นจริงแล้วไม่มีเลยในชั้นหินกรวด และพยายามติดตามอาจสำเร็จได้...”

ในปัจจุบัน แหล่งต้นพบทองคำบางสะพานที่ลือนาม ถึงแม้ว่าแร่ทองคำในพื้นที่จะเริ่มหมดลงไปตามสภาพธรรมชาติที่ชาวบ้านขุดค้นนำมาใช้ประโยชน์ สร้างเงินสร้างรายได้แก่ท้องถิ่นสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาเครือข่ายการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์โดยใช้กระบวนการ 1S2C ของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องและนำเสนอที่น่าสนใจดังนี้

6.1 งานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่าย

นุชนาฏ จันทร์วิเศษ (2543 ; อ้างถึงใน พชรินทร์ จันทาพูน, 2555 : 72) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษาชุมชนคุชตุทะเลสาบสงขลา ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการเกิดเครือข่ายเริ่มจากการเกิดกลุ่มองค์กร แล้วเชื่อมโยงไปยังกลุ่มต่างๆ จากภายนอก ให้มีการทำงานเป็นเครือข่ายกันโดยมีเป้าหมายร่วมกัน กระบวนการที่เกิดขึ้นอาศัยปัจจัยเงื่อนไขภายในชุมชนที่ก่อให้เกิดการรวมตัวกันในการแก้ปัญหาของชุมชนในระดับหนึ่งก่อน ซึ่งประกอบด้วย การมีจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนจากการเกิดภาวะวิกฤตร่วมกัน การมีผู้นำที่หลากหลายและเข้มแข็ง การมีโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบ การมีองค์การชุมชนที่มีองค์ประกอบของผู้คนที่หลากหลายมีศักยภาพในการทำงาน ช่องทางการสื่อสารภายในชุมชนที่หลากหลาย และเอื้อให้คนได้มารวมกันพบปะแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ เหล่านี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ในการผลักดันให้เกิดการเชื่อมต่อกับกลุ่มต่างๆ ให้เข้ามามีทำงานเป็นเครือข่ายในการจัดการดูแลร่วมกัน

ประครอง จันทอง (2546 : บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาครูเครือข่ายด้านการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญของโรงเรียนโยธินวิทยาสุราษฎร์ธานี อำเภอเมืองฯ จังหวัดยโสธร ซึ่งการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาครูเครือข่ายด้านการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ดำเนินการโดยใช้การอบรมเชิงปฏิบัติการ การประชุมปฏิบัติการ และการนิเทศแบบกัลยาณมิตร โดยครูแกนนำ ตามขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้สมัครใจเข้าร่วมศึกษาค้นคว้าประกอบด้วย ผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ ครูแกนนำ 5 คน ครูเครือข่าย 15 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบบันทึกการสังเกตการสอนของครูเครือข่าย แบบสัมภาษณ์ครูเครือข่าย แบบสัมภาษณ์นักเรียน การตรวจสอบคุณภาพข้อมูลใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบหลายมิติ (Triangulation) การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาค้นคว้าปรากฏดังนี้

ก่อนการพัฒนาพบว่า ครูเครือข่ายไม่มีความรู้ความเข้าใจในการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดอย่างเป็นระบบ และคิดอย่างมีวิจารณญาณ วิเคราะห์หลักสูตรไม่เป็นจัดทำแผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญไม่ได้ ขาดเทคนิคในการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ไม่เข้าใจในวิธีการวัดผลการเรียนรู้ของผู้เรียนตามสภาพจริง ขาดเทคนิคในการพัฒนาสื่อการเรียนการสอนการแก้ปัญหาการเรียนรู้ของผู้เรียน และครูเครือข่ายไม่ค่อยสนใจในการพัฒนาตนเอง หลังจากที่ได้จัดการอบรมเชิงปฏิบัติการ การประชุมปฏิบัติการ การนิเทศแบบกัลยาณมิตร ตามขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการทำให้มีการเปลี่ยนแปลง 3 ด้าน คือ

1. ด้านหลักสูตรครูเครือข่ายมีความรู้ ความเข้าใจในการวิเคราะห์หลักสูตร สามารถเขียนแผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สามารถวางแผนการวัดผลและประเมินผลตามสภาพจริง

วัดผลและประเมินผลอย่างหลากหลายวิธี เช่น การสังเกตขณะผู้เรียนปฏิบัติงานความสามารถในการแก้ปัญหาตามสถานการณ์ที่สร้างขึ้น การพิจารณาจากการบันทึกของผู้เรียนและผู้เกี่ยวข้องกับผู้เรียนในเรื่องต่างๆ สามารถผลิตสื่อและใช้สื่อเหมาะสมกับเนื้อหาวิชา และวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับผู้เรียน และกิจกรรมส่งผลให้ผู้เรียนสนใจการเรียนใฝ่รู้ใฝ่เรียนมากยิ่งขึ้น

2. ด้านจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ครูเครือข่ายสามารถวางแผนการจัดการเรียนรู้ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การเรียนการสอน ใช้กิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลายเหมาะสมกับธรรมชาติวิชานั้นๆ โดยใช้วิธีการสอนแบบบูรณาการ วิธีสอนแบบสอบถาม วิธีสอนที่ใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ วิธีสอนที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนใฝ่รู้ใฝ่เรียน และมีความสุข

3. ด้านการแก้ปัญหาของผู้เรียนและการพัฒนาตนเอง ครูเครือข่ายมีความตั้งใจและต้องการที่จะพัฒนาตนเองมากขึ้น มีการสมัครเพื่อรับการประเมินเป็นครูแกนนำ เอาใจใส่ในความแตกต่างโดยวิธีการเรียนรู้ศักยภาพของผู้เรียนที่แตกต่างกัน และหลากหลายในทางพหุปัญญาสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมและทันท่วงที

การศึกษาและพัฒนาครูเครือข่ายในครั้งนี้ ทำให้ครูเครือข่ายมีความรู้ความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญได้ดียิ่งขึ้น

พนมพร เผ่าเจริญ และคณะ (2549 : 50-52) ศึกษาการพัฒนากระบวนการเครือข่ายการพัฒนาครูด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมในชั้นเรียนที่ช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้โดยการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง สำหรับโรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดนครสวรรค์ โดยใช้การวิจัยแบบหลายวิธี (Multi-Method Approach) ทั้งวิธีการเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครสวรรค์ เขต 1 จำนวน 3 แห่ง ครู 28 คน มีจุดมุ่งหมายของการวิจัยเพื่อ 1. ศึกษาสภาพและปัญหาด้านการจัดการเรียนรู้ของครูในโรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดนครสวรรค์ 2. พัฒนากระบวนการเครือข่ายการพัฒนาครูด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมในชั้นเรียนที่ช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้โดยการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง สำหรับโรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดนครสวรรค์ และ 3. ศึกษาเจตคติของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการเครือข่ายการพัฒนาครู ดำเนินการวิจัยใน 3 ระยะ คือ การสร้างทีมงานนักวิจัยและการสำรวจสภาพปัญหาการพัฒนากระบวนการเครือข่าย และการศึกษาเจตคติ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสำรวจ CLES และแบบสำรวจเจตคติของครูที่มีต่อระบบเครือข่ายการพัฒนาครู ผลการวิจัยพบว่า

1. โรงเรียนขนาดเล็กเป็นโรงเรียนที่อยู่ในชนบท ทрудโทรม เนื่องจากขาดการดูแลรักษา ขาดห้องปฏิบัติการและสนามกีฬา ขาดครูและงบประมาณสนับสนุน คนในชุมชนมีฐานะยากจน ไม่อาจช่วยเหลือโรงเรียนได้เต็มที่ ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้มี 3 ด้าน คือ ด้านผู้เรียน ด้านครู และด้านสื่อการเรียนการสอน

2. กระบวนการเครือข่ายการพัฒนาครู ประกอบด้วยขั้นตอน 3 ขั้นตอน คือ การสร้างทีมงานของโรงเรียน การดำเนินการพัฒนาครู การจัดประชุมเสนอผลงานของครูทั้งโรงเรียน

3. ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการเครือข่ายพัฒนาครูครั้งนี้มีความพึงพอใจในกระบวนการดังกล่าว

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้คือ มหาวิทยาลัยและสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ควรมีการประยุกต์ใช้กระบวนการเครือข่ายการพัฒนาครูในการพัฒนาครูในด้านการจัดการเรียนรู้และด้านต่างๆ ให้มากขึ้น

สุวิมล โพธิ์กลิ่น (2549 : บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนา รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานขนาดเล็ก มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานขนาดเล็ก ขั้นตอนการวิจัยมี 4 ขั้นตอน ดังนี้ คือ 1) การศึกษาองค์ประกอบของรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานขนาดเล็ก โดยการศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษา 175 คน และครูวิชาการ 175 คน 2) การสร้างรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ โดยการตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้โดยผู้เชี่ยวชาญ 5 คน และผู้บริหารและครูวิชาการ 22 คน รวม 27 คน 3) การทดลองใช้รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีคุณลักษณะตามเกณฑ์ จำนวน 5 แห่ง และ 4) การประเมินการใช้รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ โดยพิจารณาจากความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาและครูในสถานศึกษาที่ทำการทดลองรูปแบบจำนวน 15 คน ผลการวิจัยพบว่า

1. รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานขนาดเล็ก ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก และ 33 องค์ประกอบย่อย ดังต่อไปนี้ องค์ประกอบหลักที่ 1 คือ ส่วนประกอบที่สำคัญของเครือข่ายความร่วมมือประกอบด้วย แกนนำ / ผู้นำเครือข่าย สมาชิกเครือข่าย บทบาทหน้าที่ / ภาระหน้าที่ การมีส่วนร่วมของสมาชิก การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน การติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน องค์ประกอบหลักที่ 2 คือ ขอบข่ายและภารกิจงานด้านวิชาการ ประกอบด้วย การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การประเมินผลและการเทียบโอนผลการเรียนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาอื่น การจัดหาและพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา การนิเทศการศึกษา และการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา องค์ประกอบหลักที่ 3 คือ กระบวนการปฏิบัติงานของเครือข่าย ประกอบด้วย การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและปัญหา การระบุจุดหมายหรือเป้าหมาย การจัดทำแผนกลยุทธ์ การประเมินผล และการรายงานผล องค์ประกอบหลักที่ 4 คือ คุณลักษณะที่ดีของแกนนำ ประกอบด้วย มีบุคลิกภาพ กระตือรือร้นในการทำงาน มีความคิดสร้างสรรค์ ควบคุมอารมณ์ได้ดี มีความรับผิดชอบ และมีความมุ่งมั่นในการทำงานให้สำเร็จ องค์ประกอบหลักที่ 5 คือ เทคนิควิธีการพัฒนาสมาชิกเครือข่าย ประกอบด้วย การบรรยาย การอภิปราย การสัมมนา การระดมสมอง การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการปฏิบัติจริง

2. ผลการประเมินรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานขนาดเล็ก พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทั้ง 5 องค์ประกอบ และ 33 องค์ประกอบย่อย ที่พัฒนาขึ้นมีความเป็นไปได้ของการนำรูปแบบไปใช้ในสถานการณ์จริงอยู่ในระดับมาก มีประโยชน์มากในการดำเนินงานวิชาการของสถานศึกษา และมีความเหมาะสมมากในการนำไปปฏิบัติ

สันติภาพ ไกรกิจราษฎร์ (2550 : บทคัดย่อ) ศึกษาแนวทางการบริหารจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน อำเภอเมืองเชียงราย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ และศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนระบบบริหารจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ในขอบข่ายกระบวนการบริหารงานคุณภาพ 4 ด้าน คือ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบผลการปฏิบัติ การแก้ปัญหา ข้อบกพร่อง และด้านปัจจัยหลัก 4 ด้าน คือ บุคลากร งบประมาณ การบริหารจัดการ และทรัพยากร

ศิริพร ตันติยมาศ (2551 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารเครือข่ายโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผล สังกัดกรุงเทพมหานคร วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อทราบ 1) องค์ประกอบของการบริหารเครือข่ายโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม สังกัดกรุงเทพมหานคร 2) ระดับของประสิทธิผลของการบริหารเครือข่ายโรงเรียน สังกัดกรุงเทพมหานคร และ 3) รูปแบบการบริหารเครือข่ายโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผล สังกัดกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของการบริหารเครือข่ายโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม สังกัดกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย 8 องค์ประกอบ คือ 1) กิจกรรมที่ทำร่วมกัน 2) การใช้เทคโนโลยี 3) ทักษะด้านภาวะผู้นำ 4) ผู้นำเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วม 5) การติดต่อสื่อสาร 6) การมีส่วนร่วมของสมาชิก 7) องค์การ (เครือข่ายโรงเรียน) แบบมีส่วนร่วม 8) บรรยากาศการมีส่วนร่วม ส่วนระดับของประสิทธิผลการบริหารเครือข่ายโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานครอยู่ในระดับมาก และรูปแบบการบริหารเครือข่ายโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผล สังกัดกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย องค์ประกอบด้านการบริหารเครือข่ายโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม 8 องค์ประกอบ ซึ่งมีความเหมาะสม ถูกต้อง เป็นไปได้ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์สอดคล้องกับกรอบแนวคิดของการวิจัย

รัตติกกร ผรณสุวรรณ (2552 : บทคัดย่อ) ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษากับหน่วยงานเครือข่าย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาครู และบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษากับหน่วยงานเครือข่าย 2) พัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาครู และบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษากับหน่วยงานในเครือข่ายซึ่งประกอบด้วย องค์การและโครงสร้าง เป้าหมายและวัตถุประสงค์ และกิจกรรมการมีส่วนร่วม 3) เพื่อนำเสนอกลยุทธ์การขับเคลื่อนรูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา กับหน่วยงานเครือข่ายสู่การปฏิบัติ การวิจัยใช้หลักของการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ดำเนินการใน 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษากับหน่วยงานเครือข่าย โดยใช้แบบสอบถาม ระยะที่ 2 การศึกษาตัวอย่างการปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice) การตรวจสอบและพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษากับหน่วยงานเครือข่าย โดยใช้แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม และการสนทนากลุ่ม ระยะที่ 3 การนำเสนอกลยุทธ์การขับเคลื่อนรูปแบบการมีส่วนร่วม เพื่อการ

พัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันผลิตครูคณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษากับหน่วยงานเครือข่ายสู่การปฏิบัติ โดยการสนทนากลุ่ม ผลการดำเนินงานพบว่า 1. สภาพปัญหาและความต้องการการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษากับหน่วยงานเครือข่ายได้แก่ สภาพและปัญหาการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษากับหน่วยงานเครือข่ายทั้ง 3 หน่วยงานอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนความต้องการการมีส่วนร่วมของทั้ง 3 หน่วยงานอยู่ในระดับมาก 2. การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษากับหน่วยงานเครือข่าย ประกอบด้วย 1) หลักการและเหตุผล 2) แนวคิดพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบ 3) เป้าหมายการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา 4) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ 5) ระดับการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา (1) ระดับประสานงานหน่วยงานเครือข่าย (2) ระดับปฏิบัติการในแต่ละระดับมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ องค์กรและโครงสร้าง เป้าหมายและวัตถุประสงค์ และกิจกรรมการมีส่วนร่วม 6 ด้าน คือ การกำหนดความสำคัญของปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การได้รับประโยชน์ การติดตามและประเมินผล และ 3. กลยุทธ์การขับเคลื่อนรูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษากับหน่วยงานเครือข่ายสู่การปฏิบัติประกอบด้วย 1) บทนำ 2) การนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ ได้แก่ (1) การกำหนดแนวทางการปฏิบัติงาน (2) การกำหนดแผนและการจัดสรรทรัพยากร (3) การปรับปรุงระบบและพัฒนามูลฐาน (4) การรวมพลัง 3) ปัจจัยความสำเร็จในการนำรูปแบบสู่การปฏิบัติ 4) มาตรการเร่งด่วนสำคัญในการขับเคลื่อนรูปแบบสู่การปฏิบัติ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้คือ 1) ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ ประกอบด้วยข้อเสนอแนะสำหรับสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาหน่วยงานเครือข่ายระดับปฏิบัติการ หน่วยงานที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบในการพัฒนาครู และบุคลากรทางการศึกษา ในการนำรูปแบบที่ได้จากการวิจัยนี้ไปใช้ 2) ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป ได้แก่ การวิจัยเพื่อติดตามและประเมินผลหน่วยงานเครือข่าย 3 หน่วยงานที่นำรูปแบบไปใช้ การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาครู และบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษากับหน่วยงานเครือข่ายในสังกัดอื่นหน่วยงานเครือข่าย แต่ละหน่วยงานควรวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาครู และบุคลากรทางการศึกษากับหน่วยงานเครือข่ายในแต่ละสังกัด

นัยนา อรรถนารถ (2552 ; อ้างถึงใน ชูติมา สัจจามันท์, 2560 : 25) งานวิจัยเครือข่ายความร่วมมือในวงการห้องสมุดและในกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน เรื่อง พัฒนารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือระหว่างห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยและในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กรณีศึกษาในจังหวัดเลยและในเวียงจันทน์ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในประเทศไทย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวประกอบด้วย ผู้บริหาร บรรณารักษ์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด ผู้ใช้บริการและผู้เกี่ยวข้อง เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยการสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่ม การประชุมระดมความคิดเห็นแบบมีส่วนร่วม และแบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า การทำงานแบบหุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์ เป็นแนวปฏิบัติที่ดีประการหนึ่งในการพัฒนาความเป็นสากลของสถาบันการศึกษา

วิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ และยุทธศาสตร์การพัฒนาความเป็นสากลของสถาบันการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ ครอบคลุมยุทธศาสตร์หลักประกอบด้วย เครือข่ายและหุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์ การย้ายถิ่น การแลกเปลี่ยนการซึมซับและความยืดหยุ่น และยุทธศาสตร์ระดับสถาบัน จำแนกเป็นสี่ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการด้านการจัดการศึกษา ด้านการวิจัย และด้านการบริการทางวิชาการ โดยแต่ละด้านมีรายการยุทธศาสตร์ภายในกรอบแนวคิด “สร้างอัตลักษณ์” และบริบทของสถาบัน

ภาติ ขุนนท (2552 : บทคัดย่อ) ทำการศึกษาแนวทางการบริหารงานแนะแนวโดยการสร้างเครือข่ายของสถานศึกษาสังกัดอาชีวศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการเหมาะสมและความเป็นไปได้ ของแนวทางการบริหารงานแนะแนว โดยการสร้างเครือข่ายของสถานศึกษาสังกัดอาชีวศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารงานแนะแนว ผู้บริหารสถานศึกษา หัวหน้างานแนะแนวและจัดหางาน ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการบริหารงานแนะแนวโดยการสร้างเครือข่ายของสถานศึกษาสังกัดอาชีวศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีความเหมาะสมและเป็นไปได้ ประกอบด้วย 5 งาน ได้แก่ งานศึกษารวบรวมข้อมูล งานสารสนเทศ งานให้คำปรึกษา งานส่งเสริมพัฒนาให้ความช่วยเหลือ และงานติดตามประเมินผล

พิสิฐ เทพไกรวัล (2554 : 292-303) ได้ศึกษาการพัฒนารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อคุณภาพการจัดการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ผลการวิจัย พบว่ารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อคุณภาพการจัดการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ประกอบด้วยกระบวนการสร้างเครือข่าย 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย 2) ขั้นประสานหน่วยงาน/องค์กรเครือข่าย 3) ขั้นสร้างพันธมิตรสัญญาร่วมกัน 4) ขั้นบริหารจัดการเครือข่าย 5) ขั้นพัฒนาความสัมพันธ์ และ 6) ขั้นรักษาความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ส่วนองค์ประกอบของเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อคุณภาพการจัดการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ได้แก่ 1. ลักษณะหรือกิจกรรมสำคัญที่เสริมประสิทธิภาพการดำเนินงานของเครือข่าย 2. ขอบข่ายและภารกิจการบริหารจัดการสถานศึกษา 3. เทคนิควิธีการพัฒนาสมาชิกเครือข่าย 4. กระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) ของเครือข่าย 5. คุณลักษณะที่ดีของผู้นำเครือข่าย และ 6. การปฏิบัติงานของเครือข่ายและการสะท้อนผล ผลการทดลองใช้รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อคุณภาพการจัดการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก พบว่า กลุ่มบุคคล หน่วยงาน/องค์กรที่สมัครใจรวมกลุ่มเครือข่ายความร่วมมือ ได้แก่ กลุ่มผู้ปกครองนักเรียน กลุ่มผู้นำชุมชน สถาบันทางศาสนา สถาบันอุดมศึกษา กลุ่มศิษย์เก่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงพยาบาลชุมชน สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยได้ดำเนินการตามกระบวนการปฏิบัติงานของเครือข่าย ตั้งแต่การวิเคราะห์บริบทเพื่อทราบจุดแข็ง และจุดที่ควรพัฒนาของการดำเนินงานด้านวิชาการด้านงบประมาณ ด้านบุคคล และด้านบริหารทั่วไป แล้วสรุปรวมจุดแข็ง และจุดที่ควรพัฒนาของการดำเนินงานแต่ละด้านเพื่อกำหนดเป้าหมายในการทำงาน มีการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์และจัดทำแผนพัฒนาร่วมกัน มีโครงการเกิดขึ้นหลายโครงการในโรงเรียน ทั้ง 2 แห่ง การดำเนินงานตามโครงการเสร็จสิ้นในหนึ่งปีการศึกษา ผลการประเมินโครงการ พบว่า ส่งผลต่อ

การเปลี่ยนแปลงการบริหารงานด้านวิชาการ งบประมาณ บุคคลและบริหารทั่วไป และส่งผลกระทบต่อนักเรียนตามขอบข่ายที่คาดหวังสูงกว่าปีที่ผ่านมา

เกสรี ลัดเลีย (2557 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาที่ส่งเสริมคุณภาพศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการวิจัย พบว่า 1) สภาพของเครือข่าย คือ ประกอบด้วย ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 2-7 ศูนย์ พบร่องรอยของการดำเนินการด้านยุทธศาสตร์ การกำหนดโครงสร้างการดำเนินกิจกรรม ระบบสารสนเทศการพัฒนาบุคลากรและการมีส่วนร่วมของเครือข่าย และมีปัญหา คือ ขาดองค์ความรู้ ขาดการมีส่วนร่วม และขาดการสนับสนุนจากผู้บริหาร 2) องค์ประกอบของเครือข่าย มี 4 องค์ประกอบ คือ การจัดการเครือข่าย กระบวนการดำเนินงานเครือข่าย ปัจจัยการขับเคลื่อนเครือข่าย และ ยุทธศาสตร์เครือข่าย และ 3) แนวปฏิบัติที่ดีในการพัฒนาเครือข่าย ประกอบด้วย 4 ส่วน คือ แนวทางการพัฒนาเครือข่าย กระบวนการพัฒนาเครือข่าย เงื่อนไขความสำเร็จเครือข่าย และ ข้อเสนอแนะการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาที่ส่งเสริมคุณภาพ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

สำหรับงานวิจัยต่างประเทศนั้นส่วนใหญ่มักจะเป็นงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษามากกว่าการวิจัยที่เกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งเสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ และคณะ (2545 ; อ้างถึงใน ถาวร เสงี่ยมยศ และคณะ, 2552 : 82-83) ได้นำเสนอไว้ดังนี้

1) Nadolny (1999) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของโรงเรียนในชนบทในมานิโตบา (Manitoba) ประเทศแคนาดา ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาบุคลากร โดยศึกษาจากครู 66 คน และผู้บริหาร 10 คน ผลการศึกษาแสดงว่าการสร้างเครือข่ายของครู (Teacher Network) ขยายตัวกว้างขึ้น และสามารถสนองความต้องการของครูได้เป็นอย่างดี ครูมีความพอใจกับเครือข่าย การสร้างเครือข่ายช่วยในการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติ ทำให้ครูได้ทราบกลยุทธ์ในการสอนแบบใหม่สามารถตอบสนองเป้าหมายการพัฒนาวิชาชีพของครู

2) David and Shields (1999) ได้ศึกษาเขตพื้นที่การศึกษา 7 แห่งตั้งอยู่ในเขตเมืองในสหรัฐอเมริกา ในประเด็นเกี่ยวกับการปฏิรูปอย่างเป็นระบบโดยใช้มาตรฐานเป็นฐาน ผลการศึกษาพบว่าสิ่งที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาครูประกอบด้วย 1. เขตพื้นที่การศึกษามีความมุ่งมั่นและมีจุดเน้นที่การเรียนรู้ของครูและคุณภาพการสอน 2. มีแนวคิดอย่างใหม่ในการพัฒนาบุคลากร โดยถือว่าการพัฒนาบุคลากรเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันในการทำงานของครู และ 3. กลยุทธ์ในการเรียนรู้ของครูควรเน้นที่การเรียนรู้เนื้อหาอย่างใหม่ ความรู้อย่างใหม่และวิธีการอย่างใหม่ ในชั้นเรียน โดยเรียนรู้จากเพื่อนครู การพัฒนาในสถานศึกษา และจากผู้บริหารสถานศึกษา

3) Burstein (2001) ได้ศึกษาเครือข่ายของครูในโรงเรียนประถมศึกษา 2 แห่ง ในเขตเมืองนครลอสแอนเจลิส โดยศึกษาครูใหม่ที่ทำการสอนมา 2 และ 3 ปี ด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ครูใหม่ เพื่อนครู ครูพี่เลี้ยง (Mentor) และครูใหญ่ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของเครือข่าย กลยุทธ์อย่างใหม่เป็นทางการที่ครูใหม่ใช้ในการสร้างเครือข่ายบทบาทของครูในการส่งเสริมเครือข่าย และบทบาทของเครือข่ายในวัฒนธรรมโรงเรียน

Norwich and Evans (2007 ; อ้างถึงใน ศิริพร ตันติยศ, 2551 : 112) ได้ศึกษาเรื่อง “เครือข่าย : ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนในการประชุมเกี่ยวกับ SEN (ความต้องการเป็นพิเศษด้านการศึกษา) ในโรงเรียนทั่วไป พบว่า การใช้วิธีการหลายๆ วิธีที่จะทำให้โรงเรียนร่วมมือกันในการให้ความช่วยเหลือพิเศษด้านการศึกษา ซึ่งทำให้สามารถอธิบายรูปแบบต่างๆ ในการให้ความร่วมมือ ได้ระบุปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์กับการจัดตั้งและการดำเนินงานในแต่ละปัจจัย และยังสามารถอธิบายผลที่ได้ที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยนั้นๆ ด้วย ทั้งในด้านบวกและด้านลบ จากการศึกษาได้นำเสนอหลักการเบื้องต้นที่มีความสำคัญ และส่งผลถึงการให้ความช่วยเหลือพิเศษทางด้านการศึกษา โดยความร่วมมือระหว่างโรงเรียนนั้นสัมฤทธิ์ผล ซึ่งก็เป็นสิ่งที่หวังกันว่า ผลที่ออกตามี่พรรณนาและเป็นสมมติฐานของการศึกษาครั้งนี้ จะมีประโยชน์แก่ผู้สนใจทั้งหลาย ในการพัฒนาและผดุงไว้ซึ่งความช่วยเหลือพิเศษด้านการศึกษา เขาเชื่อว่าผลการศึกษาที่มีความสำคัญมากในการให้ความช่วยเหลือพิเศษด้านการศึกษา ตามระบบของความร่วมมือนั้น เครือข่ายต่างๆ เกิดความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและการผสมผสานความคิด ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่มีความจำเป็นในสถานการณ์ปัจจุบันนี้สำคัญที่เขานำเสนอคือการสร้างเครือข่าย ซึ่งเข้าใจในรูปของความร่วมมือระหว่างโรงเรียนนั้น มีนัยสำคัญทางสถิติและองค์ประกอบเกิดขึ้นในเวลาที่เหมาะสม สำหรับการช่วยเหลือนักเรียนด้วยวิธีการ SEN (ความต้องการเป็นพิเศษด้านการศึกษา) อย่างไรก็ตามเราควรตระหนักไม่ใช่แค่ด้านศักยภาพในด้านบวก แต่ต้องคำนึงความเสี่ยงและข้อจำกัดของเครือข่าย นอกเหนือจากนั้นเราต้องระลึกเสมอว่า ยังมีวิธีอื่นๆ ที่สามารถสนับสนุนนักเรียนด้วยวิธี SEN (ความต้องการเป็นพิเศษด้านการศึกษา) เมื่อโรงเรียนเห็นพ้องที่จะร่วมมือกัน การสร้างเครือข่ายแสดงให้เห็นว่า เป็นวิธีที่มีความยืดหยุ่น เพื่อสนับสนุนนักเรียนด้วย SEN ณ ปัจจุบันที่มีความสับสนในองค์กร ยังมีให้เห็น

Norwich and Evans (2007 ; อ้างถึงใน ภัทรวรรณ นิลแก้ววรวิทย์, 2559 : 79) ได้ศึกษาเรื่อง เครือข่าย : ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนในการประชุมเกี่ยวกับความต้องการเป็นพิเศษด้านการศึกษาในโรงเรียนทั่วไป พบว่า มีหลากหลายวิธีการที่จะทำให้โรงเรียนร่วมมือกันในการให้ความช่วยเหลือเป็นพิเศษด้านการศึกษาโดยอธิบายในลักษณะของรูปแบบต่าง ๆ ที่ระบุปัจจัยที่สัมพันธ์กับการจัดตั้งและการดำเนินงานในแต่ละปัจจัย และยังสามารถอธิบายผลที่ได้ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจจัยนั้น ๆ ด้วย ทั้งในด้านบวกและด้านลบ การศึกษาครั้งนี้ได้นำเสนอหลักการเบื้องต้น ของความร่วมมือระหว่างโรงเรียนที่เกิดสัมฤทธิ์ผล ซึ่งจะมีประโยชน์ต่อผู้สนใจในการพัฒนาและผดุงไว้ ซึ่งความช่วยเหลือเป็นพิเศษทางด้านการศึกษา และส่งผลให้มีการตื่นตัวในการปรับโครงสร้างพื้นฐานในการให้บริการด้านการศึกษา โดยให้ความสำคัญกับระบบเครือข่ายความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและการผสมผสานความคิด ซึ่งมีความจำเป็นในสถานการณ์ปัจจุบัน นัยสำคัญที่นำเสนอ คือการสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่นัยสำคัญทางสถิติและองค์ประกอบที่เกิดขึ้นในเวลาอันเหมาะสม แต่ในขณะเดียวกันให้คำนึงถึงความเสี่ยงและข้อจำกัดของเครือข่ายที่อาจจะมีผลต่อศักยภาพในด้านลบ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แสดงให้เห็นว่าระบบเครือข่ายสามารถนำมาใช้การพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา ตลอดจนการจัดการศึกษาในประเด็นต่างๆ ได้และมีคุณภาพ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา โดยเฉพาะสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษานั้นๆ โดยต้องมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการคิดวิเคราะห์

ประทีป ยอดเกตุ (2550 : บทคัดย่อ) ศึกษาการพัฒนาชุดกิจกรรมการเรียนรู้วิชาภาษาไทยเพื่อส่งเสริมความสามารถในการคิดวิเคราะห์ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ผลการวิจัย พบว่า ชุดกิจกรรมการเรียนรู้วิชาภาษาไทย เพื่อส่งเสริมความสามารถในการคิดวิเคราะห์ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีประสิทธิภาพ 85.04/81.33 ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่เรียนโดยใช้ชุดกิจกรรมการเรียนรู้วิชาภาษาไทยหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

เบญจมาศ เทพบุตรดี (2550 : 104) ได้ศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนความสามารถในการคิดวิเคราะห์และความสามารถในการให้เหตุผลทางคณิตศาสตร์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ระหว่างการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานและการจัดการเรียนรู้แบบปกติ พบว่า นักเรียนกลุ่มที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้ปัญหาเป็นฐานมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนความสามารถในการคิดวิเคราะห์สูงกว่ากลุ่มที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบปกติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่มีความสามารถในการให้เหตุผลทางคณิตศาสตร์ไม่แตกต่างกัน

ฉันทนา กล้าสำโรง (2550 : 123) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ขั้นพื้นฐาน และความสามารถคิดวิเคราะห์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่เรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ด้วยกิจกรรมการเรียนรู้แบบ 4 MAT และการเรียนรู้แบบสืบเสาะหาความรู้ พบว่า คะแนนเฉลี่ยทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ก่อนเรียนและหลังเรียนแตกต่างกัน แต่การเรียนรู้ทั้งสองวิธีไม่แตกต่างกัน

สุธารพินค์ โนนศรี (2550 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการคิดวิเคราะห์และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาชีววิทยาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่ได้รับการสอนแบบสืบเสาะหาความรู้ พบว่า ด้านการคิดวิเคราะห์วิชาชีววิทยามีนักเรียนที่ผ่านเกณฑ์ที่กำหนดคือ ร้อยละ 75 คิดเป็นร้อยละ 76.19 ของจำนวนนักเรียนทั้งหมด ผ่านเกณฑ์ที่กำหนดไว้และด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาชีววิทยามีนักเรียนที่ผ่านเกณฑ์ที่กำหนดคือร้อยละ 75 คิดเป็นร้อยละ 80.95 ของจำนวนนักเรียนทั้งหมด ผ่านเกณฑ์ที่กำหนดไว้

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่าเทคนิคและวิธีการสอนที่นำมาใช้ในการพัฒนาการคิดนั้น มีหลากหลายวิธี โดยแต่ละวิธีสามารถพัฒนานักเรียนได้เป็นอย่างดีผลงานวิจัยจะเห็นว่านักเรียนที่ได้รับการสอนโดยมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมจะมีพัฒนาการด้านการคิดอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งนักเรียนยังมีเจตคติที่ดีต่อการเรียนและมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อบุคคลอื่น

6.3 งานวิจัยเกี่ยวกับวิธีการทางประวัติศาสตร์และการใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น

เยาวภา ประคองศิลป์ และศักดิ์สิทธิ์ หัสสินทร์ (2546 ; อ้างถึงใน สุตรัก แก้วรังับ, 2548 : 29) ได้วิจัยเรื่อง พฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนที่ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ : กรณีศึกษานักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีการศึกษา 2544 ผลการวิจัยพบว่า ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และการปฏิสัมพันธ์ ผู้เรียน ร้อยละ 84.61 มีส่วนร่วมในการเรียนค่อนข้างลึกซึ้ง เพราะเกิดจากความรู้ว่าวิธีการทางประวัติศาสตร์มีขั้นตอนและ

ระบบที่ชัดเจน เป็นการศึกษาด้วยตนเองที่ชัดเจน วิธีการทางประวัติศาสตร์ในระยะที่เป็นการฝึกปฏิบัติการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง ผู้เรียนมีการศึกษาค้นคว้าเป็นกลุ่ม มีการปรึกษาหารือ และร่วมกันคิดทุกขั้นตอน โดยเฉพาะการวิพากษ์หลักฐานและการตีความ ซึ่งได้รับผลพลอยได้ของการเรียนรู้ คือ ทักษะการวิเคราะห์ที่อยู่บนพื้นฐานของความรู้ที่มีเหตุผล และการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ผู้เรียนได้ทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ เป็นการแสวงหาความคิด หาคำตอบอย่างมีเหตุผล มีผลในประเด็นปัญหาที่ไม่มีคำตอบแน่นอนตายตัว และผู้แสวงหาคำตอบไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลทั้งหมดที่เกี่ยวข้องได้ ต้องอาศัยความสามารถในการแสดงเหตุผลรองรับเพื่อความเชื่อถือ ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ได้โดยการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ทักษะในการเลือกอ่านและรับข้อมูลข่าวสารอย่างรอบคอบ สามารถวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พบในชีวิตอย่างระมัดระวังและมีเหตุผล

เครือวัลย์ กาญจนคุหา (2548 ; อ้างถึงในพิสมัย เดิมสันเทียะ, 2555 : 64) ได้ศึกษาความสามารถในการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนที่ได้รับการสอนอ่านโดยใช้สื่อสิ่งพิมพ์ โรงเรียนวัดกุสุมาอำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน ผลการศึกษาพบว่า ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนที่ได้รับการสอนอ่านโดยใช้สื่อสิ่งพิมพ์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน โดยก่อนเรียนมีคะแนนเฉลี่ย 20.50 และหลังเรียนมีคะแนนเฉลี่ย 29.14 ส่วนความสามารถในการคิดวิเคราะห์ของนักเรียน จำแนกตามความสามารถในการคิดวิเคราะห์ทั้ง 4 ด้าน นักเรียนร้อยละ 57.14 มีความสามารถในการรวบรวมจำแนก แยกประเภทข้อมูลข่าวสาร มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ และจับใจความสำคัญของข้อมูลข่าวสารอยู่ในระดับดีนักเรียน ร้อยละ 78.57 มีความสามารถในการประเมินและแก้ปัญหาในสถานการณ์ต่างๆ จากสื่อสิ่งพิมพ์อยู่ในระดับดี และนักเรียนร้อยละ 50.00 มีความสามารถในการประยุกต์และนำไปใช้อยู่ในระดับดีและพอใช้เท่ากัน

ชุตินา ศิริวงศ์ (2551 : 83-90) ได้วิจัย เรื่อง การจัดการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสามบ่อวิทยา อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา ผลการวิจัยพบว่า แผนการจัดการเรียนรู้ที่สร้างขึ้นมีความเหมาะสม สอดคล้องกับหมวด 4 แนวการจัดการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ.2545 และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนหลังการจัดการเรียนรู้ โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว สูงกว่าก่อนเรียนมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

บรรยง สิมหาบุตร (2556 : 78-79) ได้วิจัย เรื่อง การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่สอนโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์กับวิธีการสอนแบบบรรยาย เรื่องมรดกล้ำค่าของภูมิปัญญาอีสาน สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ผลการวิจัย พบว่า 1) นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่เรียนเรื่องมรดกล้ำค่าของภูมิปัญญาอีสานด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 2) นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่เรียนเรื่องมรดกล้ำค่าของภูมิปัญญาอีสานด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่านักเรียนที่เรียนด้วยวิธีการสอนแบบบรรยายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นนั้น ซึ่งพิศมัย เดิมสันเทียะ (2555 : 62-63) ได้นำเสนอไว้ดังนี้

1) นิสมณี พิทักษ์ และปิยะวรรณ ศรีสุรักษ์ (2540) ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนา รูปแบบการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่มุ่งพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้น ประถมศึกษา โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งผู้ปกครองและนักเรียนเห็นด้วยกับวิธีการนำแหล่งเรียนรู้ ในชุมชนมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และต้องการมีส่วนร่วมในการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

2) ฐาปกรณ์ วิแสง (2548) ได้พัฒนาหน่วยการเรียนรู้เรื่อง แหล่งเรียนรู้ในเขต อุทยานแห่งชาติภูเก้า ตามแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สำหรับนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหน่วยการเรียนรู้ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และ ความคิดเห็นของนักเรียนและครู ผลปรากฏว่า การพัฒนาหน่วยการเรียนรู้ต้องมีการดำเนินการ ต่อเนื่องสัมพันธ์กันและอาศัยความร่วมมือจากท้องถิ่นชุมชน หน่วยการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นมีเนื้อหาที่ สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันของนักเรียน นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลาย นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนผ่านเกณฑ์ที่กำหนดร้อยละ 80/80 นักเรียนและครูมีความคิดเห็นต่อการจัดกิจกรรม การเรียนรู้อยู่ในระดับมาก

3) มาลีรัฐ สมภาร (2550) ได้ทำการวิจัยเพื่อการพัฒนาสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น เรื่อง สมุนไพร โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในหมู่บ้านทรัพย์สมบูรณ์ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ช่วงชั้นที่ 2 พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ของนักเรียนที่ได้เรียนรู้จากกิจกรรมตามสาระการเรียนรู้ เรื่อง สมุนไพร นักเรียนจำนวน ร้อยละ 83.33 มีคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเฉลี่ยร้อยละ 92.89 ของคะแนนเต็ม ซึ่งผ่านเกณฑ์ที่ กำหนดไว้ 80/70 ตามที่กำหนดไว้ และจากการสังเกตพฤติกรรมการเรียนของนักเรียน พบว่า นักเรียนมีความสนใจและต้องการเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นของตนเอง ส่งผลให้มีความรู้ความเข้าใจ รัก ภาคภูมิใจ และเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง มีทัศนคติที่ดีต่อกิจกรรม การเรียนรู้ที่ปฏิบัติ มีความสุขในการเรียน กระตือรือร้นในการทำกิจกรรมเรียนรู้รวดเร็ว สามารถสร้าง องค์ความรู้ด้วยตนเอง เนื่องจากได้เรียนในเรื่องที่ใกล้ตัว สอดคล้องกับชีวิตจริง และสามารถนำไปใช้ ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งทำให้โรงเรียนมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนเนื่องจาก ได้ร่วมจัดกิจกรรมของโรงเรียน นักเรียนได้รับประสบการณ์ในการเรียนรู้ที่แปลกใหม่ มีความรับผิดชอบ ช่วยเหลือกัน ส่งผลให้พฤติกรรมการทำงานกลุ่มของนักเรียนมีคะแนนเฉลี่ย อยู่ในระดับดีและมีการ พัฒนาขึ้นตามลำดับ

ศศิพัชร จำปา (2559 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์เพื่อส่งเสริมกระบวนการคิดทางประวัติศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้แหล่งเรียนรู้ทาง ประวัติศาสตร์ ฯ มีชื่อว่า SSAS Model มี 4 องค์ประกอบ คือ หลักการ วัตถุประสงค์ กระบวนการ จัดการเรียนรู้ และเงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้ ซึ่งกระบวนการจัดการเรียนรู้ มี 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย ขั้นที่ 1 การศึกษาข้อมูลท้องถิ่นเพื่อวิเคราะห์และกำหนดประเด็นคำถามทางประวัติศาสตร์ (Study Local History Data and Historical Issue Analysis Question) ขั้นที่ 2 การสำรวจ และรวบรวมข้อมูลจากแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ และตรวจสอบข้อเท็จจริงของข้อมูลหลักฐาน

(Survey and Collecting Data From Historical Learning and Checking Fact of Evidences) ขั้นที่ 3 การวิเคราะห์ตีความข้อมูลเกี่ยวกับสาเหตุและผลกระทบด้วยบริบทและมุมมองทางประวัติศาสตร์ (Analysis Interpretation in Causality and Consequences by Historical Perspectives and Context) ขั้นที่ 4 การสังเคราะห์และสรุปข้อมูล เพื่อสร้างองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (Synthesis and Summarize Data for Building Body of Knowledge in Local History) ผลการตรวจสอบคุณภาพของรูปแบบโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คน ประกอบด้วย ด้านหลักสูตรและการสอนสังคมศึกษา 2 คน ด้านประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 2 คน และด้านการวัดและประเมินผล 1 คน พบว่า ผลการตรวจสอบรูปแบบการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์เพื่อส่งเสริมกระบวนการคิดทางประวัติศาสตร์ ในภาพรวมนั้นมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ($X = 4.11$, $S.D. = 0.16$) ดังนั้นจึงสามารถนำไปทดลองใช้และนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ได้ 2) ผลการทดลองใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ฯ พบว่า

1) ผู้เรียนมีกระบวนการคิดทางประวัติศาสตร์ในระหว่างและหลังเรียนในระดับมาก ซึ่งผู้เรียนมีกระบวนการคิดทางประวัติศาสตร์หลังการเรียนรู้โดยใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรียงตามลำดับ ดังนี้ การคิดตามลำดับเวลาในความสัมพันธ์และความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ การคิดวิเคราะห์ ประเด็นสาเหตุ และผลสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์ การใช้แหล่งข้อมูล และการอ้างอิงหลักฐานที่เชื่อมโยงกันทางประวัติศาสตร์ และการวิเคราะห์ตีความและการเข้าใจบริบทและมุมมองทางประวัติศาสตร์ ตามลำดับ

2) ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากการเรียนรู้รายวิชา 467 436 การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ก่อนเรียนและหลังเรียนโดยใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฯ พบว่า คะแนนหลังเรียนสูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยคะแนนหลังเรียนสูงกว่าคะแนนก่อนเรียน

3) ผู้เรียนมีสำนึกรักท้องถิ่นในระดับมากที่สุด เรียงตามลำดับ ดังนี้ ลำดับที่ 1 เรื่อง ความต้องการให้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนำไปสู่การประยุกต์ใช้และการต่อยอดให้เกิดประโยชน์กับท้องถิ่นนั้นในปัจจุบัน ลำดับที่ 2 เรื่อง ความต้องการให้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก่อให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของท้องถิ่นเอง และลำดับที่ 3 เรื่อง ความต้องการคงสภาพของสิ่งที่แสดงถึงคุณค่าจากรากเหง้าความเป็นมา

4) ผู้เรียนมีความพึงพอใจต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอยู่ในระดับมาก ดังนี้ ลำดับที่ 1 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทำให้ได้สร้างความรู้ด้วยตนเอง จากการสังเคราะห์ข้อมูลหลักฐานและสรุปเป็นองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ได้ ลำดับที่ 2 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทำให้มีทักษะการอ่าน และการพิจารณาข้อมูลหลักฐาน และลำดับที่ 3 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทำให้ได้สำรวจ สืบค้นข้อมูลจากแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงพอสรุปได้ว่ากระบวนการทางประวัติศาสตร์สามารถนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนได้ทุกระดับ นอกจากนี้ ผลของการใช้กระบวนการและขั้นตอนวิธีการทางประวัติศาสตร์ในการจัดการเรียนการสอน ทำให้ผู้เรียนเกิดรู้จักแสวงหาความรู้ ทักษะกระบวนการคิดวิเคราะห์ วิเคราะห์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ เป็นการ

ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง และยังมีความเหมาะสมกับหลักสูตร วิธีการสอน อุปกรณ์การสอน การวัด และการประเมินผล เป็นการจัดกิจกรรมที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง วิธีสอน โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์จึงเป็นวิธีการสอนเป็นที่น่าสนใจของนักเรียนและครู และการนำเอา แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นมาใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้นำมาใช้เป็นสื่อประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสอนโดยผ่านกระบวนการวิธีการ และขั้นตอนทางประวัติศาสตร์ การจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสม เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนให้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง มีความหมายและสัมพันธ์กับการ ดำเนินชีวิตประจำวันสามารถพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนให้สูงขึ้น ทำให้ผู้เรียนเกิดการ เรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ และยั่งยืน